
ISSN 2078-1628

*Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський університет
економіки і менеджменту*

***Вісник
Східноєвропейського університету
економіки і менеджменту***

Науковий журнал

***СЕРІЯ:
ЕКОНОМІКА І МЕНЕДЖМЕНТ***

Виходить 2 рази на рік

Заснований у серпні 2007 року

№ 1 (26), 2019

Черкаси 2019

ВІСНИК
Східноєвропейського університету
економіки і менеджменту

Серія: економіка і менеджмент
Науковий журнал

1 (26), 2019

*Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з економічних наук (наказ Міністерства освіти і науки України № 1328 від 21.12.2015)
Журнал «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту» входить до таких міжнародних наукометричних баз реферування та індексування: Російський індекс научного цитування, Росія (<http://elibrary.ru/>), Index Copernicus Journals Master List, Польща (<http://www.indexcopernicus.com/>), Google Академія (<http://scholar.google.com.ua>)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Почесний редактор: Аблязов Р. А., д. т. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Інженерної академії України, президент Східноєвропейського університету економіки і менеджменту.

Головний редактор: д. е. н. Савченко С. О.

Заступники головного редактора: д. е. н. Козловський В. В.; к. е. н. Дмитрук Б. П.

Редакційна колегія: д. е. н. Шпак Л. О.; д. е. н. Войтоловський М. В.; д. е. н. Ус Г. О.; д. е. н. Чудаєва І. Б.; д. е. н. Михайленко С. В.; д. е. н. Сергєєва Л. Н.; д. е. н. Кисель Р.; д. е. н. Медведєв В. Ф.; д. е. н. Чаплигін В. Г.; к. е. н. Сукач О. М.; к. і. н. Захарова І. В.

Відповідальний секретар: Дешевенко Л. П.

Науковий журнал публікує статті з економічних проблем підприємств різних галузей промисловості, національного господарства, менеджменту, маркетингу, підготовлені науково-педагогічними працівниками, науковими співробітниками, аспірантами та здобувачами наукових ступенів вищих навчальних закладів, а також ученими та спеціалістами інших організацій, підприємств, установ.

Призначений для науковців, викладачів, аспірантів і студентів, спеціалістів національного господарства, державних і регіональних органів управління.

- Статті для публікації в науковому журналі відбираються на умовах конкурсу.
- Відповідальність за достовірність фактів, дат, назв, імен, прізвищ, цифрових даних, які наводяться, несуть автори статей.
- Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору авторів.

ЗМІСТ**ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ**

<i>Фінагіна О. В., Бітюк І. М., Будулатій В. С.</i> Імідж українського спорту: актуальні питання розвитку системи знань та поширення технологій корпоративної соціальної відповідальності	5
<i>Дороніна О. А., Рязанов М. Р.</i> Проблеми та перспективи розвитку вищої освіти України в умовах становлення економіки знань	14
<i>Лисенко О. М.</i> Стандарт ISO 45001 і переваги його впровадження	22
<i>Лига А. І.</i> Інституційне та інституціональне середовище сфери житлово-комунальних послуг, побудова моделі їхньої взаємодії з урахуванням інтересів їхнього споживача	30
<i>Пилипенко О. О.</i> Показники та індикатори впливу тіньової економіки на економічну безпеку України.....	46
<i>Габрелян А. Ю., Колесник М. І.</i> Аналіз доходів та витрат домогосподарств України .	59

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

<i>Панкова Л. І.</i> Економічні інтереси використання потенціалу кластерної політики у забезпеченні сталого розвитку регіонів	70
<i>Скібська К. О., Савченко С. О., Мильніченко С. М.</i> Перспективи інноваційно-кластерного характеру соціального розвитку економіки регіонів України	81
<i>Буряк С. В.</i> Інтеграційні процеси в системі знань регіонального менеджменту: теорія та методологія кластерного аналізу.....	90

ПРОГРАМИ ТА ПРОЕКТИ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

<i>Павловська А. С., Філь А. О., Пироженко В. М.</i> Теоретичні основи управління власним бізнесом: стратегічне, тактичне та оперативне планування.....	101
<i>Павловська А. С., Дурицький М. С., Лапінський О. Ю.</i> Фінансове адміністрування в бізнес-структурах: сучасні пріоритети ділового середовища	107
<i>Плаксюк О. О., Пархоменко І. О., Марінчук Д. С.</i> Підтримка розвитку малого та середнього бізнесу країнами Європейського Союзу	114
<i>Гулак Д. В., Фесенко С. О., Скрипка С. В.</i> Розвиток малого та середнього бізнесу в умовах євроінтеграційних прагнень України	120
<i>Вишневська А. О., Ганечко О. О., Серветник К. О.</i> Інновація у сучасному бізнес-середовищі та її наукове трактування	127

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

<i>Сукач О. М.</i> Сучасні тенденції розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні.....	133
<i>Дудченко Н. В.</i> Аналітичні підходи до ефективності реалізації фінансової політики України.....	142

НАШІ АВТОРИ..... 151

Про набір до аспірантури зі спеціальності 051 «Економіка».....	153
--	-----

CONTENTS

ECONOMY AND BUSINESS MANAGEMENT

<i>Finagina O., Bitiuk I., Budulatiy V.</i> Image of Ukrainian Sports: Actual Issues of the Development of Knowledge System and Dissemination of Corporate Social Responsibility Technologies	5
<i>Doronina O., Riazanov M.</i> Problems and Perspectives of Higher Education Development in Ukraine in Conditions of the Knowledge Economy Formation	14
<i>Lysenko O.</i> ISO 45001 and Benefits of its Implementation	22
<i>Lyga A.</i> The Institutes and Institutional Environments of Housing Services, Construction of a Model of their Interaction Taking into Account Consumer Interests	30
<i>Pilipchenko O.</i> Ways to Reduce the Shadow Economy in Ukraine	46
<i>Gabrelyan A., Kolesnik M.</i> Income Analysis and Household Expenses of Ukraine	59

NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT AND REGIONAL ECONOMY

<i>Pankova L.</i> Economic Interests Using the Potential of Cluster Policy in Ensuring Sustainable Development of the Regions.....	70
<i>Skibska K., Savchenko S., Milnichenko S.</i> Perspectives of Innovation-Cluster Character of Social Development of the Economy of Regions of Ukraine.....	81
<i>Buryak Ye.</i> Integration Processes in the System of Knowledge of Regional Management: Theory and Methodology of Cluster Analysis	90

PROGRAMMES AND PROJECTS IN THE SYSTEM OF MANAGEMENT IN SOCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS

<i>Pavlovska A., Fil A., Pyrozhenko V.</i> Theoretical Basis of Management by Own Business: Strategic, Tactical and Operative Planning	101
<i>Pavlovska A., Durytskyi M., Lapinskyi O.</i> Financial Administration in Business Structures: Modern Priorities of Business Environment	107
<i>Plaksiuk O., Parkhomenko I., Marinchuk D.</i> Support for the Development of Small and Medium Business by the European Union	114
<i>Gulak D., Fesenko S., Skrypka S.</i> Development of Small and Medium Business in the Conditions of the European Integration Plants of Ukraine.....	120
<i>Vyshnevska A., Hanechko O., Serevetnyk K.</i> Innovation in the Modern Business Environment and its Scientific Training	127

FINANCE, BANKING BUSINESS AND INSURANCE

<i>Sukach O.</i> Modern Trends of Development of Non-State Pension Insurance in Ukraine..	133
<i>Dudchenko N.</i> Analytical Approaches to the Efficiency of Implementation of Ukraine's Financial Policy.....	142

OUR AUTHORS

Postgraduate Registration and Enrolment in Speciality 051 Economics.....	153
--	-----

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 796.92:351.82:332.12

JEL Classification: M 14, M15, O38

*Фінагіна О. В., Бітюк І. М., Будулатій В. С.
Черкаський державний технологічний університет*

ІМІДЖ УКРАЇНСЬКОГО СПОРТУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЗНАНЬ ТА ПОШИРЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Статтю присвячено актуальним питанням розвитку й удосконалення іміджу спортивних клубів України, залученню і просуванню найкращого світового досвіду менеджменту та корпоративної соціальної відповідальності. Окреслено наукові підходи до теоретичного обґрунтування й поширення категорії «імідж» в системі знань спортивного менеджменту. Надано авторське визначення категорії «імідж», окреслено особливості формування спортивного іміджу. Визначено проблемні зони і ключові конфлікти українських футбольних клубів, що стримують поширення інформаційних технологій в іміджевих проектах. Окреслено потребу в синергетичному поєднанні технологій корпоративної соціальної відповідальності та іміджевих заходів у системі стратегічних і тактичних заходів українського спорту. Обґрунтовано потенціал українського спорту в формуванні цільових синергетичних іміджевих та соціальних проектів.

***Ключові слова:** імідж, іміджеві технології, соціальний менеджмент, корпоративна соціальна відповідальність, спорт.*

*Finagina O., Bitiuk I., Budulatiy V.
Cherkasy State Technological University*

IMAGE OF UKRAINIAN SPORTS: ACTUAL ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF KNOWLEDGE SYSTEM AND DISSEMINATION OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY TECHNOLOGIES

The article is devoted to the topical issues of development and improvement of the image of sports clubs of Ukraine, attraction and promotion of the best world experience of management and corporate social

responsibility. The scientific approaches to theoretical substantiation and distribution of the category «image» in the system of knowledge of sports management are outlined. Author's definition of the category «image» is given, features of the formation of a sports image are outlined. The problem areas and key conflicts of Ukrainian football clubs, which restrain the spread of information technologies, are identified in image projects. The need for a synergistic combination of technologies of corporate social responsibility and image events in the system of strategic and tactical measures of Ukrainian sports is outlined. The potential of Ukrainian sports in forming the target synergetic image and social projects is substantiated.

Keywords: *image, image technologies, social management, corporate social responsibility, sport.*

ВСТУП

Науковці, менеджери-практики активно позиціонують і поширюють актуальність питань щодо впливу менеджменту, корпоративної соціальної відповідальності, соціального менеджменту в системі інструментів іміджмейкінгу. Особливої уваги приділяють формуванню іміджу територій, підприємств, суспільних організацій. Поглибленого вивчення набувають наукові напрями досліджень іміджу, бренду, цільових соціальних і культурних технологій покращення діалогу з населенням, особливості розвитку інформаційної та інноваційної культури, спортивного туризму як активних інструментів інформаційної політики та іміджеутворення.

Сучасний менеджмент активно поширює знання й досвід іміджевих технологій у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів на світових ринках. Науковці, практики вивчають і поширюють розуміння іміджу регіонів, підприємств. Це новий елемент, нові знання в системі сучасного інформаційного менеджменту, що стрімко набирають своїх обертів, одночасно отримуючи відображення в процесах конкуренції та новітніх формах лідерства, проявах інформаційної влади, кооперації, міжнародної спеціалізації та інтеграції бізнесу, новітніх проектах розвитку територій, сфер діяльності [3].

У світовій науковій теорії та практиці поширюють питання стратегічного менеджменту і маркетингу закладів спорту. Окреме місце займають питання іміджу територій, підприємств, суспільних організацій. Особливої уваги набувають наукові напрями досліджень іміджу, бренду, цільових соціальних і культурних технологій покращення діалогу з населенням, соціальної відповідальності та здоров'я нації, участь у соціальних проектах.

Проблематиці формування і функціонування менеджменту спортивних організацій присвячено науковій праці багатьох учених. Зокрема, у зарубіжній теорії менеджменту даний аспект вивчали М. Золотов, І. Переверзін та ін. Серед українських учених над

вказаним питанням працювали С. Гуськов, О. Жданова, Ю. Мічуда та ін.

Проблематику формування позитивного іміджу спорту через призму проблем розвитку регіонів досліджували науковці О. Зінченко, В. Зігунов, І. Волкова, Л. Фрей.

В Україні новітні, інноваційні підходи до формування позитивного іміджу спортивних клубів не мають свого комплексного й синтетичного характеру, дійсно актуальні питання синергетичного поєднання у формуванні позитивного іміджу спорту і корпоративної соціальної відповідальності фактично не визначаються як пріоритетні та актуальні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Визначення й обґрунтування недосконалості формування іміджу українських футбольних клубів у контексті подальшого залучення та адаптації знань менеджменту, удосконалення корпоративної соціальної відповідальності, визначення національних і регіональних перспектив окреслили мету дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогоднішній день існує велика кількість теоретично обґрунтованих і поширених у літературних джерелах визначень іміджу. Така актуальність чітко позиціонується зацікавленістю менеджменту, соціуму в розробці багатьох положень теорії та практики іміджмейкінгу. Розглянемо деякі з визначень даної категорії, що є найбільш популярними і затребуваними на практиці.

Поняття «імідж» походить від лат. *imago* (зображення, відображення, видимість), пов'язаного з латинським словом *imitare*, що означає «імітувати». Згідно з тлумачним словником Вебстера, імідж – це імітація, тобто подання зовнішньої форми якогось об'єкта чи особи. Він є уявленням про людину, товар чи інститут, що цілеспрямовано формується в масовій свідомості за допомогою засобів масової інформації, реклами або пропаганди [16]. На думку Ф. Коркюфф, «імідж – прояв індивідуальності в контексті прихильності конкретному об'єкту» [15]. С. Московічі визначає імідж як «різновид соціального уявлення. Люди не просто деформують або вибирають, приймають будь-яку інформацію у відповідності з розділеними уявленнями, але й сама реальність, структурується на основі уявлень» [5]. Д. Белл наголошує, що в інформаційну епоху імідж – це інформаційно-комунікаційний процес, сформований з різноманітних потоків інформації, що сприяють формуванню позитивного сприйняття та є необхідною умовою функціонування політичної системи [14]. Г. Тульчинський зазначає, що «імідж фірми – це, перш за все, уявлення про профіль, вид діяльності фірми, про те, що і як робить фірма, про якість її товарів і послуг, їх особливості» [10].

На думку багатьох провідних науковців, імідж є цілісною картиною або інформаційним образом дійсності. Він позиціонує образ за рахунок залучення, системного адаптування людських почуттів, відношень, асоціацій, окремих думок, висловлювань щодо об'єкта, процесу або явища в людській діяльності. Якщо говорити про імідж спортивних організацій, то він тісно пов'язаний з корпоративною соціальною відповідальністю та є цільовим інформаційним продуктом, виступає як соціальна установка, ціннісний стереотип, група інформаційних заходів.

Проаналізувавши визначення іміджу науковцями та провідними менеджерами, дані різними дослідниками, зробимо висновок, що все їхнє різноманіття умовно слід поділити на дві групи, в залежності від того, який підхід до трактування іміджу прийнятий за основу:

Перша група. Сутнісні характеристики прив'язані з розумінням інституціоналізації іміджу в системі знань менеджменту і відповідно відображення, креативного оцінювання природних і по-цільовому сконструйованих властивостей об'єкта;

Друга група формує наголос на цільовий спектр характеристик, вже змодельований та окреслений образ об'єкта, фірми, регіону, сфери діяльності, клубу, що наділяє об'єкт чітко визначеними цінностями, формує вектори майбутніх уявлень та оцінок, які необхідні в межах управлінської мети (рис. 1).

Рисунок 1 – Узагальнене розуміння поняття «імідж»

Джерело: розроблено авторами

Таким чином, імідж є образом, цілеспрямовано створюваним як результат інформаційної діяльності, що оформлюється у вигляді управлінських технологій опрацювання великих інформаційних потоків. Він складається з внутрішніх і зовнішніх компонентів, оцінок та залежить від якості й кількості відповідного інформаційного забезпечення, умов просування інформації.

З розвитком сучасних технологій популярність спорту і потреба у створенні його позитивного іміджу значно збільшилася. Сьогодні

спорт є невід'ємною частиною життя значної кількості людей, а сучасний футбол, як відзначають багато дослідників, виходить навіть за рамки спорту, стаючи окремим соціальним і культурним явищем. Крім того, соціум визначає спорт як елемент здорового способу життя. Варто зазначити, що сучасні українські підприємства приділяють увагу корпоративній соціальній відповідальності і її складовій – підтримці здорового способу життя і зокрема спорту. Окрему нішу в спортивному житті сучасного суспільства займає футбол. Сьогодні футбольні клуби – це не просто команди, а величезні організації, що мають специфічну модель управління. У свою чергу, будь-яка велика організація повинна займатися розвитком власного бренду, створенням та підтримкою позитивного іміджу і формуванням власної інформаційної політики, яка буде спрямована на популяризацію і просування бренду в інформаційному середовищі [7, 11].

У сучасному суспільстві кожний соціальний продукт чи виробник має своє інформаційне поле, яке формує сприйняття його на ринку. У світовому інформаційному просторі прикладом позитивного, цілеспрямованого іміджу слугує інформаційна політика та інформаційні продукти таких компанії, як TeslaInc, Apple, McDonald's, Coca-Cola, Google, IKEA та інших. Цільова іміджеві політика, її соціальні технології перетворили спортивні клуби на флагмани в галузі, сформували новітнє бачення корпоративної соціальної відповідальності. Щодо футбольного клубу, то елементи інформаційного забезпечення та іміджевих заходів постають як пріоритетні в стратегічному баченні змін, інтегруванні стратегічних проектів співпраці та стають визначальними для успішної діяльності. Такі клуби, як «Реал Мадрид», «Барселона», «Баварія», перетворили свою організацію в бренд, і тепер будь-який продукт з даною символікою збільшується в ціні, а велика кількість вболівальників на стадіоні, які вже позиціонуються як активний спортивний туризм, приносить стабільний прибуток і підтримку для команди [12].

Організації з розвитком конкуренції вивчають і оцінюють, як їх сприймає громадськість, який соціальний статус та імідж вони мають. Позитивний корпоративний імідж як цільова інформаційна технологія – це запорука довгострокового і сталого положення організації на ринку. Саме позитивний імідж забезпечує системне бачення майбутнього в зовнішньому середовищі, надає стійкості корпоративній соціальній відповідальності, залучає новітніх бізнес – партнерів, висококваліфікованих менеджерів і найманих працівників.

Використання терміну «імідж», оцінок іміджевих складових стрімко поширюється на різноманітні сфери життєдіяльності: регіони, галузі, підприємства, окремі проекти та соціальні технології. Із цих позицій актуальним питанням постає інтегрування технологій іміджмейкінгу з технологіями корпоративної соціальної

відповідальності в контексті загального бачення внутрішніх і зовнішніх запитів організацій на якісні зміни, новітні технології співпраці керівництва та найманих працівників. Наголосимо, що у сучасній науковій літературі категорія «імідж» є багатогранною, різновекторною, інноваційно спрямованою з позиції консолідації знань. Така специфіка визначає свої особливості іміджу як вектору розвитку системних знань менеджменту з позиції:

- характерних рис предмету дослідження;
- окреслення об'єкта дослідження і відповідних сфер застосування знань теорії та методології;
- визначення дії законів і закономірностей у межах предметної та об'єктної сфер;
- поширення технологій синергетичної взаємодії зі знаннями науки і практики.

Слід зазначити, що поширеним стає трактування даної категорії як складової системи знань менеджменту з урахуванням дії законів, закономірностей і методів теорії інформації, соціального та регіонального менеджменту, інноваційних інформаційних і соціальних технологій практичної діяльності [3, 9, 10].

На сьогоднішній день немає чіткої класифікації іміджів організації, оскільки така класифікація та види різних іміджів – дуже спірна тема серед дослідників у цій сфері. Практично у кожного науковця, який аналізував тему іміджу, є свій погляд на класифікацію іміджів, відповідну предметну область.

Для прикладу, імідж футбольного клубу можна визначити як його привабливість у суспільстві та серед прихильників цього спорту. Для того, щоб клуб завойовував нові вершини і показував високі результати менеджменту, високу культуру та соціальну відповідальність, необхідно дбати про позитивний імідж клубу, адже це дозволяє розраховувати на фінансові надходження з боку вболівальників і на їхню підтримку. Імідж футбольного клубу – це управлінська технологія, кропіткий процес, під час якого потрібно залучати ресурсне забезпечення, витратити час на прийняття неспецифічних рішень.

Імідж клубу повинен реалізовуватися не разовими заходами, а систематично з метою збільшення кількості прихильників і спонсорів до клубу, а також підвищення рівня пізнаваності та популярності клубу в суспільстві [6]. Формування іміджу клубу найбільш яскраво відображає сфера, що включає в себе велику кількість складових та може бути розширена за рахунок новітніх процесів та явищ (рис. 2).

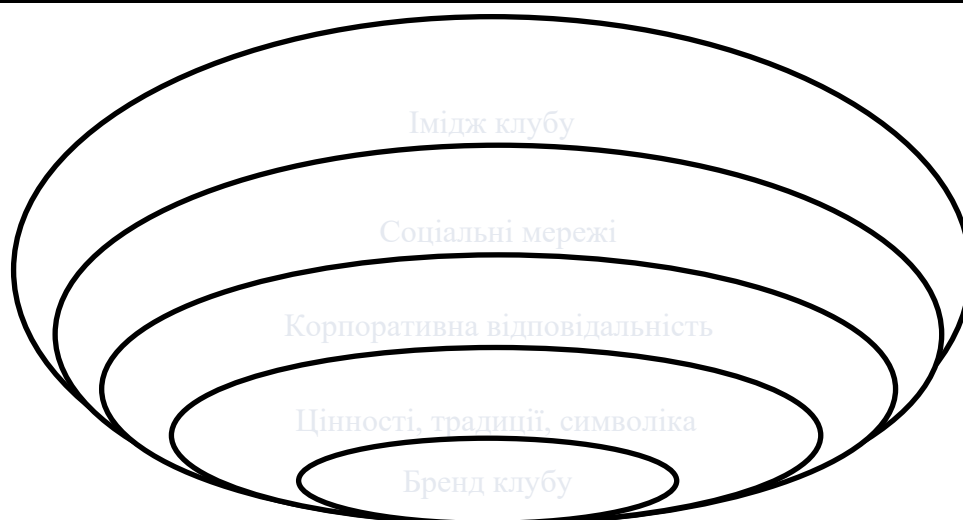

Рисунок 2 – Колесо формування іміджу клубу

Джерело: власна розробка

Таким чином, рекомендуємо визначати імідж як образ, цілеспрямовано створюваний із внутрішніх якостей для того, щоб зробити найбільш сприятливе враження в тій чи іншій сфері, за тих чи інших обставин і з урахуванням особливостей зовнішнього середовища та управлінської мети стратегічного бачення майбутнього організації.

Формуватися імідж починає одразу ж, як тільки компанія виходить на ринок. Проте в більшості випадків у керівників немає ні часу, ні сил, ні грошей, щоб цілеспрямовано його корегувати у бажаному напрямку та враховувати положення соціальної корпоративної відповідальності. У цьому випадку він складається стихійно. Найчастіше стихійний імідж має як позитивні, так і негативні риси. Через це про одні й ті ж самі компанії ми з часом отримуємо протилежні думки.

Сьогодні вже аксіоматично визнаним стає розуміння спорту як одночасно соціального та комерційного проекту. На спортивних заходах отримують прибутки, апробують новітні інформаційні й соціальні технології, поширюють комерційну рекламу. У зв'язку з цим сформувалося самостійне бачення і розуміння іміджу в спортивній індустрії, іміджу закладів спорту, іміджу окремих спортивних проектів і технологій.

У спортивному менеджменті сформовано розуміння соціальних спортивних проектів, команд іміджмейкерів, іміджевих технологій окремих спортсменів. Ця тенденція пов'язана в першу чергу з тим, що спорт сьогодні стає синергетичним поєднанням бізнесу та соціального менеджменту, колективним іміджем клубів та особистим іміджем спортсменів, технологій інформаційної і соціальної діяльності.

Враховуючи активну діяльність спонсорів, зацікавленість менеджменту і спортсменів створити позитивну репутацію та відповідний імідж, слід очікувати найближчим часом проривних технологій досягнення успіху. Такі успіхи слід очікувати за рахунок синергетичної взаємодії теорії і практики менеджменту, інноваційних інформаційних технологій, поширення корпоративної культури та соціальної відповідальності спортивних клубів. Сьогодні у спортивній індустрії можна виділити кілька видів іміджу: спортсмена; окремого виду спорту; клубу; окремого проекту та цільових технологій.

Визнання ролі та значення іміджу, його інноваційність і стратегування у спортивній індустрії доводить, що сьогодні іміджу слід приділяти велику увагу в менеджменті спортивної індустрії.

Особливої уваги для формування ефективного цільового іміджу спорту є клубна репутація. Вона дуже важлива для вболівальників, адже за допомогою неї фанати ідентифікують себе з тим чи іншим клубом, регіоном його розташування [4].

Акціонери, керівники клубів України, провідні менеджери заявляють про своє прагнення розвивати новітні технології менеджменту в усіх актуальних сферах діяльності, соціально відповідальну політику клубів, імідж окремих провідних і талановитих спортсменів, діяльність у регіонах, розширення громадської підтримки свого клубу за рахунок дій спонсорів [11, 12].

Формування позитивного іміджу футбольного клубу – це тривалий і кропіткий процес, він має свої управлінські особливості. Саме системна і цілеспрямована політика може реальною мірою вплинути на формування позитивного сприйняття футбольного клубу у внутрішньому і в зовнішньому середовищі. Стратегія з формування позитивної репутації може принести реальну користь тільки тоді, коли вона розрахована не на дні або місяці, а на роки, і не прив'язана до якоїсь окремої події. Швидше навпаки, події повинні бути прив'язані до стратегії формування іміджу, проектів соціальної відповідальності та йти в її рамках, що й забезпечує справжній успіх [1, 8, 13].

Тому стратегія та тактика щодо формування позитивного іміджу повинна здійснюватися поступово, проходити різні стадії у своєму розвитку, бути збалансованою з інформаційною політикою регіону, причому проходити послідовно, науково обґрунтовано, з чіткими цільовими векторами управлінських дій.

ВИСНОВКИ

Україна має великий потенціал розвитку спортивної індустрії, спортивного туризму, спортивної культури у форматі розширення меж та практичної дії соціальних технологій і корпоративної соціальної відповідальності. Тому перед науковцями постають актуальні питання вивчення й удосконалення спортивного менеджменту на рівні регіонів, спортивних асоціацій і клубів, системної консолідації знань та

технологій соціального менеджменту. Імідж закладів спорту окреслює майбутнє молоді, формує перспективи системної співпраці на рівні влади і провідного менеджменту підприємств.

Тому необхідно відкривати нові галузі, розвивати свою сферу послуг, створювати нові робочі місця, активізувати просування своїх інформаційних та інтелектуальних продуктів. Україна багата на пам'ятки природи, архітектури, історико-культурні пам'ятки. Особливої актуальності у формуванні позитивного спортивного іміджу набуває розвиток корпоративної соціальної відповідальності, спортивного туризму, що є логічною відповіддю на постійно зростаючий попит на внутрішній туризм. Українці дедалі більше подорожують у межах своєї країни. На користь розвитку спортивного туризму говорить і те, що протягом минулих років спостерігається тенденція переходу до здорової моделі життя [2].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дутчак М. В. Теоретичні засади основних понять спортивного менеджменту // Молода спортивна наука України. Львів : ЛДІФК, 2001. Вип. 5. Т. 1. С. 70–73.
2. Зінченко О. А., Біла А. А. Стан та перспективи розвитку спортивного туризму в Україні // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. Запоріжжя : ЗДІА, 2016. Вип. 4 (04). С. 49–54.
3. Зінченко О. А. Формування позитивного потенціалу іміджу регіонів України: теорія, методологія, практика : монографія. Черкаси : Видавець Пономаренко Р. В., 2018. 456 с.
4. Ліпартеліані В. Формування системи зовнішніх комунікацій професійних клубів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.01 «Олімпійський і професійний спорт». К., 2012. 21 с.
5. Московичи С. Социальное представление: исторический взгляд // Психологический журнал. 1995. Т. 16. № 1. С. 3–18; № 2. С. 3–14.
6. Орлов А. В., Степуренко В. М. Менеджмент в футболі: шлях до успіху : монографія / під заг. ред. А. В. Орлова. М. : Палеотип, 2009. 216 с.
7. Офіційний сайт Федерації футболу України [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.ffu.org.ua>.
8. Позднышев Е. В. Имидж спортсмена: публичность в спорте : научно-методическое издание. Часть 1. К. : ЧПП, 2003. 106 с.
9. Поліщук В. Л. Формування іміджу регіону як івентивної туристичної дестинації // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2013. № 1 (16). С. 39–46.
10. Тульчинский Г. Л. PR фирмы: технология и эффективность. СПб. : Алетейя, 2011. 294 с.
11. Украинский футбол [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://footballnation.at.ua/>.
12. Формирование имиджа футбольного клуба в Украине (на примере ФК «Шахтер») [Электронный ресурс]. Режим доступа : <https://naub.ua.edu.ua/2014/formuvannya-imidzhu-futbolnoho-klubu-v-ukrajini-na-prykladi-fk-shahtar/>.
13. Фрей Л. В. Історія розвитку самодіяльного спортивно-оздоровчого туризму в Україні // Гуманітарний вісник. 2014. № 20. С. 69–77.
14. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. New York : N. Y., 1973. 499 p.
15. Corcuff P. Figures de l'individualité, de Marx aux sociologies contemporaines. Entre éclairages scientifiques et anthropologies philosophiques. 2005. URL: <http://espacestemps.net/document1390.html>.
16. Merriam-Webster's Unabridged Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com>.

Дата надходження до редакції – 13.02.2019 р.

УДК 378.1 (477)

JEL Classification: I23

Дороніна О. А., Рязанов М. Р.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

У статті досліджено роль вищої освіти у становленні економіки знань. Окреслено коло проблем, які стримують розвиток національного простору вищої освіти. Наведено напрями удосконалення діяльності національних ЗВО в умовах новітніх суспільно-економічних викликів.

Ключові слова: вища освіта, економіка знань, заклад вищої освіти, ринок освітніх послуг.

Doronina O., Riazanov M.

Vasyl' Stus Donetsk National University

PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE IN CONDITIONS OF THE KNOWLEDGE ECONOMY FORMATION

The article studies a role of higher education in the knowledge economy development. The recommendations on the improvement of national higher education institutions activity in conditions of modern socio-economic challenges have been offered.

Keywords: higher education, knowledge economy, higher education institution, educational services market.

ВСТУП

В сучасних умовах глобальних трансформаційних процесів, зумовлених переходом до постіндустріального суспільства, є незаперечною провідна роль знання як ресурсу, що забезпечує інноваційний розвиток та стабільне зростання економіки. На індивідуальному рівні володіння актуальними знаннями і здатність до їхнього продукування стає ключовим чинником конкурентоспроможності людини на ринку праці. На вищих рівнях (організаційному, регіональному, національному) концентрація носіїв унікальних знань є передумовою розвитку та підвищення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання. Традиційно однією з основних сфер створення й поширення знань є сфера вищої

освіти, роль і функції якої зазнають суттєвих змін за умов розвитку економіки знань. Отже, актуальності набуває визначення векторів розвитку вищої освіти в Україні як інституційної передумови поширення економіки знань у сучасному суспільстві.

Теоретичне підґрунтя розвитку економіки знань як нової суспільно-економічної парадигми формувалося у роботах зарубіжних дослідників (Д. Арайа, П. Дасгупт, П. Друкер, П. Девід, Ф. Махлуп, О. Тоффлер, Х. Тоффлер) і вітчизняних науковців (В. Геєць, А. Колот, Л. Семів, Л. Федулова, А. Чухно, О. Шевчук та ін.). Одночасно питання розвитку національної системи освіти в умовах новітніх викликів набувало актуальності та висвітлювалося у роботах таких науковців, як Архіпова С. П., Грішнова О. А., Дубасенюк О. А., Захарчин Р. М., Іванова Т. В., Колот А. М., Шаульська Л. В та ін. Незважаючи на певні новації, що реалізовані у системі вищої освіти України останніми роками, у зазначеній сфері залишається наявною низка проблем, що обмежують роль вищої освіти як складової економіки знань. Отже, подальшого дослідження потребує проблематика розвитку вітчизняних закладів вищої освіти (ЗВО), які мають перетворитися з інституцій ретрансляції знань у центри їхнього продукування, створення інновацій та формування людського капіталу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є ідентифікація проблем розвитку вищої освіти в Україні та визначення перспективних напрямів діяльності ЗВО в умовах поширення економіки знань.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Реалії постіндустріальних соціально-економічних трансформацій об'єднані одним знаменником – верховенством людського ресурсу, який генерує інновації, створює нове бачення розвитку, продукує та поширює ідеї. Саме на визнанні провідної ролі людини як носія знань та рушійної сили економічного прогресу будується концепція економіки знань. При цьому безпосередньо знання набувають форму активів, управління знаннями є невід'ємною складовою сучасних систем управління, змодельованих на різних рівнях, а конкуренція між економічними агентами зводиться до конкуренції знань.

Економіка знань розглядається науковцями як тип постіндустріальної економіки, яка базується на диверсифікації її сучасних форм і складається з шести процесів (поширення, використання, виробництво, нагромадження, інвестування, комерціалізація), в яких беруть участь знання для досягнення людського, інноваційного, соціального, економічного, культурного й стійкого розвитку, зростання рівня конкурентоспроможності через прояв ефекту меліоризму на національному і регіональному рівнях [1, с. 67]. Український учений В. Геєць економіку знань характеризує як

економіку, в якій домінуючим фактором є процеси накопичення та використання знань; спеціалізовані (наукові) знання, як і повсякденні, стають важливим ресурсом, який поруч з працею, капіталом і природними ресурсами забезпечує зростання і конкурентоспроможність економічної системи [2].

Становлення економіки знань потребує від системи вищої освіти надання здобувачам актуальних знань і компетенцій, які можуть бути використані як під час роботи, так і у повсякденному житті. В сучасних реаліях освіта постає як високотехнологічний процес, спрямований на безперервне оновлення знань і компетенцій, та є найважливішою економічною галуззю, формою життєдіяльності людини [3].

Система вищої освіти має превентивно реагувати на такі тренди нової економіки та сучасного ринку праці:

- діджиталізація бізнесу;
- швидке застарівання знань. Якщо у XVIII ст. девальвація 50 % знань відбувалася протягом 10 поколінь, у середині минулого століття період напіврозпаду знань становив у середньому 12 років, у 70-ті роки XX століття – 5 років, то в сучасних умовах оновлення знань відбувається менш ніж за 3 роки, а період напіврозпаду компетенцій становить відповідно 1,5 роки; кожні 26 місяців обсяг даних подвоюється [4, с. 99];
- у світі щорічно оновлюється близько 5,0 % теоретичних (когнітивних) і 20,0 % професійних знань;
- за 20–30 років зникнуть більш ніж 30 існуючих зараз інтелектуальних професій і більше 20 робочих професій;
- відбувається перехід від моделі «одна професія на все життя» до моделі зміни сфери діяльності (від 5 разів за життя й більше);
- запровадження модульної моделі освіти і роботи;
- актуалізація методики навчання learning by doing;
- найм персоналу не за навичками, а за готовністю до розвитку та вмотивованістю.

Роль та функції сучасних закладів вищої освіти у контексті концепції економіки знань мають бути орієнтовані на формування освітньо-наукового середовища, яке відрізнятиметься такими рисами: інноваційність; прогностичність (навчання тому, що буде актуальним завтра); студентоцентрованість і безперервність (навчання протягом життя); довіра, прозорість і добросовісність; гнучкість; прагматичність; креативність (здатність створювати нові знання та наукові продукти) тощо. Отже, національна модель вищої освіти в Україні, принципи й механізми діяльності окремих ЗВО мають пройти певну модернізацію.

Вивчення стану вищої освіти в Україні дозволяє констатувати ознаки системної кризи у зазначеній сфері, які є частково похідними від загальноекономічної кризи, частково обумовлені застарілими підходами до управління ЗВО, а певною мірою обумовлені

особливостями чинної моделі функціонування системи вищої освіти в Україні, у якій державні ЗВО займають домінуючу частку ринку освітніх послуг (рис. 1).

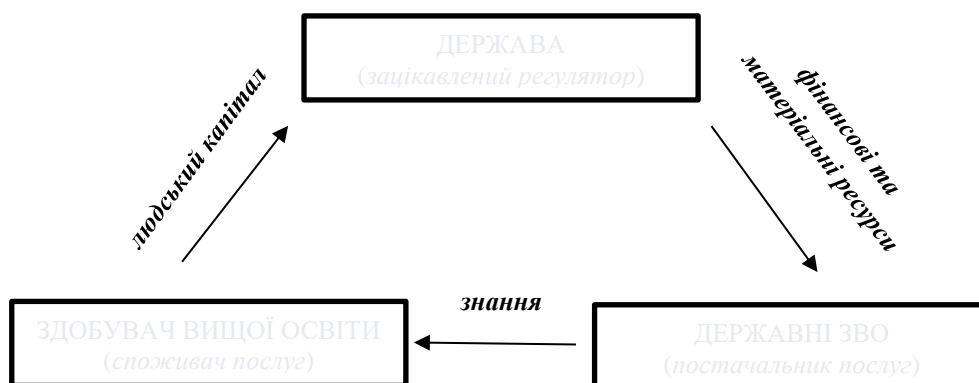

Рисунок 1 – Модель державної системи вищої освіти

Джерело: власна розробка

Розглянемо цю модель детальніше. Держава інвестує кошти у діяльність ЗВО, щоб забезпечити населення можливістю отримувати знання, тим самим збагачуючи національний людський капітал, за рахунок чого має зростати економіка країни. На практиці ж кожен з елементів системи неспроможний повноцінно відігравати свою роль. Держава неспроможна фінансувати на необхідному рівні наявну розгалужену мережу ЗВО (наприклад, за даними Державної служби статистики України у 2016 р. частка витрат державного сектору на освіту в Україні становила 5,0 % ВВП [5], що відповідає рівню країн ЄС, проте розмір ВВП є різним, а отже, й відрізняються суми коштів на фінансування). В умовах обмеженого фінансування заклади вищої освіти змушені змагатися за контингент студентів (зокрема тих, хто прагне навчатися за кошти юридичних або фізичних осіб), конкуруючи не тільки між собою, але й із зарубіжними ЗВО, що пропонують абітурієнтами інколи більш привабливі умови навчання, ніж вітчизняні ЗВО. Така ситуація провокує виникнення недобросовісної конкуренції, що в окремих випадках пов'язано зі штучним заниженням вимог до рівня підготовки абітурієнтів, а у подальшому – зниження вимог до якості знань студентів. Останнє, у свою чергу, призводить до випуску на ринок праці фахівців з невисоким рівнем підготовки та проблем у працевлаштуванні молоді, що знижує довіру до системи вищої освіти з боку роботодавців, випускників ЗВО та їхніх батьків, суспільства в цілому.

Щодо здобувачів вищої освіти, то за існуючої моделі та сформованих у суспільстві стереотипів, вони часто не усвідомлюють важливості освітнього процесу, вступають до ЗВО під впливом свого

соціального оточення, сприймають отримання диплому в якості формального маркеру і, відповідно, не розглядають процес набуття знань як цінність. Зрозуміло, що у такій ситуації стає неможливою повноцінна професійна реалізація такого студента у майбутньому, хоча державні кошти на його підготовку вже витрачено.

Функціонування ЗВО і моделі вищої освіти в Україні наразі відбувається за наявності певного кола особливостей, деякі з яких є проблемними та виступають у якості обмежень:

1. Завелика кількість ЗВО. Україна успадкувала від Радянського Союзу велику розгалужену мережу закладів вищої освіти, яка була орієнтована не лише на українців, а й на абітурієнтів з інших республік. З приходом незалежності кількість вступників скоротилася, а конкуренцію державним ЗВО склали чисельні нові приватні установи. У 2016 році на один мільйон населення в Україні припадало 15,5 ЗВО, в той час коли у Польщі цей показник складав 11,8, а у Німеччині взагалі 3,1 [6]. Проаналізуємо динаміку кількості ЗВО в Україні за період 1990–2019 рр. (рис. 2). Так, кількість ЗВО I–II рівня акредитації за досліджуваний період скоротилася на 50,13 %, а закладів III–IV рівня акредитації – зросла на 89,26 %. Станом на початок 2018 р. в Україні функціонувало 370 ЗВО I–II рівнів акредитації та 287 ЗВО III–IV рівнів акредитації [8]. За наявності загальновідомої тенденції скорочення чисельності населення України в цілому та у молодших вікових групах (а, відповідно, й зменшення кількості потенційних абітурієнтів) така кількість закладів вищої освіти є невиправданою і провокує розбалансування ринків освітніх послуг та праці.

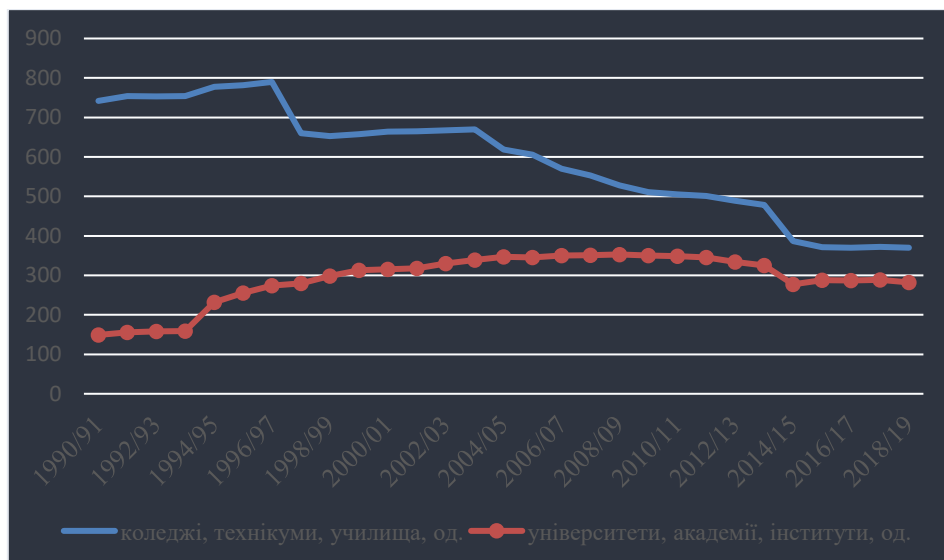

Рисунок 2 – Динаміка кількості ЗВО в Україні за період 1990–2019 рр.
Джерело: побудовано на основі [5]

2. Криза професійно-технічної освіти. З даних, представлених на рис. 2, наочно простежується тенденція занепаду мережі професійно-технічної освіти в Україні. Додатково проаналізуємо динаміку чисельності студентів ЗВО різних рівнів акредитації в Україні за період 1990–2019 рр. (рис. 3). Як видно з рис. 3, у 1990 р. чисельність студентів коледжів, технікумів і училищ в Україні майже дорівнювала цьому показнику в університетах, академіях та інститутах (різниця складала лише 124,3 тис. осіб). Сьогодні ж контингент студентів ЗВО I–II рівня акредитації скоротився на 73,6 % (на 2018/19 н. р. – 199,9 тис. осіб), тоді як у закладах III–IV рівня акредитації цей показник збільшився на 50,04 % (1322,3 тис. осіб). Для України є характерною «масовізація» вищої освіти. Сьогодні студентами стають до 80 % випускників українських шкіл (для порівняння, у 2001 р. – трохи більше 50 %), що робить Україну не лише європейським рекордсменом (у Німеччині, Франції, Великобританії цей показник знаходиться на рівні 60 %, у Польщі – 72 %), а й супроводжується інфантильним ставленням абітурієнтів до обраної професії: близько 50 % студентів вказують на відсутність такої мотивації або згадують поради батьків чи своє бажання одержати стипендію або диплом [8]. Така істотна різниця між контингентами ЗВО різних рівнів акредитації свідчить про низький рівень обізнаності абітурієнтів та їхніх батьків про стан ринку праці та затребуваність професій на ньому. У той же час моніторинг даних Державної служби зайнятості дає інформацію про затребуваність ринком праці робітничих професій, підготовка за якими безпосередньо відбувається в зазначених закладах освіти.

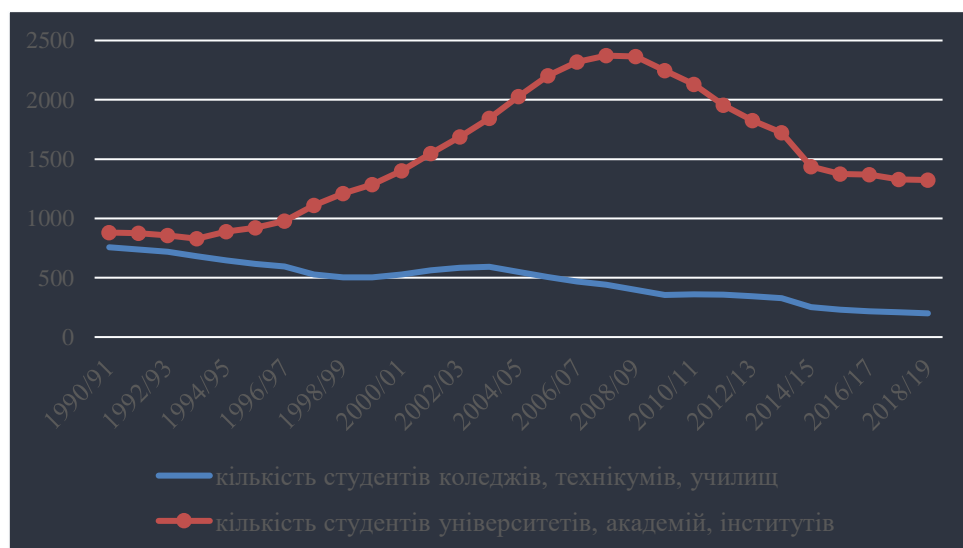

Рисунок 3 – Динаміка чисельності студентів ЗВО в Україні за період 1990–2019 рр.

Джерело: побудовано на основі [5]

Крім того, зазначимо, що в останні роки відбулося зниження рівня фінансування ЗВО I–II рівня акредитації з боку держави. Частина закладів передається на утримання громаді, частина – ліквідується, у тому числі через відсутність зацікавленості молоді в отриманні робітничих спеціальностей.

3. Невисокий рівень наукової активності професорсько-викладацького складу ЗВО. Безсумнівним є той факт, що за умов економіки знань ЗВО мають запроваджувати не тільки освітню діяльність, але й активно проводити наукові дослідження та отримувати конкурентоспроможні наукові результати. Лише поєднання науки і практики гарантує, в свою чергу, ефективність освітньої діяльності. Однак у більшості вітчизняних ЗВО наукова діяльність є другорядною після освітньої та в окремих випадках взагалі набуває декларативного характеру; наукова активність часто обмежується лише публікаційною діяльністю і не супроводжується створенням наукових продуктів, що можуть бути комерціалізовані. Причини такої ситуації мають як суб'єктивний, так і об'єктивний характер, а отже, у ЗВО мають бути створені дієві інструменти мотивування ППС до наукової діяльності.

4. Відсутність реальної фінансової автономії ЗВО. Світова практика демонструє, що реальна автономія ЗВО полягає у фінансовій свободі. Тільки коли заклад має можливість самостійно керувати своїми грошовими ресурсами, з'являється стимул до стратегічного розвитку. В Україні ж регламентована Законом «Про вищу освіту» фінансова автономія [7] ЗВО залишається до кінця фактично не реалізованою. Заклади вищої освіти залишаються під значним контролем з боку державних органів, що не дає їм повноцінної можливості на власний розсуд розпоряджатися фінансовими коштами та здійснювати сучасне управління фінансами відповідно до проголошених стратегічних пріоритетів ЗВО.

Крім вищеперелічених, серйозним стримуючим чинником для розвитку вищої освіти України є обмеженість державного фінансування вищої освіти, що призводить, зокрема, до скорочення місць державного замовлення у ЗВО, нестачі коштів на розвиток університетської науки, обмежує можливості стимулювання працівників ЗВО.

На усунення зазначених проблем орієнтовані реформи в системі вищої освіти України, що реалізуються останніми роками та пов'язані з оптимізацією мережі ЗВО, принциповою зміною підходів до фінансування вищої освіти (так зване «формульне фінансування»), імплементацією у вітчизняну практику європейських стандартів забезпечення якості вищої освіти, розширення повноважень студентів у системі управління вищою освітою тощо. В Україні розроблено й запроваджено в дію Дорожню карту реформування вищої освіти [8].

Розвиток системи вищої освіти в Україні вбачається можливим за такими пріоритетними напрямками:

- формування мережі ЗВО відповідно до запитів економіки, створення за участю ЗВО потужних дослідницьких центрів;
- збільшення фінансування науки у ЗВО та розширення його джерел;
- стимулювання співпраці ЗВО з бізнесом, розвиток державно-приватного партнерства в освітньо-науковій сфері;
- розробка та запровадження якісно нової системи профорієнтаційної роботи з молоддю, яка здобула середню освіту і прагне продовжити навчання;
- розробка заходів щодо практичної повноцінної реалізації положень Закону України «Про вищу освіту».

В умовах поширення економіки знань заклади вищої освіти мають акцентувати увагу в своїй діяльності на таких напрямках:

- розробка та впровадження сучасної системи забезпечення якості вищої освіти і внутрішнього її оцінювання;
- використання нових підходів до формування системи університетського менеджменту, у тому числі розробка й реалізація відкритої активної моделі кадрової політики, спроможної залучати до ЗВО та ефективно стимулювати висококваліфікований персонал, зокрема молодих науковців;
- диверсифікація освітніх програм на запити економіки й різних цільових груп, запровадження їхнього моніторингу;
- запровадження інноваційних форм організації освітньо-наукової діяльності, зростання рівня практичної підготовки, розвиток дуальної освіти;
- популяризація науки серед студентської молоді, активізація наукової діяльності ПВС, створення наукових парків, центрів трансферу технологій тощо.

ВИСНОВКИ

В умовах формування економіки знань від ефективності функціонування системи вищої освіти, її спроможності виконувати свої стратегічні завдання безпосередньо залежать перспективи розвитку і конкурентоспроможність національної економіки. Сьогодні вища освіта України має низку проблем, які потребують вирішення за рахунок спільних дій як з боку держави, так і з боку ЗВО. Від того, наскільки ефективною буде співпраця у сфері реформування системи вищої освіти, залежить майбутнє нашої країни та її місце у глобальній економічній системі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Подлужна Н. О. Економіка знань: проблеми та перспективи формування в регіонах України : монографія. Харків : ФОП Панов А. М., 2018. 416 с. 2. Гец В. М.

Социально-экономические трансформации при переходе к экономике знаний. Социально-экономические проблемы информационного общества / под ред. д. э. н. Л. Г. Мельника. Сумы : Университетская книга, 2004. 430 с. 3. Антикризова стратегія розвитку України: соціально-економічні, фінансові та глобальні виклики : монографія / за заг. ред. А. В. Сидорової. Вінниця : ДонНУ, 2016. 328 с. 4. «Воронка знань» як інструмент реалізації концепції LIFELONG LEARNING [Електронний ресурс] / Лук'янов Д., Гогунський В., Колесніков О., Олех Т. Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/41938/2/2017_Lukianov_D-Voronka_znan_yak_instrument_99-100.pdf. 5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 02.02.2019). 6. Голубчикова Ю. В., Підгорний А. З. Статистичний аналіз динаміки та стану розвитку ВНЗ України // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень. Випуск 3. Частина І. Одеса : ОНЕУ, 2017. С. 7–14. 7. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 09.02.2019). 8. Квіт С. Дорожня карта реформування вищої освіти України [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://education-ua.org/ua/articles/1159-dorozhnya-karta-reformuvannya-vishchoji-osviti-ukrajini>.

Дата надходження до редакції – 11.02.2019 р.

УДК 331.453

JEL Classification: J 28, M 10

Лисенко О. М.

*Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького*

СТАНДАРТ ISO 45001 І ПЕРЕВАГИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ

У статті проаналізовано головні відмінності між стандартами ISO 45001 та OHSAS 18001. Визначено переваги впровадження систем управління охороною здоров'я та безпекою праці за новим стандартом ISO 45001. Надано рекомендації щодо переходу на міжнародний стандарт з управління охороною праці.

***Ключові слова:** ISO 45001, OHSAS 18001, міжнародний стандарт, британський стандарт, система управління, охорона здоров'я, безпека праці, ризик-орієнтований підхід, структура високого рівня, сертифікація.*

Lysenko O.

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

ISO 45001 AND BENEFITS OF ITS IMPLEMENTATION

The article analyzes the main differences between ISO 45001 and OHSAS 18001 standards. It describes the benefits of implementing

management systems of occupational health and safety compliant with the new standard ISO 45001. The author gives recommendations on switching over to the new international standard for occupational safety management.

Keywords: *ISO 45001, OHSAS 18001, international standard, British standard, management system, health care, occupational safety, risk-based approach, high-level structure, certification.*

ВСТУП

Дедалі більше власників і керівників підприємств, установ, організацій з метою виходу на ринки інших країн розробляють і впроваджують системи управління, засновані на міжнародних стандартах. Загально визнаним оптимальним підходом є впровадження інтегрованої системи, здатної надати потужний синергетичний ефект і вивести виробництво на новий рівень розвитку. Подібна інтегрована система може включати ISO 9001, ISO 14001 та ISO 45001, який приходить на зміну сертифікації OHSAS 18001. Ці три інструменти дозволяють здійснювати контроль над якістю продукції і ступенем задоволеності споживачів, оцінювати вплив роботи підприємства на екологію, а також встановити вимоги і контролювати їхнє виконання у сфері охорони здоров'я та безпеки праці персоналу.

12 березня 2018 року опубліковано ISO 45001 – перший міжнародний стандарт із систем управління охороною здоров'я та безпекою праці, який узагальнив сучасні світові практики гарантування безпечної праці і замінить собою стандарт BS OHSAS 18001.

ISO 45001 може бути застосований у будь-якій організації, незалежно від її форми власності, виду і масштабу діяльності. Цей стандарт розроблений з урахуванням можливості інтеграції з іншими стандартами, зокрема з ISO 9001 «Системи управління якістю», ISO 14001 «Системи екологічного управління», а також ISO 55001 «Системи управління активами», що стало можливим за рахунок застосування єдиної структури високого рівня, в основу якої покладено ризик-орієнтований підхід, розгляд процесів і лідерство керівництва, а також гармонізовано термінологію різних дисциплін менеджменту.

Питання розробки і впровадження систем управління охороною здоров'я і безпеки праці досліджені в працях багатьох закордонних і вітчизняних учених. Так, проблемам удосконалення системи управління охороною праці на підприємствах присвячені праці таких науковців, як А. Бочковський, Н. Дараганова, О. Кобилянський, І. Заюков, М. Сихімбаєв, С. Єргазинова та багатьох інших. Кожен із них зробив свій внесок у дослідження питання виробничого травматизму, аналізу кількості нещасних випадків і професійних захворювань на підприємствах та необхідності впровадження систем управління охороною праці. Проте на сьогодні ця тема не втрачає актуальності, а навпаки – потребує подальшого дослідження у зв'язку з

прийняттям нового міжнародного стандарту ISO 45001, який приходить на зміну сертифікації OHSAS 18001.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження особливостей і переваг впровадження міжнародного стандарту систем управління охороною здоров'я та безпекою праці ISO 45001, порівняння його з британським стандартом OHSAS 18001, а також надання рекомендацій щодо переходу на новий стандарт.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ISO 45001 «Системи управління охороною здоров'я та безпекою праці. Вимоги та настанови до застосування» – сукупність міжнародних вимог, спрямованих на допомогу організаціям у забезпеченні захисту персоналу від нещасних випадків [1].

ISO 45001 базується на успіху OHSAS 18001, розробленому Великобританією, і багатьох інших передових національних документах. ISO 45001 – це перший глобальний стандарт із систем управління охороною здоров'я та безпекою праці. Стандарт містить технічні вимоги стандарту OHSAS 18001, який вже широко застосовується в світі в межах структури стандартів ISO 9001 та 14001, полегшуючи користувачам його інтеграцію в загальне управління бізнесом. ISO 45001 був розроблений експертами з 69 країн у співпраці з представниками провідних організацій, таких як Міжнародна організація праці, Міжнародна конфедерація профспілок і Міжнародна організація підприємців [2].

За останні роки пройшла велика кількість тривалих засідань за участю 90 міжнародних експертів, на яких обговорювалися питання важливості впровадження цього стандарту, участі робітників у розробці системи і можливості впровадження стандарту організаціями всіх типів [2].

Промислово розвинений світ зробив великий крок уперед щодо забезпечення виробничої безпеки, і це виражається в цифрах, що відображають нещасні випадки. Міжнародна організація оприлюднила статистичні дані, що за рік інциденти на робочих місцях забирають 2,78 мільйонів життів [3].

Стосовно України, то в I півріччі 2019 року Фондом соціального страхування було зареєстровано 2335 (з них 189 – смертельно) потерпілих від нещасних випадків на виробництві. Порівняно з аналогічним періодом 2018 року кількість страхових нещасних випадків зменшилась на 2,1 % (із 2385 до 2335), проте кількість смертельно травмованих осіб збільшилась на 9,2 % (з 173 до 189) [4].

За даними ФССУ, 65,2 % нещасних випадків пов'язані з організаційними причинами. Зокрема, найпоширенішими серед них були:

- невиконання вимог інструкцій з охорони праці (36,7 % від загальної кількості травмованих осіб по Україні);
- невиконання посадових обов'язків (8,2 %);
- порушення правил безпеки руху (7,7 %);
- порушення технологічного процесу (2,9 %);
- порушення вимог безпеки під час експлуатації обладнання, устаткування, машин, механізмів тощо (1,8 %);
- порушення вимог безпеки під час експлуатації транспортних засобів (1,5 %) [4].

Що стосується професійних захворювань, то в I півріччі 2019 року порівняно з I півріччям 2018 року їхня кількість в Україні збільшилась на 31,0 % (з 870 до 1140) [4].

Управління здоров'ям на виробництві – більш складний процес. Світ виробництва і наше розуміння його ризиків значно змінилися після введення системи менеджменту OHSAS 18001. У багатьох країнах скорочуються роботи у важкій промисловості і збільшуються в офісі і сфері обслуговування. Багато промислових захворювань, пов'язаних із викидами небезпечних речовин, сьогодні більш досліджені. Працівникам забезпечується кращий захист, раннє виявлення захворювань і більш ефективно лікування.

З іншого боку, поява нових технологій призводить до використання нових матеріалів, які не повністю вивчені. Отже, можуть виникати нові потенційні ризики. З'являються нові види робіт і способи їхньої організації. Нові умови праці вимагають нового розгляду. Великою проблемою для працівників стають нервова напруга, стреси, проблеми з опорно-руховим апаратом, хронічні захворювання.

ISO 45001 представляє організаціям інструмент управління середовищем на робочому місці. Він став одним із найбільш очікуваних стандартів у світі і спрямований на те, щоб суттєво підвищити рівень безпеки на робочому місці.

Незалежно від того, впровадять організації цей стандарт чи ні, він стане частиною ділової норми. Розробники ISO 45001 вважають, що його випуск – важливе досягнення.

Будучи першим у світі міжнародним стандартом, який розглядає охорону здоров'я і праці на робочому місці, ISO 45001:2018 «Системи управління охороною здоров'я та безпекою праці. Вимоги та настанови до застосування» містить єдину і чітку основу для всіх організацій, які мають намір поліпшити свою ефективність у галузі охорони праці. Призначений для вищого керівництва організації, він спрямований на забезпечення безпеки на робочому місці для співробітників і відвідувачів. Для досягнення цієї мети вкрай важливо контролювати всі фактори, які можуть спричинити хворобу, травму і, в найгіршому

випадку, смерть, знижуючи несприятливий вплив на фізичний, психічний і когнітивний стан людини.

Як зазначається у стандарті, мета системи управління охороною здоров'я та безпеки праці полягає в тому, щоб надати організаціям основу для управління ризиками і можливостями у цій сфері [1]. Призначенням і очікуваним результатом системи управління є запобігання пов'язаних з роботою травм і погіршення стану здоров'я працівників, а також забезпечення їх безпечними і сприятливими для здоров'я робочими місцями. Тому для організації є критично важливим усунути небезпеки і мінімізувати ризики у сфері охорони праці за допомогою результативних запобіжних та захисних заходів.

Ступінь деталізації, складності та обсягу задокументованої інформації, а також ресурсів, необхідних для забезпечення впевненості в успіху системи управління організацією, будуть залежати від таких факторів, як:

- контекст організації (наприклад, кількість працівників, розміри, географічне розташування, культурні умови, правові та інші вимоги);

- сфера застосування управління охороною здоров'я та безпекою праці організації;

- характер здійснюваних організацією видів діяльності і пов'язаних із ними ризиків у сфері охорони праці.

Між цими стандартами є багато відмінностей, але основні зміни полягають в тому, що ISO 45001 приділяє велику увагу взаємодії між організацією та її діловим середовищем, у той час як OHSAS 18001 фокусується на управлінні ризиками в частині охорони праці та інших внутрішніх проблем [5].

Стандарти також розходяться і в багатьох інших аспектах:

- ISO 45001 ґрунтується на процесах, а OHSAS 18001 – на процедурах;

- ISO 45001 динамічний у кожному своєму розділі, що не характерно для OHSAS 18001;

- ISO 45001 розглядає і ризики, і можливості, а OHSAS 18001 стосується тільки ризиків;

- ISO 45001 враховує думку зацікавлених сторін, OHSAS 18001 – ні.

Ці пункти представляють значну зміну в способі сприйняття менеджменту охорони здоров'я та техніки безпеки. Охорона праці вже не розглядається ізольовано, вона повинна бути частиною управління стабільною і стійкою організацією. Хоча ці два стандарти і відрізняються один від одного, система управління, впроваджена відповідно до OHSAS 18001, стане надійною основою для переходу на ISO 45001.

Уніфікація вимог до охорони праці і є однією з причин, через які треба було ухвалювати на основі OHSAS 18001 нормативний документ Міжнародної організації зі стандартизації. Найчастіше за дотриманням стандартів безпеки та екології в компаніях відповідає одна людина. У сфері управління екологічними аспектами сьогодні зазвичай використовують ISO 14001, а для забезпечення безпеки персоналу в організаціях впроваджували різні стандарти: хто на що здатний, адже на рівні ISO такого нормативу просто не було [6].

Це призводило і призводить до того, що вимоги з екологічних аспектів і вимоги з охорони праці не досить сумісні між собою. Від більшої інтеграції стандартів на системи управління очікується вирішення низки актуальних проблем. Система управління охороною здоров'я та безпекою праці більше не буде працювати окремо від інших систем управління. На практиці це означатиме більшу ясність у документації підприємства.

Для користувачів стандарту зміна буде очевидна, оскільки процеси OHSAS 18001 з появою стандарту ISO можна буде не впроваджувати безпосередньо у виробничі операції, а передати під відповідальність менеджера з охорони праці. Ініціатори створення ISO 45001 мали на увазі і сертифікацію, в супровідному листі до своєї ініціативи співробітники Британського інституту стандартів писали, що наявні настанови з охорони праці та безпеки персоналу повною мірою не підходять для цілей оцінки відповідності.

Аналіз змістовної сутності стандарту показує, що стандарт відповідає вимогам ISO для стандартів із систем управління. Ці вимоги включають структуру високого рівня, ідентичний з назвою основний текст і поширені терміни з основними визначеннями, розробленими для користувачів стандартів ISO [1].

В ISO 45001 з'явилися розділи, присвячені ролі керівництва у створенні і підтримці системи управління охороною здоров'я та безпекою праці, а також велику увагу приділено організаційній специфіці [6].

Таким чином, метою впровадження стандарту ISO 45001 для підприємства є:

- усунення або зменшення ризиків для виконавців, які можуть піддаватися ризикам професійної безпеки і здоров'я, пов'язані з їхньою діяльністю;
- здійснення ефективного контролю над небезпечними виробничими факторами;
- управління ризиками, що виникають в процесі виробничої діяльності;
- запобігання виникненню інцидентів, аварій, позаштатних ситуацій;

– інтегрування системи управління охороною здоров'я та безпекою праці з чинними системами управління.

Незважаючи на те, що ISO 45001 ґрунтується на OHSAS 18001, він є абсолютно новим стандартом, а не переглядом попередньої версії, і буде поступово вводиться протягом наступних трьох років. Тому організаціям необхідно переглянути свої поточні підходи і методи роботи. Ймовірно, більшість організацій встигне здійснити перехід за один рік. Однак, з урахуванням того, що ISO 45001 вимагає лідерства з боку вищого керівництва і проведення консультацій і настанов для персоналу, що вимагає чимало часу, доцільно почати діяти якомога раніше.

При переході з OHSAS 18001 необхідно вжити низку кроків для «підготовки ґрунту», перш ніж можна буде впровадити нову систему управління. Насамперед потрібно:

1) провести аналіз зацікавлених сторін (осіб або організацій, які можуть вплинути на діяльність організації), а також внутрішніх і зовнішніх факторів, які можуть торкнутися діяльності організації; дослідити, як ці ризики можуть контролюватися за допомогою системи управління;

2) визначити сферу діяльності системи і при цьому врахувати показники, які система управління має досягти;

3) використовувати цю інформацію для створення процесів і оцінки ризиків, а також, що найбільш важливо, для визначення ключових показників ефективності процесів;

4) провести внутрішній аудит чинної системи управління охороною здоров'я і безпекою праці з метою виявлення розбіжностей з вимогами нового стандарту.

Після того як буде адаптовано всі дані до інструментів ISO 45001, ви зможете повторно використовувати більшу частину наявної інформації до нової системи управління. Таким чином, незважаючи на відмінності в підходах, основні інструменти в цих стандартах однакові. На етапі розробки системи для забезпечення якісного процесу переходу на новий стандарт варто зробити такі дії:

– призначити робочий комітет і організувати навчання всіх учасників стосовно вимог стандарту ISO 45001;

– скласти план необхідних змін для оновлення і відповідності новим вимогам;

– організувати процес консультування персоналу та обміну інформацією між сторонами;

– впровадити зміни в бізнес-процеси і процедури системи управління охороною здоров'я та безпекою праці;

– повідомити про ці зміни всім співробітникам організації;

– звернутися в сертифікаційний орган для проходження сертифікаційного аудиту за ISO 45001.

Успішна реалізація заміни стандартів дозволить значно підвищити культуру безпеки персоналу, підняти на сучасний рівень організацію і управління професійною безпекою та охороною праці, кардинально знизити рівень виробничого травматизму і професійних захворювань, отримати значний соціальний та економічний ефект на кожній виробничій ділянці, підняти на новий якісний рівень престиж та імідж компанії.

ВИСНОВКИ

Багатьом підприємствам при розробці інтегрованої системи управління обов'язково доводиться враховувати ризики, пов'язані з охороною здоров'я та безпекою праці своїх співробітників. Стандарт ISO 45001:2018 – це новий міжнародний стандарт, який встановлює вимоги до розробки, впровадження системи управління охороною здоров'я і безпекою праці. Він замінює стандарт OHSAS 18001: 2007 і вже на основі структури високого рівня розрахований на всі організації, які вирішили управляти охороною праці, включаючи компанії, що працюють у галузях підвищеного ризику для персоналу.

Демонстрація успішного застосування стандарту ISO 45001 може бути використана організацією для забезпечення впевненості працівників й інших зацікавлених сторін у наявності в організації результативної системи управління охороною здоров'я та безпекою праці. Однак впровадження цього документа саме по собі не буде гарантією попередження пов'язаних з роботою травм і погіршення стану здоров'я працівників, надання безпечних і сприятливих для здоров'я робочих місць і поліпшення показників діяльності у сфері охорони праці.

Те, що відбувається у сфері стандартів у галузі охорони праці, має величезне значення в найширшому соціальному контексті, оскільки щороку від виробничих травм і захворювань гинуть мільйони людей. Ефективне виробництво – це передусім безпечне виробництво. Довгострокова мета – зведення до нуля кількості нещасних випадків зі смертельних результатом. Усвідомлення власної відповідальності як за своє здоров'я і життя, так і за безпеку колег – один із найбільш важливих принципів на шляху до досягнення успіху.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. ISO 45001:2018 (en). Occupational health and safety management systems – Requirements with guidance for use [Electronic resource]. Available at : <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:45001:ed-1:v1:en>.
2. ISO 45001 – единый набор международных требований к охране здоровья и безопасности труда [Электронный ресурс]. Режим доступа : <https://gosstandart.gov.by/iso-45001-%E2%88%92-a-single-set-of-international-requirements-for-the-protection-of-health-and-safety>.
3. Про новий стандарт ISO 45001:2018 та його переваги для користувачів [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.qdc.com.ua/blog/2018/03/13/72371-2/>.
4. Профілактика виробничого травматизму та професійних захворювань за I півріччя 2019 року [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.fssu.gov.ua/fse/>

control/main/uk/publish/article/951811. 5. Опублікований стандарт ISO 45001:2018 на системи менеджменту охорони здоров'я та безпеки праці [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://nvppoint.com/uk/opublikovaniy-standart-iso-45001-2018-na-sistemi-menedzhmentu-ohoroni-zdorovya-ta-bezpeki-pratsi/>. 6. Сихимбаев М. Р., Ергазінова С. К. Совершенствование интегрированной системы менеджмента качества на базе стандартов ИСО 45001 // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2015. № 5. Часть 2. С. 195–199.

Дата надходження до редакції – 27.03.2019 р.

УДК 338:346

JEL Classification: L 97

Луга А. І.

Інститут економіко-правових досліджень НАН України

ІНСТИТУЦІЙНЕ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СФЕРИ ЖИТЛОВО- КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ, ПОБУДОВА МОДЕЛІ ЇХНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ З УРАХУВАННЯМ ІНТЕРЕСІВ ЇХНЬОГО СПОЖИВАЧА

У статті досліджено інституційне та інституціональне середовище сфери житлово-комунальних послуг. Дано визначення поняття «інституційне середовище та інституціональне середовище сфери житлово-комунальних послуг», окреслено його основні інституції та інститути з урахуванням інтересів споживачів, побудована модель взаємодії інституціонального та інституційного середовищ сфери житлово-комунальних послуг.

Ключові слова: *інституційне середовище сфери житлово-комунальних послуг, інституціональне середовище сфери житлово-комунальних послуг, інституціональна пастка, мета функціонування сфери житлово-комунальних послуг, права споживачів, модель взаємодії інституціонального та інституційного середовищ сфери житлово-комунальних послуг.*

Lyga A.

The Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine

THE INSTITUTES AND INSTITUTIONAL ENVIRONMENTS OF HOUSING SERVICES, CONSTRUCTION OF A MODEL OF THEIR INTERACTION TAKING INTO ACCOUNT CONSUMER INTERESTS

The institutes and institutional environments of housing services are investigated in this article. The definition of the concept of «institutes and

institutional environment of housing and communal services», outlines its main institutes and institutions, taking into account consumers' interests, built a model of interaction institutes and institutional among the sphere of housing services.

Keywords: *institutes environment of the sphere of housing services, institutional environment of the sphere of housing services, institutional trap, purpose of functioning of the sphere of housing services, consumer rights, model of interaction of the institutes and institutional environments of housing services.*

ВСТУП

Євроінтеграційні прагнення України разом із зобов'язаннями, взятими нашою державою в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (зокрема у сфері житлово-комунальних послуг), зумовлюють необхідність проведення низки системних перетворень як в інституціональному, так і в інституційному середовищі сфери житлово-комунальних послуг.

На теперішній час на порядок денний виходить питання досягнення сумісності систем з країнами-членами ЄС у цій сфері. Цього неможливо досягти, якщо враховувати виключно інститути та інституції, що безпосередньо стосуються ринку житлово-комунальних послуг, така сумісність потребує враховувати також інші інститути та інституції, що мають істотний вплив для функціонування європейської моделі цієї системи.

Також слід враховувати, що певною проблемою є неузгодженість розуміння в науковому середовищі поняття термінів «інститут» та «інституція», їхніх відмінностей і зв'язків, що ускладнює як розуміння поняття «інституційне середовище» в цілому, так і у прив'язці до сфери житлово-комунальних послуг. Це перешкоджає чіткій ідентифікації предмету дослідження, а отже, ставить під загрозу досягнення мети дослідження.

Незважаючи на те, що проблематиці сфери житлово-комунальних послуг присвячено чимало наукових досліджень, науковці недостатньо уваги приділяють питанню дослідження інституційного та інституціонального середовища сфери житлово-комунальних послуг.

Оскільки різні науковці часто по-різному трактують поняття «інститут» та «інституція», а іноді вживають їх як синоніми, є доцільність проаналізувати дослідження науковців, які вивчали ці поняття без прив'язки до сфери житлово-комунальних послуг. Найбільш цікавими тут є праці М. Кармазіної [1], О. В. Сисоєва [2], Н. І. Обушної [3], А. Ф. Мельник [4], А. І. Сухоставець [5].

Оскільки дослідження стану функціонування інституційного середовища пов'язане як із функціонуванням всієї сфери житлово-комунальних послуг, так і є відправною точкою для її реформування, то з цієї площини було доречно згадати статті П. Т. Бубенко [6],

М. В. Мельникової та Є. С. Градобаєвої [7], В. Л. Рибачук, [8], Я. В. Куц [9].

Але найбільше значення для цієї статті є наукові доробки М. В. Мельнікова [10], Д. С. Ануфрієва [11], А. О. Аракелян [12], які досліджували інститути, інституції та інституційне середовище безпосередньо у сфері житлово-комунальних послуг.

Віддаючи належне і приймаючи до уваги наукові дослідження вищевказаних науковців, автор звертає увагу, що значна частина вказаних праць ставила на меті дещо інші завдання. Отже, будучи безумовно самодостатніми працями в контексті певних досліджень, вони не охоплюють всі питання, що стоять перед автором цього дослідження. Так, вони або не розглядають інституційне середовище у прив'язці до сфери житлово-комунальних послуг, або, розглядаючи стан вищевказаної сфери та надаючи пропозиції реформування, недостатньо приділяють уваги інституціям цієї сфери, або, звертаючи увагу на окремі інституції, не дають комплексного бачення всіх інституцій у їхній прив'язці до інститутів сфери житлово-комунальних послуг, мети цієї сфери та завдань, що постали перед Україною в контексті євроінтеграції. Крім того, більшість науковців сповідує підхід з позиції вирішення проблем, що постають перед підприємствами галузі.

Автор цієї статті спробував урахувати всі перелічені недоліки і пропонує змінити підхід з позиції виконавця послуг та подивитись на стан функціонування інституційного середовища з позиції сторони, заради якої існує вся ця сфера – з позиції споживача житлово-комунальних послуг.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

З огляду на вищевказане, метою цього дослідження є: через визначення понять «інституційне та інституціональне середовище сфери житлово-комунальних послуг», його основних інститутів та інституцій, створити модель взаємодії інституціонального та інституційного середовища, яка відповідає європейським практикам.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження інституційного та інституціонального середовища сфери житлово-комунальних послуг має велике практичне значення для наукових досліджень вищевказаної сфери. Адже воно є базою та певною відправною точкою будь-якого дослідження цієї сфери. Але без комплексного розуміння інституційного та інституціонального середовища, всіх його складових та взаємозв'язків науковці можуть обрати неефективний шлях розробки своїх наукових пропозицій, що, безумовно, вплине на їхній результат та буде шкодити їхньому прикладному значенню. При цьому ще більшу загрозу для суспільства може мати ситуація, коли хибно розроблені наукові пропозиції можуть

бути взяти можновладцями як основа для реформування системи. Це може стати причиною виникнення «інституційної пастки», коли після запровадження першого хибного інституційного рішення кожне наступне рішення лише ускладнює ситуацію. Комплексне недвозначне розуміння всіх інститутів та інституцій у цій сфері є певним «запобіжником», щоб уникнути подібної пастки.

Дослідження робіт різних науковців, які займаються проблематикою функціонування сфери житлово-комунальних послуг, встановили, що деякі науковці прямо протилежно визначають поняття «інститут» та «інституція», а іноді вважають їх синонімами.

Відправною точкою для розуміння термінів «інститут» та «інституція» може слугувати їхнє первинне значення. Так, термін «інститут» походить від латинського *institutum*, що означає встановлення, запровадження, звичай. В свою чергу, *institutio*, *institutiones* називався підручник, настанова, пояснення чогось. Він позначає насамперед особливості управління, механізми дії правових норм у будь-якій галузі суспільних відносин.

В контексті розуміння вищевказаних понять заслуговує на увагу стаття Сисоева О. В. «Поняття «інститут» та «інституція»: економічний контекст», де її автор пропонує розглядати інституції «як соціальні форми функцій суб'єктів, об'єктів, процесів і результатів економічної діяльності, що забезпечують еволюцію системи суспільного розподілу праці на основі статусів, норм, правил, інструкцій, регламентів, контрактів, стандартів та порядків. Інституції є «статусними функціями». Інституція означає введення у статус, вона є чинник і процес створення і закріплення статусів суб'єктів, об'єктів, середовищ, процесів і продуктів економічного життя суспільства» [2, с. 147].

В свою чергу, поняття «інститут» також може бути застосовано у різноманітних проявах суспільного життя, але є більш глибоким, комплексним та структурованим.

Дослідження доктора політичних наук Марії Кармазіної звертають увагу на певні відмінності у розумінні поняття «інститут», притаманному різним наукам. Зокрема вона зазначає, що «усі гуманітарні науки проводять дослідження інституційних утворень у різних площинах. Наприклад, правова наука незмінно розглядає інститути як стійкі комплекси юридичних правил, які, переслідуючи одну спільну мету, управляють перманентним та абстрактним вираженням суспільного життя. Історики зосереджують увагу на еволюційних механізмах розвитку інститутів. Соціологія вивчає інститути, виходячи з практики та «повсякденного знання». Економісти вбачають в інститутах засоби суспільного обміну та складові механізми регулювання ринкових відносин, політична філософія в контексті інституційних утворень опікується проблемами

«правильного» та «справедливого» облаштування суспільного життя» [1, с. 12].

Також доктор Кармазіна визначає таку важливу ознаку інституту, як структурність і функціональність. «Структурність є підтвердженням того, що кожен інститут існує як наслідок своїх взаємодій з іншими інститутами соціальної системи. Функціональність означає, що інститути існують доти, допоки виконують визначені для них суспільством функції, сприяючи інтеграції суспільства й досягненню гомеостазу» [1, с. 14].

Полегшенню розуміння понять «інституція» та «інститут» сприяє концепція Д. Норта який удався до прийому метафори, внаслідок чого інституції перетворилися в нього на «правила гри», а організації – на «гравців». «Гравцями» можуть бути й індивідуальні, і асоційовані агенти господарської діяльності, а «правила гри» – це установлені або такі, що склалися, способи виконання соціально закріплених функцій. Поняття «інститут» та «організація» (у меншому ступені «інституція») розглядаються як поняття динамічні, а не застигли, здатні до зміни [2, с. 145].

Децю інший підхід до співвідношення понять «інститут» та «інституція» пропонує О. Іншаков, який відзначає: «інституції (від лат. *institutio*) – це пристрій, спосіб дії чи настанови, вчення, вказівка. Тому інституцію онтологічно розуміють як форму соціалізації людської функції (дії, операції або комплексу операцій з конкретним продуктом). Гносеологічно інституція – зведення, система знань (інструкцій) по здійсненню цієї функції, як опис даної функції для передачі інформації про неї для навчання, для формування актора, здатного виконувати цю функцію в системі правил, норм, положень, інструкцій». При цьому інститут (від лат. *institutum*), за визначенням О. Іншакова, виступає як «установа, заклад, організація, через які безпосередньо інституції реалізуються» [13].

Доцільно також погодитись з висновками доцента Обушної Н. І., яка поняття «інститут» пропонує трактувати як стійкі (довготривалі) соціально-економічні відносини у суспільстві, що відображають його нормативно-ціннісні й культурні характеристики й передбачають ефективний розподіл функцій у процесі спільної діяльності та ґрунтуються на формальних і неформальних інституціях. Під інституціями розуміється система формальних (законодавчих) та неформальних норм і правил у вигляді стандартів поведінки, суспільних цінностей, звичок, рутини, традицій, звичаїв, що визначають загальний цивілізаційно-культурний рівень індивідів і суспільства в економічній, соціальній, політичній або будь-якій іншій сфері. Поняття «інститут» та «інституція» не тотожні – вони співвідносяться як частка і ціле, оскільки інституції не завжди можуть

бути трансформовані в інститути, але при цьому будуть існувати в суспільстві [3, с. 46].

Доцент Обушна Н. І. вважає, що «лише ввівши в дію комплекс споріднених інститутів повністю як єдину систему, можливо досягнути мети, заради якої й була започаткована вся система» [3, с. 44].

Погоджуючись з вищенаведеним, автор у своїй статті виходить з того, що всі інститути сфери житлово-комунальних послуг виконують певні функції, притаманні саме цим окремим інститутам. Використовуючи інституції, вони утворюють чітко структуровані канали зв'язку з іншими елементами цієї сфери, що створює повноцінно функціонуючу саморегульовану систему. Через комплексну взаємодію інститути та їхні інституції створюють «інституційне середовище сфери житлово-комунальних послуг».

В контексті розуміння поняття «інституційне середовище» слід звернутись до визначення, наданого Оксаною Геннадіївною Чубарь, яка, узагальнюючи погляди сучасних дослідників неоінституціональної теорії, визначає інституційне середовище як «сукупність найважливіших фундаментальних, соціальних, правових, політичних, економічних, морально-етичних, культурних правил і норм, що визначають поведінку та взаємовідносини у суспільстві, в тому числі між суб'єктами господарювання і державою, і повинні бути спрямовані на підвищення ефективності економіки та якості життя населення» [14].

Спираючись на це визначення, можемо визначити мету функціонування сфери житлово-комунальних послуг як забезпечення постійного підвищення ефективності економічної діяльності в сфері житлово-комунальних послуг через постійне підвищення якості послуг (обслуговування) та рівня задоволення споживачів.

Визначення к. е. н. О. Г. Чубарь перекликається з думкою, висловленою Сисоевим О. В., який вважає, що «інституції реалізуються за допомогою інститутів. Саме в цьому полягає еволюційна роль інститутів як «твердих структур» господарських систем на відміну від «м'яких» інституцій. Інститут виступає типовою організаційною формою комплексу однорідних інституцій, що забезпечує їхнє відтворення і гомеостазис як цілісної системи, соціально визнаної і необхідної, діяльності» [2, с. 146].

Але в своїй статті «Інститути та інституціональне середовище: теоретичні узагальнення засад економічного розвитку» к. е. н. О. Г. Чубарь дещо відходить від свого визначення. Зокрема, характеризуючи інституціональне середовище, вона пропонує акцентувати на економічному і політичному сегментах. Перший охоплює сфери і напрями розвитку, в яких функціонують економічні суб'єкти і підприємці. Другий визначає, як організовані законотворча

діяльність, політичні та всі аспекти взаємозв'язків між підприємцями, політичною елітою й урядом.

Автор в цілому погоджується з визначенням, запропонованим вищевказаними науковцями, що будь-яка система суспільних взаємовідносин складається з політичного та інституціонального рівня. Визначальним рівням тут виступає політичний рівень, який формує та визначає політику. Тобто за допомогою формальних та неформальних правил та норм (інституцій) створюються «правила гри» для інституціонального рівня так званих «гравців» (інститутів) певної сфери суспільної діяльності. Разом система суспільних взаємовідносин політичного та інституціонального рівня утворює «поле суспільної діяльності» (інституційне середовище), на якому досягається мета всієї системи.

При цьому автор вважає, що доповнення, яке к. е. н. О. Г. Чубарь надала до свого визначення інституційного середовища, запропонувавши додати до політичного рівня рівень інститутів з реалізації цієї політики, вступає в певне протиріччя з цим визначенням. Тобто створюється підґрунтя, коли чітке визначення інституційного середовища як сукупності формальних неформальних норм та правил стає знов розмитим і не дозволяє його відокремити від поняття інституціонального середовища.

Узагальнюючи вищевикладене, автор пропонує дати такі визначення, актуальні для вищевказаних понять, в контексті сфери житлово-комунальних послуг:

інститут сфери житлово-комунальних послуг (далі інститут сфери ЖКП) – це комплекс споріднених установ, закладів та організацій, який утворює стійки структурно-функціональні рамки певного компоненту системи компонентів соціально-економічних відносин у цій сфері, що через виконання притаманних йому функцій реалізує як власну політику інституту, так і конкретну частину загальної політики сфери житлово-комунальних послуг;

інституція сфери житлово-комунальних послуг (далі інституція сфери ЖКП) – це система формальних (законодавчих) та неформальних норм і правил, що формують політику як окремих інститутів сфери житлово-комунальних послуг, так і всієї сфери в цілому, визначаючи механізми функціонування та взаємозв'язків між всіма інститутами, завдяки чому система досягає стану гомеостазу (саморегулювання системи);

інституціональне середовище житлово-комунальних послуг – це сукупність усіх компонентів (інститутів) системи соціально-економічних відносин у цій сфері, що базуються на визначених механізмах, нормах та правилах і в процесі реалізації відповідної політики поділяються за притаманною їм номенклатурою функцій,

досягаючи загальної мети функціонування сфери житлово-комунальних послуг через взаємодію між собою;

інституційне середовище сфери житлово-комунальних послуг – це сукупність формальних та неформальних норм і правил у вищевказаній сфері, що утворюють (фундаментальну, соціальну, правову, політичну, економічну, морально-етичну, культурну) бази та механізми взаємозв'язків, застосування яких інститутами сфери житлово-комунальних послуг дозволяє досягати загальну мету функціонування сфери житлово-комунальних послуг.

Аналіз наукових доробок інших учених, дозволяє зробити висновок, що на теперішній час також відсутнє комплексне бачення всіх інститутів сфери житлово-комунальних послуг.

Як вже було зазначено вище, к. е. н. О. Г. Чубарь запропонувала в межах інституціонального середовища враховувати взаємовідносини між суб'єктами господарювання і державою. Для певних сфер суспільних взаємовідносин цього може бути цілком достатньо, але специфіка сфери житлово-комунальних послуг вимагає дещо ширшого підходу.

Певне розширення кількості формуючих цю сферу інститутів було запропоновано к. е. н. І. В. Баскаковою, яка запропонувала визначати їх за інтересами сторін сфери житлово-комунальних послуг, тобто виділяти відповідні комплекси споріднених установ, закладів та організацій за критерієм інтересів, які вони переслідують у процесі функціонування. Такий підхід дозволив виокремити такі інститути: державні, муніципальні, виробників і виконавців послуг ЖКП (всіх форм власності) та споживачів [15].

Цікавим є той факт, що в своїй статті к. е. н. І. В. Баскакова приділила значну увагу наявності великої кількості протиріч між інтересами цих інститутів, але оскільки в основі запропонованої нею моделі було застосовано підхід за інтересами сторін, це не призвело до висновку необхідності додати до таких інститутів комплекс незалежних організацій з вирішення спорів.

Також слід зазначити про відсутність у роботах науковців серед інститутів сфери житлово-комунальних послуг інститутів громадських організацій споживачів і саморегулювання бізнесу. Мета перших – захистити права, потреби та інтереси споживачів, мета других – створити умови, що сприятимуть бізнесу ставати добросовісним, отримуючи прибуток через постійне підвищення якості послуг і задоволеності споживачів та усунення з ринку недобросовісного бізнесу, що знижує витрати і максимізує прибутки шляхом нехтування правами споживачів та зниження якості послуг. Разом ці інститути виконують допоміжну функцію з подолання протиріч, додержання прав та сприяння досягненню балансу інтересів основних гравців ринку ЖКП.

На перший погляд, зараховувати ці інститути до інституціонального середовища житлово-комунальних послуг не зовсім доречно, адже вони безпосередньо не продають та не купують ці послуги, не є власниками або утримувачами мереж чи житлового фонду, іншими словами, не мають безпосереднього економічного інтересу в цій сфері.

Для того щоб зрозуміти, що ці організації (особливо з урахуванням ст. 415 вимог Угоди про асоціацію Україна – ЄС) щодо необхідності досягнення сумісності систем та високого рівня захисту прав споживачів) є повноправними суб'єктами цієї сфери, потрібно звернутись до природи цих протиріч. Вона полягає у різних інтересах основних гравців сфери житлово-комунальних послуг. Для перших це економічна ефективність та високій рівень прибутку, для других – задоволення базових потреб через споживання послуг високої якості за прийнятною ціною. Від рівності можливостей для їхнього забезпечення залежить спроможність системи досягати стану гомеостазу (саморегулювання системи), справедливого для всіх основних гравців цієї сфери.

В умовах високої конкуренції та за умови рівності можливостей для основних суб'єктів господарювання простіше додержуватись балансу інтересів та досягати стану гомеостазу. Але у сфері житлово-комунальних послуг такого балансу інтересів не існує. Більш того, існує істотний дисбаланс на користь інституту виробників і виконавців цих послуг, тобто не на користь споживачів, заради кого взагалі ця сфера існує, а на користь тих, хто покликаний задовольняти їхні основні життєво необхідні потреби. *Більшість науковців України погоджуються з тим, що на теперішній час цей ринок є монополізованим.*

Споживач не може відмовитись від послуг, якість та ціна яких його не задовольняє, не може змінити послуги або їхнього виконавця. До недавнього часу не міг споживач і вплинути на кількість наданих йому послуг, сплачуючи не за фактично спожиті послуги, а за нормативи споживання, які перекривали всі втрати виконавців викликані безвідповідальним господарюванням. Крім того, споживачі не можуть впливати на підвищення якості послуг, впровадження інноваційних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, що можуть вплинути як на зниження цін, так і на підвищення якості послуг чи навіть елементарного обслуговування під час відвідань споживача приміщень виконавців послуг для звірки або з інших причин. Питання перерахунку ненаданих або неякісно наданих послуг, відшкодування завданих споживачу збитків або відстоювання своїх прав у разі пред'явлення виконавцем послуг необґрунтованих претензій та штрафів відбувається у «ручному режимі» і є занадто важким і довготривалим процесом, який до того ж може коштувати значних

витрат (наприклад, на юридичну допомогу). Ситуація ускладнюється тим, що споживачі розпорошені (діють індивідуально), не мають вільного часу, необхідних фахових знань у сфері ЖКП, об'єктивної інформації та коштів для відстоювання своїх прав.

Без втручання державних і громадських інститутів створюється величезний нахил у бік лише одного інституту, який впевнений у гарантуванні своїх інтересів, несхильний до компромісів та не бачить особливого сенсу в досягненні конкурентних переваг за рахунок покращення якості послуг і обслуговування клієнтів, впровадження інновацій та у здійсненні заходів з ресурсо- та енергоефективності. Тобто створюються умови для утворення стійкого неефективного інституту.

«Еефективний стійкий інститут називають *інституціональною пасткою*. Стійкість інституційної пастки означає, що за умови істотного тимчасового зовнішнього впливу на систему вона (система) залишається в інституціональній пастці. Потрапивши до неї, система вибирає неефективний шлях розвитку, до того ж згодом перехід на ефективну траєкторію може виявитися уже нераціональним» [4, с. 464].

Значна кількість науковців говорить про значну соціальну значущість цієї сфери. Житло та все, що пов'язано з його обслуговуванням, є одним із стовпів, на якому будується повсякденний побут людини. Будь-який негатив болісно відбивається на соціумі. Отже, питання гарантій балансу інтересів основних гравців є сферою значної відповідальності держави. Як відомо, до основних функцій держави належать: виконавча (правозастосувальна) функція; соціально-економічна функція; регулятивна функція; (юрисдикційна) функція щодо застосування до юридичних і фізичних осіб державного примусу і, нарешті, функція забезпечення законності та додержання прав. Частину подібних функцій у межах своїх територіальних одиниць і повноважень, визначених Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», здійснюють також органи місцевого самоврядування.

Держава виступає не тільки як розробник правил гри, фіскальний та наглядовий орган, в окремих випадках як власник або певний бенефіціар від діяльності суб'єктів ринку, але і як гарант додержання балансу інтересів основних гравців, а оскільки споживач – це найслабша, непоінформована та некваліфікована сторона, то і як гарант додержання і відновлення його прав.

Самостійно держава не в змозі належним чином забезпечити цю функцію, адже є громіздким, затратним та бюрократизованим механізмом, в той час як питання окремих споживачів часто потребують швидкого та спрощеного вирішення. Саме для цього в країнах-членах ЄС поширена практика залучення в цей процес

інститутів з альтернативного вирішення спорів, інститутів громадського споживчого суспільства та саморегулювання бізнесу.

Так, необхідність урахування прав споживачів гарантується ст. 12 Договору про функціонування ЄС, відповідно до якого вимоги щодо захисту прав споживачів повинні враховуватися при визначенні та реалізації інших політик та заходів ЄС.

Європейська програма споживачів, ухвалена Європейською Комісією у 2012 році [16], є стратегічним баченням споживчої політики. Відповідно до абзацу 4 ст. 1, ця програма визначає ключові заходи, необхідні для розширення прав споживачів та підвищення їх довіри до ринку.

Вона встановлює заходи, спрямовані на те, щоб споживачі були в центрі всіх політик ЄС як засоби досягнення цілей Європи 2020. В розділі 5 цієї програми зроблено такий висновок: тільки розумний і стійкий попит з боку споживачів, що відповідає справедливому постачанню, зробить внесок у повернення ЄС на шлях зростання.

Отже, враховуючи вищенаведене, стає зрозумілим необхідність включення до інституціонального середовища сфери житлово-комунальних послуг інститутів з вирішення спорів та інститутів громадського споживчого суспільства та саморегулювання бізнесу.

Враховуючи вищенаведене, визначаємо 8 основних інститутів, що складають інституціональне середовище сфери ЖКП. До них належать:

1. Інститут виробників та виконавців послуг ЖКП.
2. Інститут споживачів та покупців послуг ЖКП.
3. Інститут органів виконавчої влади.
4. Інститут органів місцевого самоврядування.
5. Інститут громадських об'єднань з захисту прав споживачів.
6. Інститут саморегулювання бізнесу.
7. Інститут судової влади.
8. Інститут з позасудового, альтернативного вирішення спорів.

Отже, напрошується групування інститутів сфери ЖКП у 2 блока та 4 комплекси.

Перший блок інститутів формується за наявності інтересів у сфері ЖКП, і до нього потрібно зарахувати перші 4 з наведених вище інститутів, які також можна поділити на 2 комплекси. Перший – це комплекс інститутів основних гравців сфери ЖКП. До нього належать інститут виробників та виконавців послуг ЖКП, а також інститут споживачів та покупців послуг ЖКП. Другий – комплекс інститутів органів влади, гарантування додержання балансу інтересів та відновлення прав. До нього слід віднести інститут органів виконавчої влади та інститут місцевого самоврядування. Особливість цього комплексу в тому, що окрім економічних інтересів, він має інтерес

додержання балансу інтересів комплексу інститутів основних гравців і при цьому має набір інструментів «примусу» для його забезпечення.

Другий блок формується з останніх чотирьох з наведених вище інститутів за принципом «необхідності усунення протиріч та спорів, що перешкоджають досягненню мети сфери ЖКП». Їх також слід поділити на 2 комплекси. По-перше, це комплекс інститутів з «допомоги у подоланні протиріч, додержання прав та сприяння досягненню балансу інтересів основних гравців ринку ЖКП. До них належать інститут громадських об'єднань з захисту прав споживачів та інститут саморегулювання бізнесу. Цей комплекс у досягненні результату здебільшого покладається не на примус, а на інформування, навчання та переконання. По-друге, це комплекс інститутів з вирішення спорів та протиріч, до яких зараховуємо як інститут судової влади, так і інститут з позасудового, альтернативного вирішення спорів. Рішення інститутів цього комплексу, як правило, є обов'язковими для виконання.

Отже процес взаємодії інституціонального та інституційного середовищ сфери ЖКП полягає в тому, що інституціональне середовище сфери ЖКП у процесі функціонування має потребу у реалізації інтересів різних своїх інститутів. Ці інтереси формують протиріччя. Потреба у подоланні таких протиріч і забезпечення реалізації інтересів формує потребу взаємодії. Всі ці процеси потребують формальної й неформальної бази, що забезпечить інститути необхідними механізмами та інструментами, що дозволять досягнути мету сфери ЖКП.

Графічна модель взаємодії інституціонального та інституційного середовищ сфери ЖКП відображено на рис. 1.

Для кращого розуміння представленої моделі потрібно врахувати поділ сфери житлово-комунальних послуг за видами діяльності, визначеними новою редакцією Закону України «Про житлово-комунальні послуги». Відповідно до ст. 5 цього Закону, до сфери житлово-комунальних послуг належать комунальні та житлові послуги. До комунальних послуг належать такі: з постачання та розподілу природного газу; постачання та розподілу електричної енергії; постачання теплової енергії, постачання гарячої води; централізованого водопостачання, централізованого водовідведення; поводження з побутовими відходами. До житлових послуг належать: послуги з утримання спільного майна багатоквартирного будинку; купівлі електричної енергії для забезпечення функціонування спільного майна багатоквартирного будинку; поточний ремонт спільного майна багатоквартирного будинку.

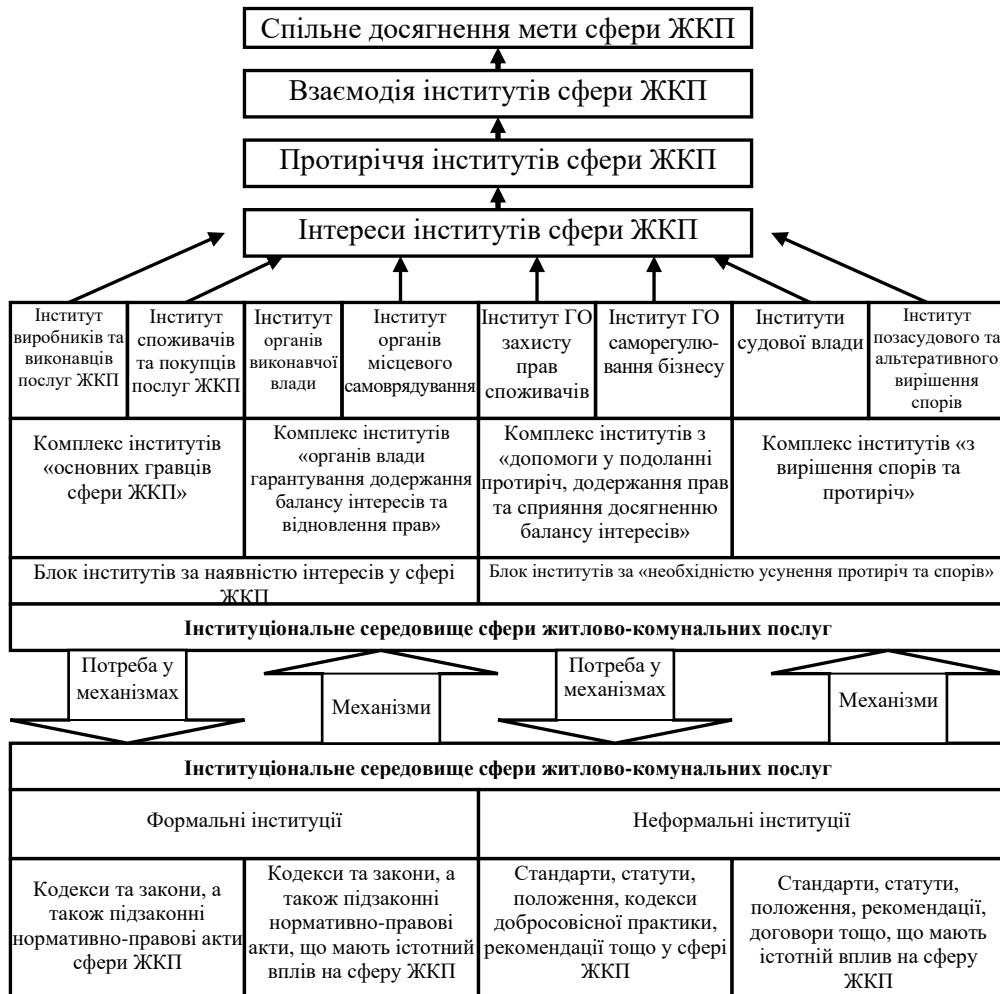

Рисунок 1 – Модель взаємодії інституційного та інституціонального середовищ сфери ЖКП

Джерело: власна розробка

Надамо також стисле пояснення щодо структури наведених інститутів.

Отже, до *інституту виробників та виконавців послуг ЖКП* належать підприємства державної, комунальної, колективної, приватної та змішаної форми власності, що здійснюють виробництво та надання послуг, зазначених вище.

До *інституту споживачів та покупців послуг ЖКП* належать співвласники будинку, індивідуальні та колективні споживачі (житлово-будівельні кооперативи, ОСББ, асоціації ОСББ тощо), фізичні та юридичні особи-підприємці, що купують ці послуги.

Інститут органів виконавчої влади у сфері ЖКП складає: Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерство енергетики та

вугільної промисловості України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, Антимонопольний комітет України, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державна регуляторна служба України, Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України, уповноважений Верховної Ради України з прав людини, обласні та районні державні адміністрації, а також ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості».

Інститут органів місцевого самоврядування – це сільські, селищні, міські ради та їхні виконавчі органи, а також районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст [17].

До *інституту ГО захисту прав споживачів* належать: всеукраїнські, регіональні та місцеві ГО (асоціації) споживачів як загальної, так і галузевої спеціалізації; споживчі інститути, дослідницькі та консультаційні центри, споживчі ЗМІ, споживчі лобі.

До *інституту ГО саморегулювання бізнесу* належать: Торгово-промислова палата України, Всеукраїнські, регіональні та місцеві ГО (асоціації) бізнесу як загальної, так і галузевої спеціалізації, особливо розробники й виконавці кодексів та стандартів добропорядної етики.

Інститут судової влади – це місцеві та апеляційні суди, а також Верховний Суд України.

До *інституту позасудового та альтернативного вирішення спорів* належать: третейські суди, органи з медіації, арбітражні групи та інші незалежні органи з проведення переговорів, здійснення посередництва з досягнення консенсусу та примирення.

Визначивши графічно взаємодію інституціонального та інституційного середовища сфери житлово-комунальних послуг і окресливши основні елементи, з яких складаються інститути цієї сфери, маємо також окреслити її основні інституції.

Відповідно до наведеного вище визначення, інституції сфери ЖКП – це система формальних(законодавчих) та неформальних норм і правил. При цьому *потрібно врахувати як норми, що безпосередньо стосуються сфери житлово-комунальних послуг, так і норми, завдяки яким різні інститути сфери ЖКП функціонують.*

Отже, формальні інституції слід поділити на кодекси та закони, а також підзаконні нормативно-правові акти.

До основних кодексів та законів, що безпосередньо стосуються сфери житлово-комунальних послуг, слід зарахувати: Житловий кодекс України, Закон України «Про житлово-комунальні послуги», Закон України «Про теплопостачання», Закон України «Про ринок природного газу», Закон України «Про питну воду, питне

водопостачання та водовідведення», Закон України «Про ринок електричної енергії», Закон України «Про відходи», Закон України «Про державне регулювання у сфері комунальних послуг», Закон України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання», Закон України «Про особливості доступу до інформації у сферах постачання електричної енергії, природного газу, теплопостачання, централізованого постачання гарячої води, централізованого питного водопостачання та водовідведення», Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» та низку інших.

До кодексів та законів, що мають істотний вплив на сферу житлово-комунальних послуг, а також стосуються діяльності інститутів цієї сфери, слід зарахувати: Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Закон України «Про захист прав споживачів», Закон України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», Закон України «Про захист економічної конкуренції», Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність», Закон України «Про Антимонопольний комітет України», Закон України «Про природні монополії», Закон України «Про звернення громадян», Закон України «Про доступ до публічної інформації», Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про громадські об'єднання», Закон України «Про третейські суди» та низку інших.

Підзаконних актів набагато більше, адже і набагато більше суб'єктів їхнього прийняття. До них належать постанови, накази, розпорядження, рішення, статuti, правила, інструкції, положення, прийняті ЦОВВ та які мають загальнодержавний та обов'язковий до виконання характер. До 2015 року (включно) до формальних інституцій доречно було включати національні стандарти, але оскільки тепер скасована їхня обов'язковість, то доречно враховувати їх у неформальних інституціях.

Таким чином, під неформальними інституціями слід розуміти державні стандарти у сфері ЖКП, галузеві стандарти, а також статuti, положення, посадові інструкції та інші документи, що визначають внутрішні правила і норми тих чи інших інститутів сфери ЖКП, а також договори, кодекси добросовісної етики, рекомендації, традиції та звичаї, що визначають і організують діяльність як організацій, так і окремих осіб.

Відмінність неформальних інституцій від формальних полягає в тому, що вони або не загальнонаціональні, або не обов'язкові для всіх інститутів сфери ЖКП. Неформальні інституції можуть нести зобов'язувальний характер для членів певного інституту, вони або

впливають з умов договору, або взагалі не мають жодних зобов'язуючих норм, а є суцього добровільними, такими, що визнаються певними інститутами або окремими суб'єктами цих інститутів сфери ЖКП.

ВИСНОВКИ

Результати проведених досліджень дозволили визначити взаємовідносини інституційного та інституціонального середовищ сфери ЖКП як відносини частки до цілого, де стійкі соціально-економічні відносини у суспільстві оформлюються у вигляді інститутів сфери ЖКП, що виконують визначені суспільством функції, пов'язані як з безпосереднім виробництвом, реалізацією та споживанням цих послуг, так і з подоланням протиріч і вирішенням спорів. Сукупність визначених автором восьми основних інститутів сфери ЖКП утворює інституціональне середовище сфери ЖКП. Це середовище формує до інституційного середовища сфери ЖКП запит на формальні та неформальні механізми, що дозволять основним «гравцям» цього ринку досягати власних цілей, долати існуючі протиріччя і вирішувати суперечки, налагоджувати взаємодію між собою заради спільного досягнення мети сфери ЖКП.

Необхідність доповнення системи блоком інститутів з врегулювання протиріч і спорів доведена через існування великого нахилу у бік фактичних монополістів у сфері ЖКП, слабкості позицій споживачів сфери ЖКП та необхідності запровадження існуючих європейських практик, що спрямовані на розвиток конкурентного середовища, підвищений захист прав та інтересів споживачів, усунення з ринку ЖКП недобросовісних підприємницьких практик, що підривають довіру споживача до ринку. Включення вищевказаного блоку забезпечить систему набором інструментів і механізмів, завдяки яким має забезпечуватись баланс інтересів у сфері ЖКП, а сама система досягти стану гомеостазу.

Наведення чіткої термінології і визначення всіх основних інститутів та інституцій сфери ЖКП створило наукове підґрунтя для подальших наукових досліджень поточного стану інституційного та інституціонального середовищ як в цілому, так і з конкретизацією за окремими видами або інститутами ЖКП і для досліджень, пов'язаних з розробкою нових концепцій реформування системи ЖКП України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кармазіна М. С. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять // Політичний менеджмент. № 4. 2006. С. 10–19.
2. Сисоєв О. В. Поняття «інститут» та «інституція»: економічний контекст // Вісник Запорізького національного університету. 2014. № 3 (23). С. 140–149.
3. Обушна Н. І. Особливості категорійного апарату інституціональної теорії у площині державного управління // Менеджер. 2016. № 1 (70). С. 40–48.
4. Національна економіка : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович ; за ред. А. Ф. Мельник. К. : Знання, 2011.

463 с. 5. Сухоставець А. І. Інституційне середовище формування соціального капіталу // Економіка та суспільство. 2017. № 12. С. 155–158. 6. Бубенко П. Т., Водка Н. В., Матвеева Н. М. Економічні аспекти реформування житлово-комунального господарства / Бізнес-адміністрування в умовах турбулентної економіки : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Харків, 1–28 лютого 2015 р. / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. № 2. С. 70–73. 7. Мельникова М. В., Градобоева Є. С. Сфера житлово-комунальних послуг міста: особливості функціонування та можливості розвитку // Економіка і право. 2017. № 3 (48). С. 124–131. 8. Рибачук В. Л. Житлово-комунальні послуги як об'єкт державного управління в умовах ринкової економіки [Електронний ресурс] // Державне управління: удосконалення та розвиток : електронне наукове фахове видання. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_3_10. 9. Куц Я. В. Вдосконалення управління житлово-комунальним обслуговуванням населення: тандем ринкових і державних регуляторів // Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 8. С. 125–130. 10. Мельникова М. В. Про інституціоналізацію ринку послуг у житлово-комунальній сфері міста // Економіка міста та урбаністика : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, Київ, 23 березня 2018 р. К. : КНЕУ, 2018. 303 с. С. 158–162. 11. Ануфриев Д. С. Особенности институциональной модели жилищно-коммунальной сферы // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. 2017. № 1. С. 212–217. 12. Аракелян А. О. Институциональные проблемы развития сферы жилищно-коммунальных услуг [Электронный ресурс] // Управление экономическими системами : электронный научный журнал. 2010. № 1 (21). URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/institutsionalnye-problemy-razvitiya-sfery-zhilischno-kommunalnyh-uslug>. 13. Іншаков О. В. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів // Економічна теорія. 2011. № 1 (70). 2016. С. 56. 14. Чубарь О. Г. Інститути та інституціональне середовище: теоретичні узагальнення засад економічного розвитку // Науковий вісник Ужгородського університету. № 3 (40). 2013. С. 99. 15. Баскакова І. В., Балтина І. Н. Институциональные соглашения как инструмент регулирования рынка услуг ЖКХ // Вестник ЮУрГУ. Сер. Экономика и менеджмент. 2007. Вып. 2. № 10. С. 24. 16. European consumer agenda. Article 1. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2012:0225:FIN>. 17. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

Дата надходження до редакції – 10.04.2019 р.

УДК 330.101 (477)

JEL Classification: O 17

Пилипченко О. О.

*Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові
України*

ПОКАЗНИКИ ТА ІНДИКАТОРИ ВПЛИВУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

У статті проведено дослідження індикаторів, які відображають співвідношення тіньової економіки та офіційної економіки. Здійснено розрахунок показників економічної безпеки України в аспекті її демографічної складової.

Ключові слова: *тіньова економіка, індикатори мінізації економіки, розрахунок показників, економічна безпека.*

Pilipchenko O.

The National Institute for Strategic Studies

WAYS TO REDUCE THE SHADOW ECONOMY IN UKRAINE

The paper studied the indicators reflecting the ratio of the shadow economy to the formal economy. The calculation of economic security indicators in Ukraine in the aspect of its demographic component.

Keywords: *shadow economy, shadow economy indicators, the calculation of indicators, economic security.*

ВСТУП

Вплив тіньової економічної діяльності на економічну безпеку є небезпечним для будь-якої держави за сучасних умов розвитку суспільства. Для запобігання негативних наслідків кожна держава намагається розробити методи протидії тіньовій діяльності, які впливають на її формування та поширення. Але перш ніж боротися з цим явищем, постає питання про виявлення і визначення масштабів тіньової економіки.

Усі вчені та практики, котрі приділяють увагу тіньовій економіці та її розрахункам, погоджуються з тим, що статистичне вимірювання тіньової діяльності викликає труднощі й можливе лише з урахуванням значних похибок. У першу чергу на це впливає прихованість тіньової економіки та небажання осіб, залучених до тіньових операцій, афішувати свою приналежність до цього явища; по-друге, тіньова економіка за своїм змістом означає прихований оборот колосальних коштів, котрі співставні з державним бюджетом України. Розкриття даних про тіньовий сектор призведе до розкриття таких незаконних потоків, а в результаті – до втрати тіньових грошей.

Тіньовий сектор України за 2015 рік увібрав у себе більше 460 млрд грн, і для мільйонів українців він став єдиним способом вижити у нинішніх тяжких економічних умовах, коли відбувається масове скорочення робочих місць, різке зростання цін на продукти харчування та комунальні послуги тощо. Незважаючи на це, на нашу думку, важливість розрахунку тіньового сектору економіки України та знання того, як правильно застосовувати індикатори впливу тіньової економіки на економічну безпеку країни, не підлягає сумніву. Україна обрала свій шлях, на якому вона повинна сформуватися як демократична, правова європейська країна з наступним її інтегруванням до Європейського Союзу. Цей вектор розвитку нашої країни диктує нам необхідність боротьби з таким явищем, як тіньова економіка, а першочерговим етапом такої боротьби і є розрахунок її рівня.

Питання, які стосуються показників та індикаторів впливу тіньової економіки на економічну безпеку держави, є об'єктом уваги вітчизняних і зарубіжних науковців.

Серед зарубіжних науковців дану проблему розглядали М. М. Алхлаєв, Д. Блейдс, П. Гутман, Т. О. Каратаєва, С. М. Ковальов, Ю. В. Латов, Д. В. Марозова, С. М. Нікітін, С. В. Новик, В. В. Попов, С. О. Потокіна, Е. Фейг та багато інших. Вагомий внесок у розробку показників та індикаторів впливу тіньової економіки на економічну безпеку України зробили вітчизняні науковці: В. Д. Базилевич, З. С. Варналій, Б. Є. Кваснюк, М. В. Кравченко, І. І. Мазур, О. М. Подмазко, О. В. Турчинов, О. О. Шапуров та ін. Але на сьогодні, незважаючи на чисельні наукові праці, можливості оцінки масштабів впливу тіньової економіки на економічну безпеку України досить обмежені в силу самого характеру цього явища, яке передбачає приховування від обліку, контролю та реєстрації. Внаслідок цього для оцінки впливу використовуються різні показники та індикатори, точність результатів яких залежить від дотримання багатьох умов.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є визначення показників та індикаторів впливу тіньової економіки на економічну безпеку України, розрахунок її рівня.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Переходячи безпосередньо до аналізу індикаторів, за допомогою яких можна вимірювати вплив тіньової економіки на економічну безпеку, слід підкреслити, що тіньова економіка безпосередньо не може бути виміряна у зв'язку із причинами, зазначеними нами раніше, внаслідок чого для більш детальної оцінки потрібно використовувати індикатори, які найбільш повно зможуть виразити відсоткове співвідношення тіньової економіки з офіційною. До таких індикаторів належать:

- монетарні індикатори;
- індикатори ринку праці;
- виробничі індикатори та ін.

Монетарні індикатори належать до непрямих методів розрахунку тіньового сектору економіки, а зміст їх полягає в тому, що «в тіні» при взаєморозрахунках переважають готівкові грошові кошти. Виходячи з цього припущення, функціонування тіньового сектору економіки можна виявити, обчисливши підвищений попит на готівку та її додатковий обіг. Виразитися це може в зміні грошових агрегатів M0 та M1.

Грошовими агрегатами є фінансові активи у формі готівкових коштів у національній валюті, переказних депозитів, інших депозитів, коштів за цінними паперами, крім акцій, що емітовані депозитними корпораціями та належать на правах власності іншим фінансовим корпораціям, не фінансовим корпораціям, домашнім господарствам і некомерційним організаціям, що обслуговують домашні господарства.

Грошовий агрегат M_0 включає готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями. Грошовий агрегат M_1 – грошовий агрегат M_0 та переказні депозити в національній валюті. Грошовий агрегат M_2 – грошовий агрегат M_1 і переказні депозити в іноземній валюті та інші депозити [4, с. 182]. Використання монетарних індикаторів виглядає таким чином: грошовий агрегат M_0 знаходиться у позитивній залежності від суми збору податків. У свою чергу, частина M_0 , яку становлять податки, є готівкою, яка бере безпосередню участь у функціонуванні тіньового сектору економіки.

$$\ln(C/M_2)_t = \beta_0 + \beta_1 \ln(1 + TW)_t + \beta_2 \ln(WS/Y)_t + \beta_3 \ln R_t + \beta_4 \ln(Y/N)_t + \varepsilon_t, \quad (1.1.)$$

$$\beta_1 > 0, \beta_2 > 0, \beta_3 < 0, \beta_4 > 0,$$

де C/M_2 – відношення готівки до депозитних рахунків (M_0/M_2);

TW – зважена середня податкова ставка;

WS/Y – відношення заробітної плати до національного доходу;

R – відсоток, сплачений за ощадними депозитами;

Y/N – дохід на душу населення.

Дане рівняння було розроблено і запропоновано для вимірювання розміру тіньової економіки в 1983 році В. Танзі [8]. Використовуючи отримане рівняння для визначення частки тіньової грошової маси, необхідно прирівняти до нуля ті елементи, які її стимулюють, і розрахувати частку грошової маси M_0 у M_2 , яка обслуговує офіційну економіку. Так буде знайдена «чиста» грошова маса. Віднявши від частки грошової маси M_0 у M_2 знайдену чисту частку грошової маси M_0 у M_2 , знаходимо частку готівки, яка обслуговує тіньовий ринок, у грошовій масі M_2 [3, с. 36]. Таким чином, отримана частка готівки і буде нашим основним показником, який необхідно використовувати при вимірюванні тіньового сектору економіки.

Слід зазначити, що в Україні формула, запропонована В. Танзі, при розрахунку тіньового сектору економіки не використовується у зв'язку із наявністю при розрахунку значного коефіцієнта похибок. Замість формули В. Танзі в нашій країні прийнято використовувати методику розрахунків Гутманна. Рівень тіньової економіки в цьому випадку розраховується за такою формулою:

$$X = \frac{1 - f_t}{f_{t-1}}, \quad (1.2.)$$

де f_t – показник відношення обсягу депозитів до грошового агрегату в періоді, що аналізується;

f_{t-1} – показник відношення обсягу депозитів до грошового агрегату в аналогічному періоді попереднього року.

Показник відношення обсягу депозитів до грошового агрегату M_2 (f) у зазначених періодах розраховується за такою формулою:

$$f = \frac{\frac{D}{M2_{t0}}}{\frac{M2 - M0}{M2_{t0}}} = \frac{M2 - M0}{M2_{t0} - M0_{t0}}, \quad (1.3.)$$

де $M2$ – грошова маса у відповідному періоді (млн гривень);
 D – банківські депозити у відповідному періоді (млн гривень);
 $M0$ – гроші поза банками у відповідному періоді (млн гривень);
 t_0 – базовий період, за який прийнято 1991 рік.

За методом Гутманна скорочення відношення обсягу депозитів до грошового агрегату $M2$ у періоді, що аналізується, є свідченням тенденції до збільшення рівня тіньової економіки. Зауважимо, що методика виявлення рівня тіньової економіки з використанням розрахунків Гутманна була закріплена в Методичних рекомендаціях розрахунку рівня тіньової економіки, затверджених Наказом міністерства економіки України від 18.02.2009 р. № 123 [1].

Наступними індикаторами, виявлення яких найбільш повно може виразити співвідношення тіньової та офіційної економіки, є показники ринку праці. У даному випадку передбачається, що люди, які не працюють офіційно, так чи інакше отримують свій дохід з тіньового сектору. Індикатор може бути розрахований за формулою:

$$X = \frac{U_{ilo} - U_{fsz}}{L - U_{fsz}}, \quad (1.4.)$$

де L – частка економічно активного населення (населення країни, котре має чи бажає та потенційно може мати самостійне джерело засобів існування);

U_{ilo} – кількість безробітних згідно з опитуваннями служб зайнятості;

U_{fsz} – кількість офіційно зареєстрованих безробітних.

При використанні індикаторів ринку праці існує два способи виявлення рівня тіньової економіки. Перший полягає в тому, що фактичний рівень зайнятості оцінюється за статистичними даними, отриманими в результаті опитування домогосподарств, які поширюються на генеральну сукупність. Різниця, отримана внаслідок зіставлення з офіційними даними, які характеризують чисельність зайнятих по країні, та вибірковими даними опитування домогосподарств, є числовим значенням кількості зайнятих у тіньовому секторі економіки. Помноживши отримані дані на рівень середньої продуктивності праці, можна отримати число, яке й буде характеризувати розмір тіньової економічної діяльності в країні (1.5).

$$ВВП_{s.e.} = (T_{of} - T_s) \times W, \quad (1.5.)$$

де T_s – чисельність зайнятих, отримана на основі вибіркових даних;

T_{of} – офіційно зареєстрована кількість зайнятих;

W – продуктивність праці по народному господарству.

Другий спосіб визначення рівня тіньової економіки полягає у використанні величини фактично відпрацьованого робочого часу членів даного домогосподарства на всіх видах оплачуваних робіт (як офіційних так і неофіційних) на підставі статистичних даних, отриманих у результаті опитування домогосподарств. При цьому під час опитування респондент повинен зазначати лише кількість відпрацьованих годин, без уточнення кількості годин на офіційній і неофіційній роботі. У зв'язку з цим отримані дані слід вважати досить точними і можна застосувати в такій формулі:

$$\text{ВВП} = \frac{T_o}{T_{of}} \times T_{of} \times W, \quad (1.6.)$$

де $\frac{T_o}{T_{of}}$ – загальна кількість відпрацьованих за рік годин у розрахунку на одного зайнятого, отримана в результаті опитування домогосподарств;

T_{of} – офіційно зареєстрована кількість зайнятих;

W – продуктивність праці по народному господарству.

Різниця між розрахованою за формулою 1.6 та офіційною величиною ВВП і буде характеризувати розмір тіньової економічної діяльності у країні.

У світі, особливо у прогресивних країнах, досить поширеним є метод вимірювання рівня тіньової економіки завдяки використанню технологічних виробничих індикаторів. Цей метод ґрунтується на приблизному визначенні динаміки промислового виробництва на основі спостереження за виробництвом і споживанням електроенергії, перевезень вантажів транспортом та інших непрямих показників, облік яких досить просто здійснювати, для порівняння отриманих даних з офіційними даними. Однак необхідними умовами його застосування є високий розвиток ринкових відносин та адекватні ціни на електроенергію й вантажні перевезення [6, с. 46].

На будь-якому підприємстві містяться дані як про вартість основних фондів, так і про їхній склад і структуру. Дані відомості включають інформацію про використовувані приміщення, про потенційну потужність обладнання, про штатну чисельність співробітників та інші дані, необхідні для визначення розрахункового споживання електроенергії. Зробити це можливо завдяки діючій в Україні системі державних стандартів і заснованим на них методикам (наприклад, Регіональна методика нормування питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів у суспільному виробництві Харківської області [5]), якими передбачено загальновиробничі питомі витрати на цехові технологічні потреби, опалення (електричне) і вентиляцію приміщень, освітлення виробничих приміщень, втрати у цехових електричних мережах, на водопостачання, постачання стисненого повітря, відкачування стічних вод, виробничі потреби

допоміжних цехів і служб, освітлення території, внутрішньозаводський транспорт, а також невраховані витрати та втрати, втрати у заводських електричних мережах, втрати у трансформаторах тощо.

Виходячи з цього, можна за нормативами здійснити розрахунок електроенергії, необхідної для проведення робіт на підприємстві чи в організації, за формулою:

$$W1 = Pwt, \quad (1.7.)$$

де P – кількість енергоспоживаючих одиниць;

W – розрахункова потужність точок;

t – час роботи (кВт·год).

За даними технічної документації аналогічно можна розрахувати споживання електроенергії обладнанням:

$$W2 = Nwt, \quad (1.8.)$$

де N – кількість обладнання;

W – потужність відповідно до технічної документації;

t – час роботи (кВт·год).

Використовуючи штатний розпис підприємства, можна підрахувати витрати електроенергії ($W3$), необхідні для функціонування персоналу відповідно до вимог державних стандартів та відповідних їм методик, які регламентують організацію робочої зони:

$$W3 = N_p Wt, \quad (1.9.)$$

де N_p – штатна чисельність персоналу;

W – розрахункове споживання електроенергії на одного зайнятого;

t – час роботи (кВт·год).

Підсумувавши розрахункові величини споживання, отримаємо очікуваний обсяг електроенергії (W_s), який необхідний підприємству чи організації для виготовлення заявленого обсягу продукції:

$$W_s = W1 + W2 + W3, \quad (1.10.)$$

Очікуваний обсяг електроенергії (W_s) необхідно співвіднести з фактичним обсягом витраченої енергії (W_f), зафіксованим за допомогою основного електролічильника організації чи підприємства. Відношення $\frac{W_s}{W_f}$ – це поправочний коефіцієнт до заявленого обсягу продукції, який є індикатором розвитку тіньової діяльності даної організації чи підприємства. Якщо поправочний коефіцієнт буде виражатися позитивним числовим значенням, то можна стверджувати, що на підприємстві або в організації відбувається приховування одного із факторів виробництва, внаслідок чого частина «потужностей» працює на тіньову економіку.

Слід зазначити, що нині в Україні оцінка окремих підприємств за рівнем присутності в них тіньової діяльності не здійснюється. Хоча для повернення тіньової економіки в легальне русло ці дані можуть мати важливе значення, особливо це стосується тих даних, які можна отримати від «промислових гігантів», які, незважаючи на споживання величезної кількості електроенергії, декларують свою збитковість.

Розглянувши індикатори, за допомогою яких можна вимірювати вплив тіньової економіки на економічну безпеку, на нашу думку, необхідно дослідити показники економічної безпеки. Загалом економічна безпека – це такий стан суспільства, за якого існують всі необхідні умови для здійснення розширеного відтворення й забезпечення життєво важливих потреб людей. У свою чергу, при реалізації економічної безпеки України на першому місці в забезпеченні безпеки перебуває держава як цілісне утворення, усі інші елементи є вторинними і включаються в поняття «економічна безпека держави».

Економічна безпека України реалізується в системі критеріїв та показників, які на сьогоднішній день є одним із головних інструментів концепції безпеки країни. У зв'язку із розвитком безпеки України основні показники рівня економічної безпеки нашої країни і специфіка їхнього розрахунку були переглянуті й закріплені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277 в методичних рекомендаціях [2]. При цьому, як влучно зазначає Ю. М. Харазішвілі, перелік складників економічної безпеки не є догмою і може доповнюватись або уточнюватись як за складниками, так і за окремими індикаторами кожного складника залежно від цілей дослідження [7, с. 51]. Зважаючи на це, різні показники економічної безпеки України та відповідні індикатори можна згрупувати (табл. 1).

Таблиця 1 – Складові та індикатори економічної безпеки України, згруповані Ю. М. Харазішвілі

№	Показник	Індикатор	Вплив індикатора (стимулюючий, дестимулюючий)
1	2	3	4
1	Макроекономічна безпека	узагальнена продуктивність (випуск на одиницю продуктивної потужності); темп приросту ВВП, %; рівень технології виробництва (частка ВВП у випуску); рівень використання потенційних можливостей (потенційного ВВП повного завантаження макрофакторів)	Стимулюючий
		рівень тінізації економіки, % від офіційного ВВП; рівень тіньового завантаження капіталу; рівень тіньового проміжного споживання, % до офіційного	Дестимулюючий

Продовження табл. 1

1	2	3	4
2	Інвестиційна безпека	рівень інвестування (відношення інвестицій до ВВП), %; частка приросту прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) щодо ВВП, %; рівень оновлення основних засобів, %	Стимулюючий
3	Інноваційна безпека	рівень видатків на науково-технічні роботи, % від ВВП; темп науково-технологічного прогресу, % за рік; рівень фінансування інноваційної діяльності, % від ВВП; питома вага спеціалістів, що виконують науково-технічні роботи, осіб на 1000 зайнятих, %; питома вага підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, у загальній кількості промислових підприємств, %; питома вага підприємств, які впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств, %; питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	Стимулюючий
4	Фінансова безпека	рівень монетизації економіки, %, МЗ до ВВП; рівень валових міжнародних резервів НБУ (у місяцях імпорту); рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (відношення доходів зведеного бюджету до ВВП); рівень трансфертів з державного бюджету щодо ВВП, %; рівень кредитування реального сектору економіки, % до ВВП; частка кредитів у переробну промисловість у кредитуванні економіки, %	Стимулюючий
		рівень зовнішнього боргу, % до ВВП; рівень внутрішнього боргу, % до ВВП; рівень дефіциту бюджету, % до ВВП; рівень тінізації доходів зведеного бюджету, % до ВВП; інфляція (ІСЦ), приріст за рік, %; вартість банківських кредитів, % за рік	Дестимулюючий
5	Зовнішньоекономічна безпека	коефіцієнт відкритості економіки; рівень експортної залежності, % до ВВП; коефіцієнт покриття експортом імпорту; рівень інноваційної продукції у товарному експорті, %	Стимулюючий
		рівень імпоротної залежності, % до ВВП; частка імпорту товарів у внутрішньому споживанні, %	Дестимулюючий

Закінчення табл. 1

6	Соціальна безпека	рівень використання праці (відношення оптимального попиту на працю до її пропозиції); рівень оплати праці у випуску; рівень видатків на освіту до ВВП, %; рівень видатків на охорону здоров'я до ВВП, %; відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму; питома вага заробітної плати у структурі доходів населення, %	Стимулюючий
		рівень тіньової заробітної плати до офіційної; рівень тіньової зайнятості до загальної зайнятості; рівень пенсійних видатків до ВВП, %; рівень дефіциту ПФ до ВВП, %	Дестимулюючий
7	Продовольча (споживання на одну особу/ місяць, кг) безпека	добова калорійність харчування людини, тис. ккал; м'ясо і м'ясопродукти; молоко і молочні продукти; яйця, шт.; риба і рибопродукти; цукор; олія; картопля; овочі та баштанні; фрукти, ягоди, горіхи, виноград; хліб і хлібопродукти; виробництво зерна на одну особу за рік	Стимулюючий
8	Демографічна безпека	очікувана тривалість життя при народженні, років; загальний коефіцієнт народжуваності, проміле	Стимулюючий
		коефіцієнт депопуляції; загальний коефіцієнт смертності населення (число померлих на 1000 осіб наявного населення), проміле; смертність немовлят (число дітей, померлих у віці до 1 року, на 1000 народжених), проміле; захворюваність населення (кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань) на 100 000 населення; демографічне навантаження непрацездатного населення до працездатного (ефективної чисельності платників страхових внесків), %	Дестимулюючий
9	Енергетична безпека	рівень інвестування підприємств паливно-енергетичного комплексу, % від випуску ПЕК; рівень оновлення основних засобів підприємств паливно-енергетичного комплексу, %; частка власних джерел у балансі ПЕР, %	Стимулюючий
		енергоємність економіки; рівень тіньового споживання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), % ВВП; частка домінуючого паливного ресурсу у споживанні ПЕР (природний газ), %; частка імпорту газу з однієї країни у загальному обсязі його імпорту, %; частка імпорту нафти з однієї країни у загальному обсязі його імпорту, %	Дестимулюючий

Джерело: [7]

Для розрахунку показників та індикаторів економічної безпеки в Україні прийнято використовувати «концепцію ризику», до якої входять такі складові, як управління ризиком і оцінка ризику. Управління ризиком припускає передбачення можливих надзвичайних (критичних) соціально-економічних ситуацій для запобігання чи послаблення негативних наслідків. У свою чергу, оцінка ризику носить імовірнісний характер в силу невизначеності як багатьох негативних наслідків впливу об'єктивних факторів, так і прийнятих рішень. Використання «концепції ризику» призвело до розширення використання граничних значень індикаторів економічної безпеки. Замість використання двох показників, один із яких характеризує рівень економічної безпеки як абсолютно небезпечний, а другий – абсолютно оптимальний, була розроблена система характеристичних значень. Відповідно до цієї системи будь-який індикатор (залежно від розрахункових даних) показника економічної безпеки може бути віднесений до однієї з таких величин:

– X_0 – величина індикатора, що характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0;

– $X_{\text{крит}}$ – величина індикатора, що характеризується як критичний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,2, або 20 % оптимального значення;

– $X_{\text{небезп}}$ – величина індикатора, що характеризується як небезпечний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,4, або 40 % оптимального значення;

– $X_{\text{нездв}}$ – величина індикатора, що характеризується як незадовільний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,6, або 60 % оптимального значення;

– $X_{\text{здв}}$ – величина індикатора, що характеризується як задовільний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,8, або 80 % оптимального значення;

– $X_{\text{опт}}$ – величина індикатора, що характеризується як оптимальний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 1, тобто дорівнює оптимальному значенню [2].

Підкреслимо, що система граничних значень може ефективно застосовуватися лише при організації моніторингу тих чи інших важливих показників окремо. Відповісти ж на питання «Є економічна система України безпечною чи ні?», використовуючи граничні значення, неможливо, оскільки поки існує економічна система, вона характеризується певним рівнем безпеки. Даний рівень може бути надзвичайно низький або високий, але ніяк не може дорівнювати величині 0 або 1, тобто економічна безпека України апріорі не може досягти 100 % оптимального значення чи опуститися на абсолютно небезпечний рівень.

В якості прикладу здійснимо розрахунок частини демографічної складової економічної безпеки України, використавши при цьому такі індикатори:

- чисельність наявного населення (табл. 2);
- очікувана тривалість життя при народженні (табл. 3);
- коефіцієнт дитячої смертності (табл. 4);
- коефіцієнт природного приросту (табл. 5).

Для індикатора чисельності наявного населення граничними значеннями є $X_{\text{крит}} = 85$, $X_{\text{опт}} = 100$ (до рівня 1990 року).

Таблиця 2 – Розрахунок індикатора чисельності наявного населення України за 1990–2016 роки

Рік (станом на 1 січня)	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Чисельність населення (тис. осіб)	51838,5	51728,4	49429,8	47280,8	45962,9	42929,3*	42760,5*
Значення індикатора	100	99,7	95,3	91,2	88,6	82,8	82,4

* Без урахування населення АРК та м. Севастополя

Джерело: розраховано автором

Наступним індикатором демографічної складової економічної безпеки України є індикатор очікуваної тривалості життя при народженні. Граничними значеннями цього індикатора є $X_{\text{крит}} = 66$, $X_{\text{опт}} = 78$.

Таблиця 3 – Розрахунок індикатора очікуваної тривалості життя при народженні за 2010–2015 роки

Рік	2010	2011	2012	2013	2014*	2015**
Значення індикатора для чоловіків	65,28	65,98	66,11	66,34	66,25	66,37
Значення індикатора для жінок	75,5	75,88	76,02	76,22	76,37	76,25
Загальне значення індикатора	70,44	71,02	71,15	71,37	71,37	71,38

* Без урахування даних АРК та м. Севастополя

** Без урахування даних АРК, м. Севастополя та Донецької і Луганської областей

Джерело: розраховано автором

Розглянемо індикатор коефіцієнту дитячої смертності (кількість померлих дітей віком до 1 року на 1000 народжених живими). Граничними значеннями цього індикатора є $X_{\text{крит}} = 11$, $X_{\text{опт}} = 4$.

Таблиця 4 – Розрахунок коефіцієнту дитячої смертності за 2010–2015 роки

Рік	2010	2011	2012	2013	2014*	2015**
Значення індикатора	9,1	9	8,38	8	7,8	7,9

* Без урахування даних АРК, м. Севастополя та зони проведення АТО

** Без урахування даних АРК, м. Севастополя та Донецької і Луганської областей

Джерело: розраховано автором

Наступним індикатором демографічної складової економічної безпеки України є коефіцієнт природного приросту населення України (на 1 тис. осіб наявного населення). Граничними значеннями цього індикатора є $X_{крит} = -2$, $X_{opt} = 1,5$.

Таблиця 5 – Розрахунок коефіцієнту природного приросту населення України за 2010 – 2015 роки

Рік	2010	2011	2012	2013	2014*	2015**
Значення індикатора	-4,4	-3,5	-3,1	-3,5	-3,9	-4,2

* Без урахування даних АРК та м. Севастополя

** Без урахування даних АРК, м. Севастополя та Донецької і Луганської областей

Джерело: розраховано автором

ВИСНОВКИ

Таким чином, здійснивши дослідження й розрахунок показників економічної безпеки України в аспекті її демографічної складової, ми можемо підсумувати, що більшість величин індикаторів можна характеризувати як критичні. У зоні критичного стану безпеки перебувають: індикатор чисельності наявного населення України (82,4 при критичних 85), коефіцієнт природного приросту населення України (-4,2 при критичних -2), індикатор очікуваної тривалості життя (якщо його розглядати відносно чоловіків – 66,37 при критичних 66). Навіть ті індикатори, показники яких не відповідають критичній величині, можна характеризувати як небезпечні або незадовільні. Більшість індикаторів порушили встановлені граничні величини і вишли за межі інтервалу критичних значень, що свідчить про загрозливі та деградаційні тенденції у економічній безпеці України в аспекті її демографічної складової.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки : затв. Наказом Міністерства економіки України від 18.02.2009 № 123 [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.me.gov.ua (дата звернення: 17.06.2018).
2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : затв. Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 17.06.2018).
3. Костин А. В. Опыт измерения теневой экономики в западной литературе // Вестник НГУ. Серия: Социально-экономические науки. 2011. Том 11. Выпуск 4. С. 33–43.
4. Методологічний коментар // Бюлетень Національного банку України. 2012. № 10. 191 с.
5. Регіональна методика нормування питомих

витрат паливно-енергетичних ресурсів у суспільному виробництві Харківської області. Х., 2012. 185 с. 6. Россолов П. Г. Основные подходы к определению доли теневого сектора в экономике // Terra economica. 2011. Том 9. № 3. С. 43–47. 7. Харазішвілі Ю. М. Методологічні підходи до оцінки рівня економічної безпеки країни // Наука та наукознавство. 2014. № 4. С. 44–58. 8. Tanzi V. The Underground Economy in the United States: Annual Estimates, 1930–1980 // IMF-Staff Papers. 1983. Vol. 30 (2). P. 283–305. 9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

Дата надходження до редакції – 06.03.2019 р.

УДК 64.031.42:64.031.6

JEL Classification: D14

Габрелян А. Ю.

Київський міжнародний університет

Колесник М. І.

Вовчанська РДА

АНАЛІЗ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

У роботі здійснюється аналіз доходів і витрат домогосподарств України. Визначається динаміка зміни грошових коштів домогосподарств. Розкривається структура доходів і витрат домогосподарств України. Всі показники приводяться і аналізуються за часовий проміжок з 2000 року по 2017 рік.

Ключові слова: домогосподарство, фінанси домогосподарств, доходи домогосподарств, витрати домогосподарств.

Gabrelyan A.

Kyiv International University

Kolesnik M.

Volchansk District State Administration

INCOME ANALYSIS AND HOUSEHOLD EXPENSES OF UKRAINE

This paper analyzes the income and expenses of households in Ukraine. The dynamics of changes in household cash is determined. The structure of incomes and expenses of households in Ukraine is revealed. All indicators are given and analyzed for the time period from 2000 to 2017.

Keywords: household, household finance, household income, household expenses

ВСТУП

В умовах змішаної економічної системи України домогосподарства, будучи суб'єктами національної економіки, відіграють все більш значущу роль. Основною метою домогосподарств є, по-перше, формування дохідної частини індивідуальних бюджетів і використання цих доходів для задоволення поточних потреб; по-друге, накопичення з метою задоволення потреб домогосподарства в особі його суб'єктів у майбутньому.

Фінанси домогосподарств є окремою сферою грошових відносин, що виникають у процесі розподілу та перерозподілу вартості суспільного продукту в зв'язку з формуванням і використанням грошових доходів, надходжень і накопичень домогосподарств. Домогосподарства на сьогоднішній день є складовою частиною фінансової системи України, тому їхній добробут відображає стан національної економіки в цілому і характеризує якість життя в країні. Індикатором добробуту домогосподарств служать показники їхніх доходів і витрат.

Важливий внесок у розвиток теорії поведінки домогосподарств у сфері накопичення доходів, заощадження та витрат у свій час здійснили такі відомі вчені, як Дж. М. Кейнс, І. Фішер, М. Фрідман, Ф. Модільяні. Їхнє вчення доповнили праці сучасних вітчизняних авторів – А. Ревенка, В. Федоренка, М. Ватаманюк, А. Горбачик, Л. Гордієнко та ін. Проте ми живемо у час динамічних змін економічної ситуації в Україні, що позначається на поведінці домогосподарств та прийнятті ними економічних рішень. Тому не втрачають актуальності дослідження, присвячені динаміці доходів і витрат домогосподарств, їхньому співвідношенню та, відповідно, визначенню місця домогосподарств у сучасній вітчизняній економіці.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної роботи є аналіз доходів та витрат домогосподарств, а також виявлення основних тенденцій, пов'язаних із даними показниками.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Домогосподарство, відповідно до сучасних теоретичних підходів, наявних у економічній науці, є одним із ключових соціально-економічних суб'єктів. Динаміка їхнього формування багато в чому визначає ефективність економіки держави, розвиток громадянського суспільства.

Тож вважаємо за необхідне здійснити аналіз середньомісячного стану сукупних ресурсів у розрахунку на одне домогосподарство України (табл. 1.).

Таблиця 1 – Динаміка змін сукупних ресурсів домогосподарств України, грн

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Середньо-місячний розмір сукупних ресурсів у розрахунку на одне домогосподарство, грн	422,9	520,8	608,1	708,6	911,8	1321,4	1611,7	2012,1	2892,8	3015,3	3481	3853,9	4144,5	4470,5	4563,3	5231,7	6238,8	8165,2

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

З даних табл. 1 видно, що за аналізований період сукупні ресурси домогосподарств України в цілому мають тенденцію до збільшення, про що наглядно свідчить рис. 1. Так, на рис. 1 зображений графік із маркерними позначками змін сукупних ресурсів домогосподарства в середньому за місяць протягом останніх 18 років.

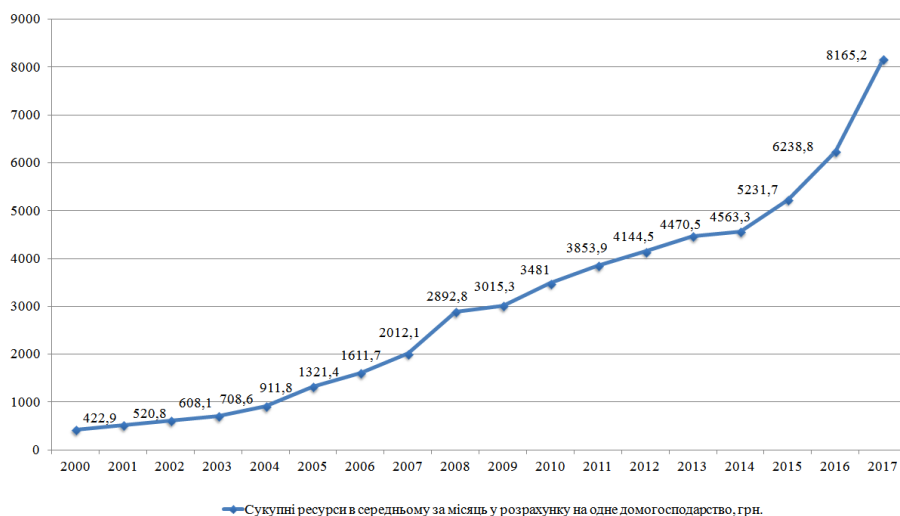

Рисунок 1 – Динаміка середньомісячного обсягу сукупних ресурсів у розрахунку на одне домогосподарство України, грн

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Аналіз динаміки свідчить, що темп росту сукупних ресурсів у розрахунку на одне домогосподарство за перші 10 років був найбільшим у період з 2003 по 2008 рік, у наступні 7 років найбільший темп росту припав на період з 2014 по 2017 р. З 2000 р. по 2017 р. темп росту сукупних ресурсів у розрахунку на одне домогосподарство склав 1930 % (або збільшився у 19,3 разів).

Максимальне зростання сукупних ресурсів середньостатистичного домогосподарства зафіксовано в 2017 р. – 8165,2 грн, це на 1926,4 грн. більше, аніж відповідний показник попереднього року. Мінімальне значення сукупних ресурсів на одне домогосподарство було отримано в 2000 р. – 422,9 грн. Отже, в цілому динаміка росту сукупних ресурсів домогосподарств України є позитивною, і зростання відбувається у певній послідовності.

Зазначимо, що кожне домогосподарство, яке функціонує на ринку, володіє певними ресурсами, які воно прагне найбільш вдало «продати» з метою отримання доходу. Більш детально структуру сукупних ресурсів домогосподарств України наведено на рис. 2.

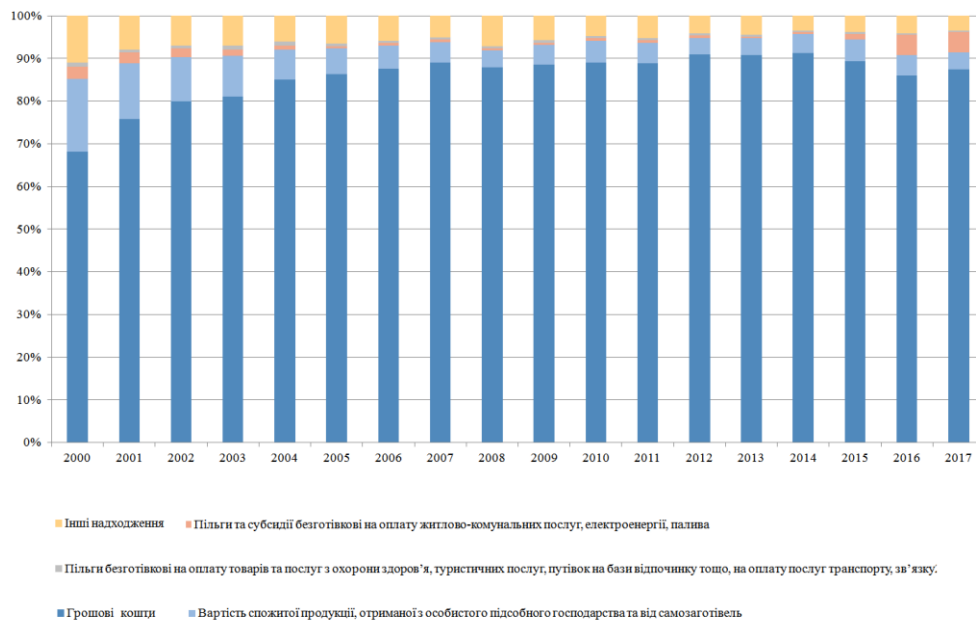

Рисунок 2 – Структура сукупних ресурсів домогосподарств України, %
Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Рис. 2 свідчить про те, що найбільшу частку в структурі сукупних ресурсів домогосподарств України протягом всього аналізованого періоду мають грошові кошти. Тому слід проаналізувати динаміку даного показника протягом останніх 18 років (рис. 3).

З даних рис. 3 видно, що для періоду з 2000 р. по 2014 р. характерна позитивна тенденція зростання грошових коштів у загальній структурі сукупних ресурсів домогосподарств України – з 68,1 % у 2000 р. до 91,2 % в 2014 р. З 2015 по 2017 рр. відмічається спад аналізованого показника з 89,4 % до 87,5 %, що, на нашу думку, обумовлено фінансовою кризою на початку 2015 року; також спостерігалось зменшення обсягу грошових коштів на 1,9 %.

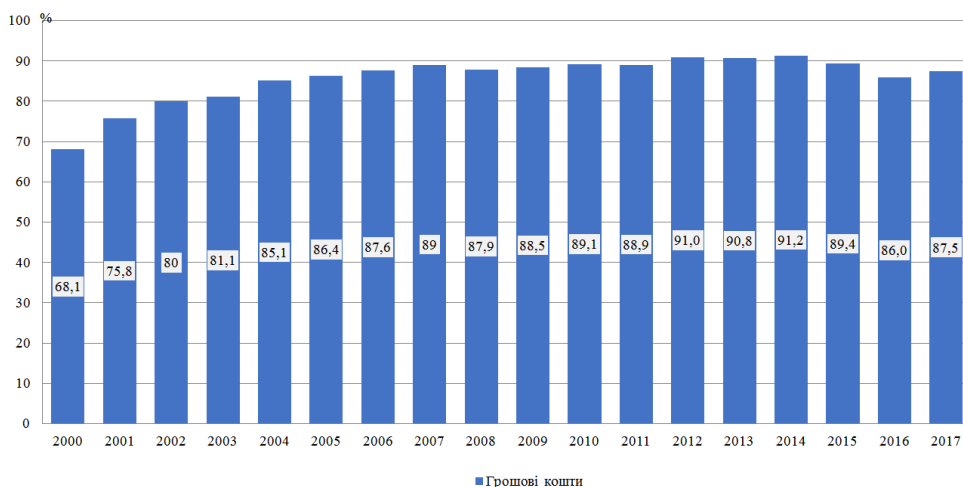

Рисунок 3 – Динаміка зміни грошових коштів у структурі сукупних ресурсів домогосподарств України, %

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Таким чином, виявлені тенденції свідчать про наявність такої особливості, як зміна структури сукупних ресурсів домашніх господарств залежно від економічного розвитку держави та загальносвітових процесів. Чим вищий економічний розвиток країни, тим більша частка грошових коштів у структурі сукупних ресурсів.

Як видно з даних рис. 4, у структурі грошових доходів найбільша частка припадає на оплату праці.

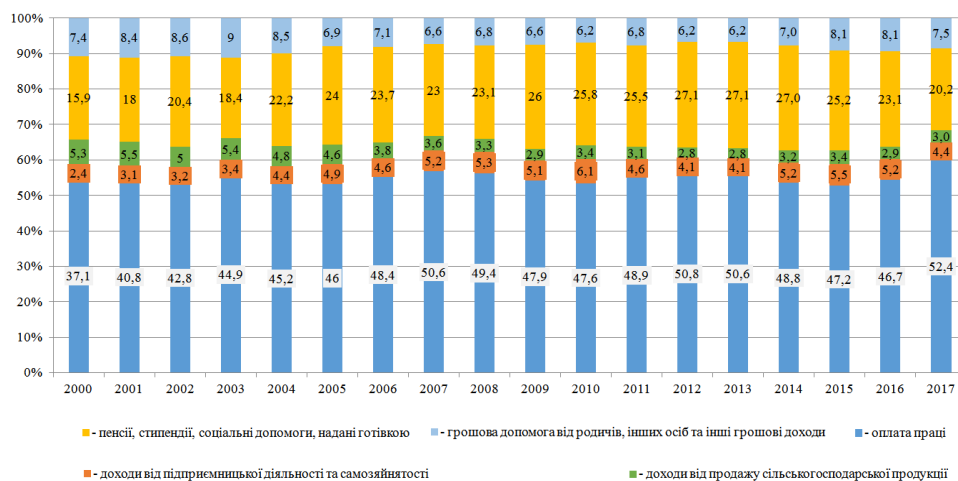

Рисунок 4 – Структура грошових коштів домогосподарств України, %
Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Заробітна плата членів домашнього господарства може істотно відрізнятися залежно від виду їхньої економічної діяльності. Так,

протягом 2000–2017 рр. оплата праці домогосподарств України зростала і досягла значення 52,4 % в загальній структурі грошових коштів. Таке зростання є позитивним явищем для домогосподарств країни. Водночас такі статті доходів, як грошові надходження від продажу сільськогосподарської продукції та вартість спожитої продукції особистого селянського господарства, показали негативну динаміку у відсотковому відношенні. Сукупна частка зазначених доходів за аналізований період з 2000 по 2017 рр. зменшилась, що зумовлено підвищенням оплати праці домогосподарств: значна частина відмовилась виробляти й реалізовувати сільськогосподарську продукцію, оскільки їх задовольняє отриманий дохід від оплати праці.

Ще однією статтею ресурсів населення, обсяг якої перебуває на досить високому рівні, є грошові соціальні трансферти, а саме пенсії, стипендії, соціальні допомоги у готівковій формі. Ми підтримуємо позицію Г. М. Коцюрубенко стосовно того, що збільшення обсягів надання соціальної допомоги населенню не повинно носити постійний характер, а має бути лише складовою політики підтримки в кризові періоди, орієнтованою на заохочення членів домогосподарства до отримання доходів саме від факторів виробництва [3, с. 265].

Всі інші показники, які входять до структури сукупних ресурсів домогосподарств України, мають незначну питому вагу і теж мають тенденцію до зменшення.

В цілому слід відмітити, що протягом досліджуваного періоду відбулася переорієнтація домогосподарств України від самозабезпечення до отримання доходів від організованої економічної діяльності. Це, безумовно, підвищує ефективність економіки, але й робить населення більш вразливим до впливу економічної кризи.

Доходи домогосподарства формують матеріальну базу для здійснення витрат. Витрати домогосподарства є сукупністю грошових платежів, які домогосподарство здійснює з отриманих доходів, що призначені для забезпечення його належного функціонування [1, с. 22].

Структура витрат домогосподарств є одним із найважливіших показників розвиненості економіки країни. У нерозвинених країнах населення витрачає близько половини своїх доходів на продукти харчування, в розвинених країнах ця частка не перевищує 20–25 % [2, с. 184]. Динаміка змін у структурі витрат українських домогосподарств наведена в табл. 2.

Таблиця 2 – Динаміка змін у структурі сукупних витрат домогосподарств України, %

Показник и	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Середньо-місячні сукупні витрати у розрахунку на одне домогосподарство, грн	541	607	658	737	904	1229	1443	1722	2590	2754	3073	3458	3592	3820	4049	4952	5720	7139

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

За аналізований період спостерігається тенденція до зростання майже всіх статей витрат домогосподарств, що пов'язано зі зростанням доходів домогосподарств. З даних табл. 2 можна зробити висновок, що сукупні середньомісячні витрати домогосподарств протягом аналізованого періоду зросли з 541 грн до 7139 грн, або в 13,1 разів. Дане зростання наочно наведено на рис. 5.

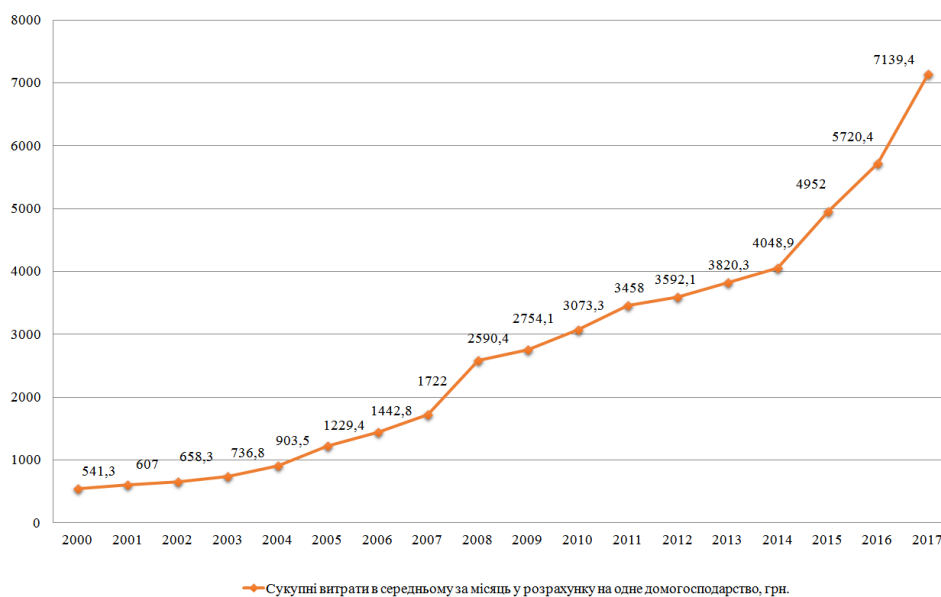

Рисунок 5 – Динаміка середньомісячних сукупних витрат у розрахунку на одне домогосподарство, грн

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Якщо аналізувати структуру сукупних витрат домогосподарств, то можна дійти висновку, що сукупні витрати домогосподарств

Україні складаються зі споживчих і неспоживчих сукупних витрат (рис. 6).

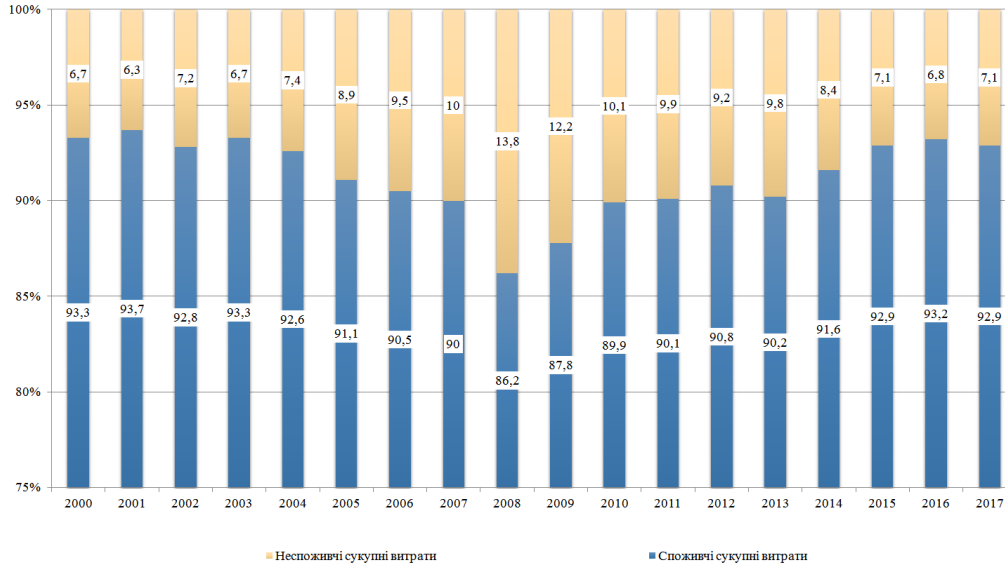

Рисунок 6 – Структура витрат домогосподарств України, %
Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Найбільша частка належить витратам на споживання, проте необхідно відзначити загальну тенденцію до її зменшення та відповідного збільшення питомої ваги неспоживчих сукупних витрат.

У складі споживчих витрат протягом усього аналізованого періоду домінують продукти харчування та безалкогольні напої (рис. 7).

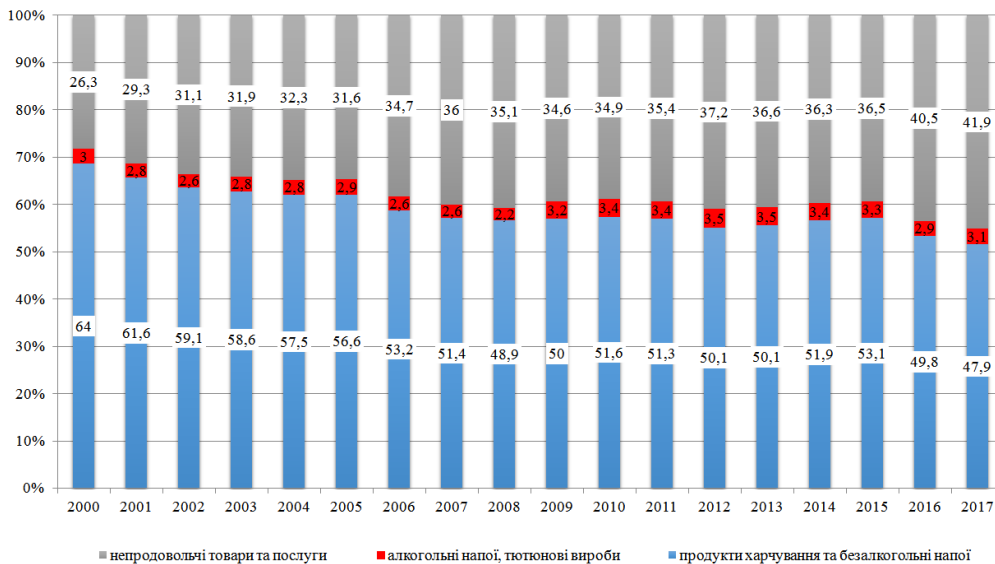

Рисунок 7 – Структура споживчих витрат домогосподарств України, %
Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Наведені дані свідчать про зменшення питомої ваги витрат на дані товари з 64 % до 47,9 % протягом 2000–2017 рр., натомість простежується тенденція до збільшення частки витрат на непродовольчі товари та послуги з 26,3 % до 41,9 %.

Досвід країн із розвинутою ринковою економікою свідчить, що частка витрат на продукти харчування значно нижча за українські показники: питома вага витрат на продукти харчування за 2016 рік в середньому по країнах ЄС становить близько 12–12,5 %. У 2016 році у споживчих витратах країн ЄС найменше на харчування витрачали домогосподарства Люксембургу, Австрії та Ірландії – менше 10 %, а найбільше – Литва, Естонія, Болгарія (близько 20 %). Серед країн колишнього СРСР найвища питома вага витрат на харчування (після України) в Казахстані – 46 %, у Білорусі даний показник у 2016 році склав 39,0 %, у Росії – 32,3 % [4]. Зауважимо, що витрати домогосподарств України є досить типовими для постсоціалістичних країн.

Частка витрат на придбання алкогольних напоїв та тютюнових виробів домогосподарствами України за аналізований період має тенденцію до зростання (з 3 % до 3,1 %). Таке зростання негативно впливає на соціальну сферу розвитку України в цілому, оскільки керівництво країни спрямовує населення на подолання таких соціальних проблем (шкідливих звичок), як пияцтво, паління і т. д. Також слід відмітити зростання неспоживчих сукупних витрат домогосподарств за аналізований період.

Вважаємо за доцільне провести порівняльний аналіз доходів та витрат домогосподарств України за період з 2000 р. по 2017 р. (табл. 3).

Таблиця 3 – Порівняльний аналіз доходів та витрат домогосподарств України, грн

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Середньо-місячні сукупні витрати у розрахунку на одне домогосподарство, грн	541	607	658	737	904	1229	1443	1722	2590	2754	3073	3458	3592	3820	4049	4952	5720	7139
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19

Середньо-місячні сукупні ресурси у розрахунку на одне домогосподарство, грн	422,9	520,8	608,1	708,6	911,8	1321,4	1611,7	2012,1	2892,8	3015,3	3481	3853,9	4144,5	4470,5	4563,3	5231,7	6238,8	8165,2
Відхилення (дохід - витрати), грн	-118,1	-86,2	-49,9	-28,4	7,8	92,4	168,7	290,1	302,8	261,3	408	395,9	552,5	650,5	514,3	279,7	518,8	1026,2

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

З даних табл. 3 видно, що в 2000–2003 рр. сукупні витрати переважали над сукупними ресурсами, тобто фактично домогосподарства України у цей період переживали кризу (рис. 8).

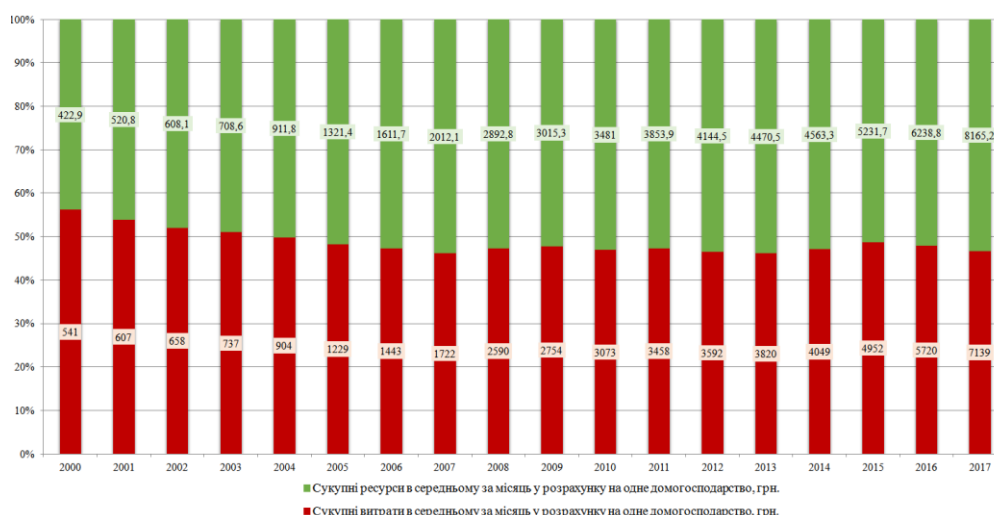

Рисунок 8 – Порівняльний аналіз доходів і витрат домогосподарств України, грн

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Саме цей період був найважчим з усього аналізованого часового проміжку. Доходи населення характеризують стан купівельної спроможності та є визначальним фактором відносно соціальних можливостей домогосподарств, а в 2000–2003 рр. доходи населення не покривали його витрат. Починаючи з 2004 р. і по 2017 р., домогосподарства України перейшли в посткризовий період, дохід домогосподарств почав перевищувати витрати. Це означає, що домогосподарства України отримали можливість заощаджувати вільні кошти, проте дані Державної служби статистики України свідчать про зростання номінальних, а не реальних доходів населення.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розглянувши структуру доходів та витрат домогосподарств України протягом 2000–2017 років, можна відзначити, що:

– основним джерелом фінансового забезпечення домогосподарств все ще залишається заробітна плата, проте у зв'язку з коливаннями на ринку праці вона також є нестабільним джерелом (в розрізі окремих домогосподарств);

– пенсії та стипендії є другим за величиною джерелом фінансового забезпечення, проте, враховуючи їхній середній розмір по Україні, вони не задовольняють першочергових потреб домогосподарств;

– витрати домогосподарств все ще орієнтуються на задоволення харчових потреб своїх членів.

Нині в українській економіці формування споживчого ринку продовжує відбуватися відповідно до загальноцивілізаційних принципів, тобто, витрачаючи свої доходи на фізіологічні потреби, домогосподарства стимулюють розвиток галузей легкої та харчової промисловості. Проте стимулювання розвитку галузей легкої та харчової промисловості є, ймовірно, наслідком того, що доходу більшості домогосподарств вистачає лише на задоволення фізіологічних потреб, не кажучи вже про потреби в освіті, культурному розвитку та ін. Витрати домогосподарств на освіту, охорону здоров'я стимулюють розвиток галузей третинного сектору економіки, які є домінуючими в постіндустріальному суспільстві, проте в Україні, на відміну від країн ЄС, даний сектор все ще є слабозвиненим. У свою чергу, домінування у структурі витрат домогосподарств витрат на харчування, безумовно, свідчить про низький розвиток економіки і, відповідно, про низький рівень доходів населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Давидюк Л. Споживчі витрати домогосподарств в Україні // Актуальні питання фінансової теорії та практики : зб. матеріалів Другої заочно-дистанційної наук. конф. студ. і молодих вчених [м. Тернопіль, 24-26 січ. 2017 р.]. Тернопіль : Вектор, 2017. С. 22–25.
2. Жуковська А. Ю. Соціальні стандарти у сфері доходів населення та проблематика їх запровадження в Україні // Актуальні проблеми економіки. 2009. № 11 (101). С. 181–189.
3. Коцюрубенко Г. М. Аналіз доходів та витрат вітчизняних домогосподарств у сучасних умовах розвитку економіки України // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2011. Вип. 19. С. 262–269.
4. Як виглядає структура споживчих витрат у домогосподарствах України та окремих країн світу? [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 05.06.2018).

Дата надходження до редакції – 06.03.2019 р.

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.1: 330.1

JEL Classification: D74, R58

Панкова Л. І.

Черкаський державний технологічний університет

ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Доведено, що впливовість використання потенціалу кластерної політики в процесах забезпечення сталого розвитку регіонів визначається здатністю задовольняти інтереси вигодоотримувачів – держави, бізнесу і населення. Визначено, що розробка концептуальних засад використання потенціалу кластерної політики в організаційному забезпеченні території сприятиме виявленню стратегічних ніш сталого розвитку регіону та дозволить гармонізувати економічні інтереси в парадигмі відносин «влада – населення – бізнес». Окреслено можливості кластерів у стимулюванні сталого розвитку регіонів, що дозволило рекомендувати кластерну політику як системне бачення, механізм підтримки держави та регіонів, кластерів і кластерних ініціатив у процесах забезпечення сталого розвитку території. Згруповано й систематизовано економічні інтереси використання потенціалу кластерної політики у забезпеченні сталого розвитку регіонів.

***Ключові слова:** процеси кластероутворення, регіон, економічні інтереси, кластерна політика, сталий розвиток, інноваційна діяльність, потенціал кластерної політики.*

Pankova L.

Cherkasy State Technological University

ECONOMIC INTERESTS USING THE POTENTIAL OF CLUSTER POLICY IN ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGIONS

It is proved that the influence of the use of the potential of cluster policy in the processes of ensuring sustainable development of regions is determined by the ability to satisfy the interests of the beneficiaries - the state, business and the population. It is determined that the development of

conceptual foundations for using the potential of cluster policy in the organizational provision of territories will help to identify strategic niches of sustainable development of the region and will allow to harmonize economic interests in the paradigm of the relations «power – population – business». The possibilities of clusters in stimulating the sustainable development of regions were determined, which allowed to recommend cluster policy as a system vision, a mechanism for supporting the state and regions, clusters and cluster initiatives in the processes of sustainable development of territories. The economic interests of using the potential of cluster policy in ensuring sustainable development of regions are grouped and systematized.

Keywords: *clustering processes, region, economic interests, cluster policy, sustainable development, innovation activity, potential of cluster policy.*

ВСТУП

Сталий розвиток є універсальною властивістю соціально-економічних систем стабільно функціонувати в умовах зміни векторного впливу як зовнішніх так і внутрішніх факторів. Можливості досягнення високого ступеня сталого розвитку регіональної економіки формуються за рахунок потенціалу зростання накопичених і залучених ресурсів, сучасних управлінських механізмів та інструментів регулювання процесів регіонального відтворення, стійкості по відношенню до внутрішніх і зовнішніх впливів. Саме регіональні господарські комплекси є фундаментом системи національної економіки, що забезпечують безперервність процесів виробництва, розподілу, обміну та споживання продуктів і послуг.

Залучення потенційних інструментів управлінського характеру в процеси управління сталим розвитком регіонів – це одночасно умова, фактор і передумова збалансованості у розвитку галузей, формуванні внутрішніх ринків, можливість просування на вітчизняних і світових ринках певної продукції у рамках спеціалізації з вектором забезпечення суспільного прогресу.

Науково-орієнтоване регулювання сталого розвитку в регіоні передбачає забезпечення відтворювального процесу шляхом отримання позитивного результату від ефективності системи відносин «підприємство – галузь – територія (регіон)», «населення – бізнес – органи влади». Дані групи активно взаємодіють, трансформуються у процесі розвитку і формують як прогресивні зміни, так і конфлікти, протиріччя. Невирішеність питань балансу інтересів стримує прогрес, формує передкризові та кризові стани в економіці.

Регулюючий вплив системи українського регіонального менеджменту в умовах активного реформування економіки та

соціальної сфери повинен відбуватися через визначення векторів регіональної політики та стратегії сталого розвитку регіонів.

Теоретико-методологічні та практичні питання щодо соціально-економічного розвитку, регіональної політики, питань впровадження новітніх форм спеціалізації й кооперації, у тому числі поширення процесів кластеризації, висвітлюються у працях українських учених М. І. Долішнього, В. І. Захарченка, С. М. Злупка, Ю. В. Макогона, Я. Б. Олійника, В. М. Осипова та інших. Наукові погляди сходяться на тому, що найбільш адекватним підходом до стимулювання структурних перетворень і забезпечення сталого розвитку регіональних соціально-економічних систем є реалізація кластерного підходу.

Недостатньо обґрунтованими залишаються ключові інтереси використання потенціалу кластерної політики у забезпеченні сталого розвитку регіонів. Визначене завдання необхідно вирішувати комплексно в парадигмі відносин «влада – населення – бізнес».

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження економічних інтересів використання потенціалу кластерної політики у забезпеченні сталого розвитку регіонів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Впливовість використання потенціалу кластерної політики у процесах забезпечення сталого розвитку регіонів визначається здатністю задовольняти інтереси вигодоотримувачів – держави, бізнесу і населення. Це, в першу чергу, відбувається за рахунок отримання додаткових ефектів від еволюціонування організаційних форм та залучення процесів кластроутворення, що забезпечують ефективний розвиток регіонального господарства і зростання добробуту населення.

Кластерна політика є результатом підтримки держави, регіональних органів влади і самоврядування процесів кластероутворення, що дозволяє їм вирішувати питання поліпшення умов діяльності й захисту інтересів учасників. Ефективне залучення потенціалу кластерної політики до формування програм і стратегій сталого розвитку території створює сприятливі умови для регіонального бізнесу, що дозволить підвищити рівень кооперації і інтеграції підприємств, поліпшити кадрову та науково-дослідну інфраструктуру, знизити витрати, отримати можливості для більш успішного виходу на міжнародні ринки. Вихід на регіональний ринок підприємств кластера стимулює модернізацію, здійснення НДДКР, зростання інноваційної активності, введення нових способів управління і нових стратегій сталого розвитку. Акумуляція інноваційного потенціалу в кластері, а також можливість поширення

позитивних змін у регіональному просторі формують передумови сталого розвитку регіонів.

Ефективне залучення потенціалу кластерної політики в рамках реалізації програм сталого розвитку регіонів можна охарактеризувати показниками соціального розвитку регіону. Кластер стимулює примноження і збереження робочих місць, створення інститутів громадянського суспільства, формує нові стандарти освіти, охорони здоров'я, діяльності судових і правоохоронних органів, нові стандарти споживання і способи життя населення. Крім того, кластерний підхід є превентивним інструментом в управлінні конфліктами, оскільки серед основних переваг інтеграційних процесів є гармонізація інтересів, зменшення ризику, суттєва економія за рахунок скорочення інформаційних потоків» [1, с. 35].

Розробка концептуальних засад використання потенціалу кластерної політики в організаційному забезпеченні територій сприятиме виявленню стратегічних ніш сталого розвитку регіону та дозволить гармонізувати економічні інтереси в парадигмі відносин «влада – населення – бізнес».

Кластер – це складна система, що володіє такими системними властивостями, як цілісність (виявляється в таких властивостях інтегрованих структур, як емерджентність і синергізм); багаторівність (підтверджується складністю структури, числом рівнів ієрархії, різноманіттям елементів і зв'язків); цілісність (вказує на підлеглисть певній меті); адаптивність і гнучкість (можливість пристосовуватися до умов внутрішнього і зовнішнього середовища і змінюватися при цьому) [2, с. 150].

Більшість науковців визначає кластеризацію як процес формування та розвитку кластерів [2, с. 151]. На думку автора, кластеризація – це процес формування та розвитку системи тісних зв'язків між науковими і освітніми закладами, бізнесом, громадськістю, владою, додатковими інституціями, які враховують і збалансовують увесь спектр економічних інтересів розвитку регіональної та національної економіки.

Дослідження категорій «кластер» та «кластеризація» дозволяє виокремити управлінську спрямованість кластерних процесів у забезпеченні сталого розвитку регіонів, що визначає перспективність реалізації стратегій, проектів модернізації національних, регіональних та міжрегіональних систем (табл. 1).

Сучасну кластерну політику рекомендуємо визначати як системне бачення, механізм підтримки держави та регіонів, кластерів і кластерних ініціатив, що в загальному розумінні забезпечують сталий розвиток територій у процесах гармонізації та консолідації економічних інтересів.

Таблиця 1 – Можливості кластерів в стимулюванні сталого розвитку регіонів

Класифікаційна ознака	Зміст
1. Можливості для розвитку бізнес-середовища	Висока узгодженість із самим характером конкуренції та джерелами досягнення конкурентних переваг; ефективне забезпечення функціонування міжгалузевих зв'язків; можливість застосування внутрішньої спеціалізації та стандартизації, збільшення продуктивності праці; можливість ефективного обміну ідеями, досвідом між спеціалістами, а отже, формування конкурентного середовища; можливість формування промислових об'єднань, які можуть забезпечити зайнятість населення регіону, розвиток інфраструктури тощо; реалізується некомерційне партнерство; уніфікуються вимоги до продукції та послуг в межах кластера; створюється позитивна репутація кластера та його учасників, колективний бренд та спільна дистрибутивна мережа.
2. Переваги та можливості для регіональної економіки	Підвищується рівень зайнятості; скорочуються виплати по безробіттю з місцевих бюджетів; розвиваються суміжні сектори в економіці та сфері послуг, удосконалюються традиційні й з'являються нові форми державного управління; здійснюється перехід від прямого втручання органів влади до управління за допомогою опосередкованих стимулів; зменшується безробіття; розширюються пропозиції на місцевих ринках; суттєво підвищується рівень конкурентоспроможності різних сфер економічної діяльності в депресивних регіонах; можливість цілеспрямованої переорієнтації збиткових підприємств регіону.
3. Переваги та можливості для державних органів влади	Виявлення проблем економіки регіону; доступ до статистичної та аналітичної інформації; створення ефективних механізмів взаємодії держави та бізнесу; посилення дії мультиплікативного ефекту в регіоні, що полягає в позитивному впливі кластера на конкурентне середовище регіону; втілення досягнень науки та освіти в реальному виробництві; поступова інтеграція регіону в глобальну господарську систему країни; посилення незалежності регіону від економічної ситуації за його межами; стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу в регіоні; зростання відрахувань до бюджетів різних рівнів.
4. Можливості інноваційного розвитку	Підвищується ефективність взаємодії приватного сектору, органів місцевого самоврядування, бізнес-асоціацій, дослідницьких та освітніх установ у інноваційному процесі; зменшення витрат на впровадження інновацій; розвиток інноваційного потенціалу шляхом поширення інновацій на всі підприємства кластера.
5. Можливості отримання позитивних ефектів розвитку кластерів	Ефект масштабу, охоплення, синергетичний ефект, що виникає на основі загальної стандартизації продукції та зростання ефективності діяльності учасників кластера в результаті їхньої інтеграції.

Джерело: [3]

Економічні інтереси – це реальний, зумовлений відносинами власності та принципом економічної вигоди, спонукальний мотив чи стимул господарської діяльності, головною метою якого є не лише максимізація прибутку, але й задоволення соціальних потреб, що виникають у результаті взаємодії внутрішніх і зовнішніх соціальних груп (суб'єктів економічної діяльності) у процесі реалізації й гармонізації економічних відносин виробництва, розподілу, обміну та споживання [4].

Автором згруповано й систематизовано економічні інтереси використання потенціалу кластерної політики у забезпеченні сталого розвитку регіонів. Їхня систематизація і вивчення націлені на формування, з одного боку, інформації для органів державної влади, а з іншого – для господарюючих суб'єктів, спонукаючи їх до більш активних дій з позицій реалізації кластерних ініціатив (табл. 2).

Таблиця 2 – Економічні інтереси використання потенціалу кластерної політики у забезпеченні сталого розвитку регіонів

Кри- терії	Різновиди економічних інтересів	Зміст інтересу
1	2	3
ЗА СУБ'ЄКТАМИ	Національні (державні)	Формування і здійснення національної промислової, інноваційної та освітньої політики, що відповідає сучасним потребам розвитку економіки в умовах поширення процесів глобалізації; підвищення ефективності взаємодії приватного сектору, держави, торгових асоціацій, дослідницьких і освітніх установ в інноваційному процесі розвитку національної економіки; збільшення доходів бюджету за рахунок зростання податкових надходжень; підвищення частки зайнятого населення і, відповідно, скорочення виплат по безробіттю; вирішення соціально-економічних проблем розвитку регіонів.
	Регіональні	Підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості регіону; створення інфраструктури для досліджень і наукових розробок; обмін технологіями; підвищення можливостей виходу на міжнародні ринки.
	Суспільні	Забезпечення зайнятості в умовах реформування великих підприємств і аутсорсинга.
	Бізнесу	Підвищення конкурентоспроможності підприємств і продукції їхнього виробництва; збільшення обміну інформацією між підприємствами галузі, поява нових методів організації виробництва завдяки об'єднанню ідей та матеріальної бази різних підприємств, поява нових інтегрованих виробників та удосконалення системи економічних відносин між ними.

Продовження табл. 1

1	2	3
ЗА ЧАСОВОЮ ОЗНАКОЮ	Поточні	Визначення пріоритетів інноваційного розвитку підприємництва і пріоритетної інтенсифікації наукоємних і високотехнологічних виробництв; інтенсифікація економічної взаємодії суб'єктів господарювання і посилення ефекту мультиплікаційної підтримки на всіх рівнях функціонування виробничих систем.
	Перспективні	Пошук напрямів активної інтернаціоналізації виробничо-комерційної діяльності вітчизняних підприємств і залучення іноземного капіталу до формування національних кластерних об'єднань; забезпечення балансу економічних інтересів між учасниками галузевих і територіальних кластерів.
ЗА ОБ'ЄКТАМИ	Майнові	Виявлення можливостей: – концентрації підприємств і установ за територіальною ознакою та галузевою належністю, поєднання майнового потенціалу виробничого й науково-дослідного секторів; – оцінки виробничого потенціалу й відповідної інфраструктури
	Грошово-фінансові	Зниження витрат і підвищення ефективності відповідних наукомістких послуг за рахунок забезпечення ефекту синергії і уніфікації підходів у логістиці, інжинірингу, інформаційних технологіях, менеджменті якості і т. д.; безпека капіталовкладень.
	Інтелектуальні	розвиток інноваційної діяльності; виявлення, оцінка та активізація інноваційної праці; виявлення можливостей підвищення конкурентоспроможності учасників кластера за рахунок впровадження нових технологій.

Джерело: власна розробка

Таким чином, потенціал кластерної політики охоплює широке коло економічних інтересів. Їхня систематизація дає можливість зробити висновок, що кластерна політика є базовою складовою у формуванні ефективної стратегії сталого розвитку регіонів України. Потенціал кластерної політики надає можливість реалізувати діалог влади, бізнесу та населення щодо узгодження економічних інтересів у рамках єдиної інформаційної платформи.

Базова проблема ефективного використання потенціалу кластерної політики полягає в тому, як знайти баланс різноспрямованих інтересів суб'єктів кластерних відносин – влади, бізнесу і населення. Вона пронизує всі рівні соціально-економічної системи. Загального вирішення цієї проблеми не існує, оскільки інтереси є динамічною категорією. Процес пошуку механізмів узгодження інтересів ускладнюється невідповідністю принципів функціонування нинішньої кластерної політики регіонів України потребам сталого розвитку в умовах інноваційного вектору економіки [5].

У науковій спільноті виокремлюють такі принципи кластерної політики:

- підпорядкованість стратегічним пріоритетам національної політики просторового розвитку;
- селективність фінансування найбільш конкурентоспроможних проектів на конкурсній основі;
- інтеграція й узгодження пріоритетів регіональної соціально-економічної, промислової й науково-технічної політики в рамках підтримки кластерів;
- інтеграція просторової і галузевої парадигм конкурентного розвитку регіону в рамках кластерного підходу;
- децентралізація ресурсів підтримки кластерів з можливістю залучення центральних, регіональних і місцевих органів влади, суспільних і приватних суб'єктів мережевої взаємодії, широкого використання форм державно-приватного партнерства;
- постійне здійснення підтримки розвитку кластерів з позицій інституціонального та ресурсного забезпечення [6, с. 202].

Наведені принципи є загальними і неповними. Вони не враховують специфічні потреби сталого розвитку в умовах інноваційної економіки, що базується на імперативах гармонізації та консолідації інтересів суб'єктів різних економічних рівнів. Тому доцільно зазначений перелік доповнити. На думку автора, до основних принципів формування інноваційної моделі кластерної політики, що є базою у формуванні та реалізації стратегії сталого розвитку регіонів, необхідно долучити принципи: «Потрійної спіралі», пріоритетності інноваційного розвитку, адаптивності кластерної політики відповідно до змін мінливого ділового середовища, системної державної підтримки на засадах диференційності та селективності ресурсного забезпечення, узгодженості, консолідації та гармонізації економічних інтересів (рис. 1).

1. Принцип синергії держави та бізнесу на засадах соціальної відповідальності формує правову платформу реалізації кластерних процесів і потреб сталого розвитку регіонів України, формує економічну та соціальну відповідальність у консолідованому визначенні економічних інтересів.

2. Принцип пріоритетності інноваційного розвитку. Домінуючим в умовах сучасної інформаційної економіки є інноваційний шлях розвитку. Нереалізований і недооцінений потенціал кластеризації та незбалансування ключових інтересів інноваційного розвитку є основними перепонами у формуванні ефективної стратегії сталого розвитку регіонів.

Рисунок 1 – Принципи формування інноваційної моделі кластерної політики відповідно до потреб сталого розвитку регіонів України
Джерело: [5]

3. Принцип «Потрійної спіралі» означає підприємницьку взаємодію університетів, бізнесу і держави. Механізм формування стратегії сталого розвитку регіону доцільно базувати на моделі потрійної спіралі (Triple Helix), включаючи комплекс функцій, принципів, методів та інструментів реалізації цільових напрямів інноваційної моделі кластерної політики, що дозволить сформувати регіональну інноваційну архітектуру й усунути розриви в ланцюзі «наука – технологія – виробництво – ринок» [5].

4. Принцип системної державної підтримки на засадах диференційності та селективності ресурсного забезпечення. Існуюча диспропорційність економічного, соціального та інноваційного розвитку є системною проблемою в забезпеченні сталого розвитку регіонів України. З метою усунення зазначених диспропорцій ключовими завданнями органів влади будь-якого рівня є диференціація і селективність ресурсного забезпечення з урахуванням ключових інтересів учасників кластерних процесів.

Зважаючи на те, що держава не може підтримати всі кластери, їй необхідно вирішити, яким кластерам слід приділити особливу увагу, а яким ні. З метою м'якого втручання держави у ринкові процеси інноваційного кластероутворення підтримка повинна бути спрямована на: інфраструктурне забезпечення інноваційного розвитку; подолання регіональних диспропорцій; формування передумов ефективного інформаційного, консалтингового, маркетингового, ресурсного, аналітичного, фінансового, кадрового забезпечення. Наведені напрями управлінського впливу формують передумови та перспективи реалізації стратегій, проектів інноваційного кластероутворення в забезпеченні сталого розвитку регіонів.

5. Принцип адаптивності кластерної політики відповідно до змін мінливого ділового середовища. Основою кластерної політики з ключовою метою забезпечення сталого розвитку регіонів в Україні повинна стати адаптивність, що дозволить оперативно реагувати на зростаючі суспільні потреби, мінливість соціальної та економічної ситуації у країні.

Реалізація стратегічних цілей і пріоритетів сталого розвитку регіонів на засадах інноваційної кластерної політики вимагає зміни підходів до управління, що потребує узгодження, консолідації та гармонізації економічних інтересів у парадигмі відносин «влада – бізнес – населення».

6. Принцип узгодженості інтересів визначається за допомогою балансу інтересів на рівні відносин «держава – регіони»; «бізнес – населення»; «галузі – регіони». Реалізація потенціалу кластерної політики в забезпеченні сталого розвитку передбачає комплекс заходів, зокрема регулятивного характеру, що дозволяє визначити спільний вектор руху учасників інноваційного кластероутворення.

Забезпечення сталого розвитку регіонів України потребує консолідації економічних інтересів використання потенціалу кластерної політики. Зміст зазначеного принципу полягає в об'єднанні інтересів, дій, капіталів суб'єктів кластеризації навколо ідеї інноваційного розвитку регіонів [5]. Реалізація зазначених процесів повинна відбуватись на основі знання закономірностей сталого розвитку та інструментарію балансування економічних інтересів у регіональній системі.

Принцип гармонізації інтересів суб'єктів кластерної політики досягається через забезпечення законності, прав власності, стимулювання активності ділового середовища, злагодженої взаємодії в системі відносин «держава – регіони», «бізнес – населення»; «галузі – регіони» [7, с. 80].

ВИСНОВКИ

Таким чином, рекомендуємо розглядати гармонізацію інтересів використання потенціалу кластерної політики як свідоме прагнення її суб'єктів реалізовувати як власні інтереси, так і інтереси інших учасників кластерної економіки з метою максимізації дії синергетичних ефектів і забезпечення сталого розвитку регіонів. На сьогодні залишається невирішеним питання щодо ефективної моделі узгодження, консолідації та гармонізації економічних інтересів влади, бізнесу й населення в напрямі використання потенціалу кластерної політики, що окреслює коло подальших наукових досліджень.

Від ефективності розробки, впровадження та контролю реалізації кластерної політики слід очікувати найвищого синергетичного ефекту управлінського впливу на процеси економічного й соціального зростання, залучення інвестицій і інновацій. новітніх форматів взаємодії науки освіти та бізнесу. В цілому слід визнавати високий конкурентний потенціал кластерної політики у забезпеченні сталого розвитку регіонів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шерешева М. Ю. Межфирменные сети. М. : Экономический факультет МГУ; ТЕИС, 2006. 320 с.
2. Рутко Д. Ф. Теоретические аспекты интеграции субъектов хозяйствования // Экономическое образование и современные педагогические технологии. Экономика и предпринимательство : сб. науч. работ. Вып. 2 / под общ. ред. В. В. Шевердова, И. С. Солодухи. Минск : Ин-т предпринимательской деятельности, 2008. 176 с. С. 149–155.
3. Панкова Л. І. Можливості кластерів в стимулюванні розвитку регіонів // Наукові засади розвитку знань економічної теорії : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з економічної теорії, м. Черкаси, 2 червня 2015 р. Черкаси : ЧДТУ, 2015. 72 с.
4. Бабина О. Є., Лозова Ю. П. Економічні інтереси в системі ринкових відносин [Електронний ресурс] // Водний транспорт. 2013. Вип. 1. С. 75–79. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vodt_2013_1_15.pdf.
5. Finigina O. V., Pankova L. I. Key interests and principles of using the potential of cluster policy // Scientific development and achievement. London, 2018. V. 1. P. 264–278.
6. Бавико О. Є. Інтегрована модель політики кластерного розвитку регіонального економічного простору [Електронний ресурс] // Науковий вісник НЛТУ України. 2013. Вип. 23.3. С. 199–207. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2013_23.3_37.
7. Сурай А. С. Обґрунтування мультикомпонентного характеру ділового середовища регіону [Електронний ресурс] // Причорноморські економічні студії : науковий журнал. Одеса : Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2017. Вип. 20. С. 77–82. Режим доступу : <http://www.bses.in.ua/uk>.

Дата надходження до редакції – 12.02.2019 р.

УДК 332.14:334.7:316.61

JEL Classification: O15, O32, P25, P39

Скібська К. О.

Черкаський державний технологічний університет

Савченко С. О.

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

Мильніченко С. М.

Черкаський державний технологічний університет

ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНО-КЛАСТЕРНОГО ХАРАКТЕРУ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних основ впливу процесів кластероутворення на регіональний ринок праці та розробці організаційно-економічних засад досягнення тенденції розвитку регіонального ринку праці на основі поширення процесів кластероутворення в регіоні. Обґрунтовано напрями впливу соціальних складових на результативність процесів кластероутворення.

Ключові слова: *кластер, кластероутворення, ринок праці, регіональний розвиток.*

Skibska K.

Cherkasy State Technological University

Savchenko S.

East European University of Economics and Management

Milnichenko S.

Cherkasy State Technological University

PERSPECTIVES OF INNOVATION-CLUSTER CHARACTER OF SOCIAL DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF REGIONS OF UKRAINE

The article is devoted to the study of the theoretical foundations of the influence of the formation of clusters on the regional labor market and the development of organizational and economic principles for the achievement of trends in the development of the regional labor market on the basis of the spread of cluster formation processes in the region. The directions of influence of social components on efficiency of cluster formation processes are substantiated.

Keywords: *cluster, cluster formation, labor market, regional development.*

ВСТУП

Глобальні перетворення, що відбулися за часів незалежності в економіці України, значною мірою вплинули на структуру та

особливості функціонування підприємницького середовища. Поступове розмивання меж ринків і ускладнення конкуренції обумовило появу новітнього бачення інтеграційних можливостей взаємодії науки і техніки, бізнесу й влади, освіти і ринкових інституцій. При цьому успішне поєднання зусиль учасників ринкових відносин здатне відбуватися за умов поширення процесів кластероутворення, що передбачають залучення до співпраці широкого кола організацій, задіяних у виробництві та інфраструктурному забезпеченні, соціально-трудовій сфері, науковій та освітній діяльності, сфері рекрутингу.

Особливо актуальним і значущим у сучасних умовах господарювання стає формування соціального підґрунтя та засад підтримки трудових відносин у підприємницькому секторі. Сучасні вчені, політики, бізнесмени активно обговорюють питання соціальної відповідальності, що стає підґрунтям зростання продуктивності праці, підвищення мотивації, поширення інтеграції учасників ринкових відносин. Разом із тим урахування ролі соціальної складової дозволяє на рівні регіонів ефективно реалізовувати програми створення нових робочих місць, поширювати можливості максимально ефективного застосування професійних вмінь і навичок людини, активно підвищувати професійно-кваліфікаційний рівень робочої сили та поглиблювати спеціалізацію у найбільш розвинутих галузях регіону. Все це стає поштовхом для розробки і впровадження регіональної стратегії соціально-економічного розвитку, що ставить за мету підвищення життєвого рівня населення, скорочення негативних впливів зовнішнього і внутрішнього характеру на регіональний ринок праці, зміцнення конкурентоспроможності територій, розвиток інфраструктурного забезпечення та активізацію процесів поширення кластерних ініціатив на всі сфери економічної діяльності регіону.

Актуальні питання соціальної політики та соціалізації регіональної економіки вивчають і поширюють видатні представники науки: Б. Дикон (B. Deacon), Н. Йейтс (N. Yeates), М. Лау (M. Lau), М. Маковей (M. Macovei), К. Мок (K. Mok), К. Накрай (K. Nakray), С. Олівет (C. Olivet), Дж. Чавес (J. Chavez), С. Чу (S. Chew).

Авторський внесок у дослідження питань стратегування, прогнозування та соціальної сфери регіонів спостерігаємо в роботах таких українських вчених, як Є. Буряк, К. Зайцева, О. Зибарева, О. Карлова, В. Кириленко, Р. Манн, О. Фінагіна. Теоретичне дослідження різноманітних питань регіонального кластероутворення було закладено А. Маршаллом (A. Marshall) і М. Портером (M. Porter). Всесвітньо визнаною вважається французька школа кластероутворення, основними представниками якої є М. Ренеллі (M. Rainelli), К. Стоффаєс (C. Stoffaes), Ж. Толедано (J. Toledano).

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідити науково-методичний підхід до діагностики ступеня поширення процесів кластероутворення на регіональні ринки праці України та обґрунтувати концептуальні засади поширення процесів кластероутворення на регіональні ринки праці.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Особливої актуальності за сучасних кризових і економічно нестабільних умов функціонування регіонів України набувають питання комплексного розвитку території на платформі соціального прогресу, соціального партнерства, соціального діалогу, активної соціалізації взаємовідносин між учасниками регіонального ринку праці, надання соціального вектору руху регіональним економічним реформам, дотримання норм екологічної безпеки, запровадження й поширення принципів кластероутворення на регіональному, міжрегіональному та транснаціональному рівнях. Сукупність всіх перерахованих інтересів стейкхолдерів і вибір конкретних інструментів їхньої реалізації і формує зміст соціалізації на регіональному рівні (рис. 1).

Отже, під соціалізацію регіональної економіки будемо розуміти процес регулювання соціально-економічних і трудових відносин у регіоні, спрямованих на покращення якості й рівня життя людини, посилення конкурентних переваг і підвищення рівня екологічної безпеки території, збалансування регіонального ринку праці, чого можливо досягти за допомогою активного використання інструментів соціального партнерства, соціального діалогу, соціального захисту та кластероутворення. У цьому процесі мають бути задіяними всі без виключення учасники ринкових відносин й представники регіональної влади, спільні зусилля яких дозволять досягти суспільного прогресу на основі співробітництва, партнерської взаємодії і відповідального виконання суспільних обов'язків.

Світовий досвід у його розмаїтті прояву показує, що найбільш успішні соціальні перетворення були ефективними та результативними настільки, наскільки свідомо й відповідально в них брали участь інститути суспільства, органи регіональної влади та громада. Такі перетворення є еволюційними за характером і відображають соціальні зміни в системі суспільних відносин, що можуть формуватися як у напрямі «згори донизу», так і «знизу догори». У ретроспективному баченні протягом XIX–XX ст. був присутній баланс означених напрямів соціальних змін, тоді як з початком XXI ст. чітко простежується домінування вектору «знизу догори» [1, 2]. Тобто за сучасних умов визначальним стає внутрішнє усвідомлене прагнення людини до досягнення, нагромадження, забезпечення та збереження соціальних цінностей, причому здійснюється це на новітньому інноваційному підґрунті, орієнтації на досягнення знаннєвого розвитку.

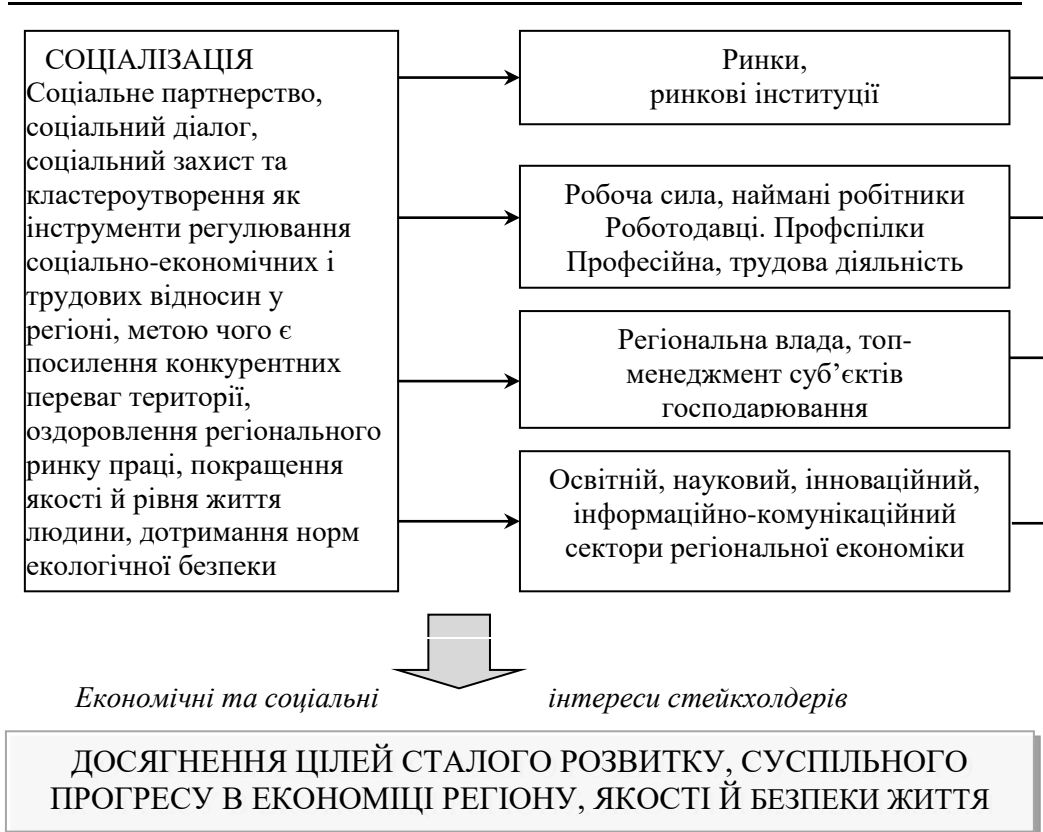

Рисунок 1 – Узагальнене бачення соціалізації як вектору прогресивних змін у системі регіонального менеджменту
Джерело: систематизовано автором на основі [1, 2]

Світовий суспільний прогрес сьогодні має чітке визначення напрямку руху від індустріально-аграрної моделі економічного відтворення до інформаційної й знаннєво-орієнтованої економіки, в основі якого лежить обов'язковість нарощення потенціалу соціальних змін на регіональному та національному рівнях. При цьому кожна країна світу, регіон або територія формують свою унікальну модель соціального розвитку економіки і соціуму на платформі врахування певних передумов, ключовими з яких слід вважати:

- інтеграцію економічної, політичної, владної, культурної, наукової, освітньої, ментальної та соціальної сфер;
- територіальні особливості функціонування регіональних ринків, заснованих на принципах кооперації і спеціалізації, використанні різних моделей економічного зростання, кластерних форм взаємодії;
- історичне накопичення форматів ведення бізнесу, діалогових платформ взаємовідношень «влада – бізнес – населення»;

- досягнуті темпи і стратегічні пріоритети наукового, техніко-технологічного, інноваційного, освітнього прогресу регіону;
- вибір моделі здійснення соціальних і економічних реформ, що запроваджуються в регіоні (класична, в основі якої лежать усталені підходи, методи й інструменти державного та регіонального управління, або інноваційна, заснована на швидкості й багатоаспектності запроваджуваних змін у малому та середньому бізнесі (далі – МСБ));
- дієвий соціальний захист вразливих і малозабезпечених верств населення, якісне і своєчасне проведення всіх видів соціальної роботи на рівні регіону;
- розвиток ринкової інфраструктури, її орієнтація на забезпечення інтересів окремих груп стейкхолдерів регіональної економіки, соціальний розвиток та задоволення потреб населення регіону [1, 3, 4, 5].

У реальних ринкових умовах зміни відбуваються одночасно на всіх рівнях і в усіх можливих форматах: активному та пасивному; алокаційному й інверсійному; ринковому, галузевому, державному та змішаному. Результатом таких змін стає соціалізація регіональної економіки у різних її проявах, що має сприяти розв'язанню цілого комплексу соціальних проблем регіону. При цьому інструментами поширення принципів соціалізації на регіональну економіку слід вважати соціальний діалог, соціальне партнерство і соціальну відповідальність бізнесу, які у комплексі можуть знайти прояв у процесах кластероутворення.

В межах системи знань регіональної економіки та регіонального менеджменту актуальними постають питання поширення передових наукових досліджень, розробки стратегічних планів, запровадження спільних проектів, тактичних планів і заходів щодо соціалізації регіональної економіки. Виокремлення напрямів, векторів і складових соціалізації регіонального розвитку в Україні потребує свого концептуального визначення з позиції науково-методологічного обґрунтування, розробки концепцій і стратегій, формування механізмів та інструментів реалізації. Для цього було сформульовано ключові напрями соціалізації економіки регіону, які представлено на рис. 2.

Рисунок 2 – Основні напрями соціалізації економіки регіону

Джерело: систематизовано авторами на основі [1, 2, 6, 7]

Сьогодні в Україні активно відбувається визначення форм прояву, напрямів руху, осмислення перспектив інноваційного характеру соціального розвитку економіки регіонів. Передумовами здійснення означеного процесу є запровадження в Україні принципів демократизації, децентралізації функцій управління територіальними утвореннями, поширення системи знань та практичного досвіду країн Європи у сфері провідної й ефективної регіональної політики, запровадження новітніх форм та інструментів регіонального розвитку, ключовими з яких є кластероутворення, інвестиційно-інноваційна підтримка базових галузей регіональної економіки, стимулювання створення нових робочих місць шляхом активізації діяльності МСБ. При цьому слід зазначити, що виокремлені на рисунку напрями соціалізації у подальшому мають бути систематизовані, доповнені й розширені та повинні отримати практичне визнання в системі знань регіонального менеджменту. За умови ж недостатньої уваги органів регіональної влади до забезпечення на рівні регіону можливостей найбільш повної і широкомасштабної реалізації напрямів процесу соціалізації будуть спостерігатися негативні соціальні, економічні, культурні та демографічні наслідки, на подолання яких необхідно буде витратити значно більші обсяги матеріальних ресурсів, ніж це необхідно для втілення у життя перерахованих напрямів соціалізації та подолання наявних соціальних диспропорцій.

Трансформаційні процеси й вибір інноваційної моделі соціалізації ведуть до появи мультикультурних ознак та посилення соціальних і економічних контекстів розвитку регіональної економіки, що супроводжується появою інноваційних і скороченням морально й фізично застарілих робочих місць, зміною меж існуючих взаємовідносин, посиленням важливості та значущості в економіці новітніх знань, технологій та інформації для досягнення поставлених цілей. Одночасно складність поширення ознак соціалізації на регіональному рівні визначається багатоаспектністю її проявів, які містять характеристики соціально-трудова відносин і закономірностей функціонування регіонального ринку праці, інституту власності, виробничого середовища, культурно-мистецької сфери тощо. Все це сприяє поступовому об'єднанню людського капіталу, інноваційних технологічних змін, конкурентних наукових розробок та інших впливових складових сучасного розвитку у єдиний інформаційний простір соціалізації. У результаті відбувається оновлення й осучаснення схем ведення бізнесу, їхня переорієнтація на соціальний вектор, що, у свою чергу, вимагає реформування системи державного та регіонального управління.

Еволюційні процеси, що сьогодні вже почали відбуватися на регіональному рівні, набагато в чому залежать від низки передумов соціалізації, найбільш вагомими з яких слід назвати:

– по-перше, посилення ролі та значення професіоналізму фахівця, що є вагомим чинником поступового досягнення збалансованості попиту і пропозиції трудових ресурсів на сучасному регіональному ринку праці, сприяє обґрунтованому й результативному підвищенню рівня оплати праці, забезпеченню мобільності та конкурентоспроможності робочої сили;

– по-друге, докорінні перетворення в системі професійно-технічної і вищої освіти, що покликано сприяти розвитку сучасних програм підготовки конкурентоздатних фахівців із орієнтацією на високі темпи відтворення людського капіталу, здатного проектувати, виготовляти та ефективно використовувати інноваційні продукти й технології;

– по-третє, перегляд наукових підходів, що обґрунтовують та активізують фундаментальні й прикладні інноваційні дослідження, особливо у сфері соціалізації регіональної економіки;

– по-четверте, інформатизація, що сприяє розвитку та впровадженню інформаційних технологій і засобів комунікації у структурах державного та регіонального управління, на робочих місцях суб'єктів господарювання, у сфері обігу та посередницьких ринкових структурах, у сфері надання соціальних послуг та соціального захисту вразливих верств населення регіону;

– по-п'яте, поглиблення корпоративності завдяки залученню та

створенню корпоративних структур, забезпечених достатніми обсягами ресурсів, необхідних для активізації інноваційної діяльності, що дозволить відкрити нові інноваційні робочі місця у регіоні;

– по-шосте, державний вплив, що акцентує увагу регіональних і державних структур управління на проблемах освіти, науки, виробництва інноваційних продуктів; передбачає поширення програм підтримки освіти, науки, виробництва й бізнесу щодо нарощування інноваційного потенціалу, чого можливо досягти, в першу чергу, через активізацію процесів кластероутворення;

– по-сьоме, правові аспекти, що націлені на ретельну підготовку та прийняття нормативних актів, покликаних створити правове поле підтримки й захисту інтересів власників інноваційних продуктів і технологій;

– по-восьме, культурні аспекти, що формують і підвищують роль, значущість та свідомість суспільства, заснованого на знаннях і максимально повному виконанні соціальних норм [7, с. 315].

У сукупності виокремлених передумов український регіональний ринок уже відчув структурні зміни, що простежуються у поширенні застосування телекомунікаційних мереж і запровадженні елементів електронної економічної взаємодії, формуванні нової системи дій, спрямованих на забезпечення інноваційної зайнятості, потреб у професіоналах, які в перспективі мають сформувати ядро нової соціальної структури українського суспільства. Це посилює вагомість і роль інформаційно-технологічних чинників соціального розвитку регіональної економіки та пояснює складність питань, що стосуються особливостей його регіонального управління за нових умов соціально-економічного й технічного поділу праці.

Системне дослідження і цільовий аналіз передумов соціалізації регіонів України дозволили встановити значну кількість проблем соціально-гуманітарного та інноваційно спрямованого блоку, які відчувають всі без винятку економіко-географічні райони країни, та які лежать у основі й одночасно є наслідком того кризового соціально-економічного стану, що протягом останніх років спостерігається в економіці країни. На жаль, ефективно розв'язати ці проблеми тими завданнями, що було задекларовано у Стратегіях розвитку областей до 2020 р., не вдасться через відсутність комплексного підходу та недостатність ресурсної бази у розпорядженні регіональних органів влади. Через це необхідно залучати нові й більш дієві інструменти регіонального менеджменту, одним з яких виступають процеси кластероутворення. Пріоритети і перспективи позитивних наслідків процесу кластероутворення дозволять поступово розв'язати означені проблеми та поширити ознаки соціалізації на регіональну економіку. Проведений аналіз дозволив виявити основні проблемні моменти й

визначити причини гальмування його перспективного розвитку та намітити першочергові напрями стабілізації і оздоровлення сучасних соціально-трудова відносин в українській економіці. Виходячи з того, що рекомендовані напрями здебільшого пов'язані зі створенням умов для ефективного використання трудового потенціалу населення країни та максимального залучення наявних виробничих потужностей і відкриття нових робочих місць для розробки й запровадження технологій виготовлення інноваційних видів продукції, визначального значення для набуття позитивних соціальних тенденцій регіонального розвитку набувають процеси кластероутворення.

За цих умов актуальності набуває комплексна оцінка стану та перспектив поширення процесів кластероутворення на регіональному та національному ринках праці України, що має підвищити ступінь соціалізації регіональної економіки.

ВИСНОВКИ

Враховуючи виклики і можливості української економіки та міжнародний досвід, соціальні кластери повинні, зокрема, демонструвати значний потенціал по відношенню до інтернаціоналізації (залучення інвестицій, стимулювання експорту, диверсифікація), створення робочих місць і підвищення кваліфікації персоналу, залучення інвестицій, створення інновацій та модернізації діючого виробничого процесу. Крім того, вони мають мати достатню критичну масу і географічну концентрацію, щоб генерувати синергію та залучати інвестиції ззовні. Збалансоване поєднання зусиль малих і середніх підприємств та великих регіоноутворюючих компаній разом із іншими суб'єктами сфери соціально-трудова відносин забезпечуватиме міцну основу функціонування кластера. Зусилля, спрямовані на підтримку кластера, в якому сконцентровані переважно великі державні компанії та відсутня достатня кількість інноваційно-орієнтованих малих і середніх підприємств, або ж на галузі, підприємства яких територіально розпорошені, ймовірно, не матимуть очікуваного результату. Розвиток кластера також потребує наявності спільних інтересів і готовності його учасників до плідної співпраці. Успішні кластери характеризуються спільними викликами і можливостями (наприклад, у технологічному чи маркетинговому плані) та різноманітністю формальних і неформальних відносин, заснованих на конструктивному діалозі та взаємній довірі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Фінагіна О. В. Ринкова трансформація в регіоні: особливості розвитку та діагностування : монографія. Донецьк : Юго-Восток, Лтд, 2005. 228 с. 2. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НААН України М. А. Хвесика. К. :

ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с. 3. Манн Р. В. Особливості інформаційного забезпечення соціалізації регіонального управління // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку : зб. наук. пр. Донецьк : ІЕП НАНУ, 2013. С. 377-388. 4. Яценко О. В., Скібська К. О., Будулатій В. С. Соціалізація процесів кластероутворення: новітні підходи до формування позитивного іміджу регіонів України // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. 2018. № 29 (18). С. 97–102. 5. Солоха Д. В., Скібська К. О. Визначення шляхів кластеризації будівничого сектора України // Проблеми та перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку : зб. наук. праць Донецького державного університету управління. Серія «Економіка». Т. XVI, вип. 296. Ч. 2. Маріуполь : ДонДУУ, 2015. С. 18–28. 6. Сталій розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. Донецьк, 2012. 534 с. 7. Скібська К. О. Розвиток регіональних ринків праці в умовах інформаційної економіки // Вісник Донецького національного університету: Серія В. Економіка і право. Вінниця, 2015. № 1. С. 313–318.

Дата надходження до редакції – 10.02.2019 р.

УДК 332.1

JEL Classification: F02, F15, R12

Буряк Є. В.

*Кременчуцький національний університет імені Михайла
Остроградського*

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СИСТЕМІ ЗНАНЬ РЕГІОНАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ: ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ

Статтю присвячено актуальним питанням розвитку системи знань сучасного регіонального менеджменту. Окреслено й обґрунтовано складність та інтегрованість процесів, що формують майбутню модель економіки України. Обґрунтовано перспективи майбутньої моделі кластерної економіки з позиції змін у світовому ринковому просторі. Виокремлено самостійність і пріоритетність процесів регіональної кластеризації в економіці України. Проаналізовано перспективні напрями аналітичних досліджень щодо кластерних утворень та інтеграційних процесів в регіонах України. Обґрунтовано етапи формування системи знань кластерної економіки з урахуванням і залученням аналітичних досліджень. Наведено перспективне бачення каналів поширення і задоволення реальних потреб у аналітичних дослідженнях регіональної кластеризації.

Ключові слова: *регіональний менеджмент, інтеграційні процеси, кластерний аналіз, регіон.*

*Buryak Ye.**Kremenchuk National University Named After Mikhail Ostrogradsky*

INTEGRATION PROCESSES IN THE SYSTEM OF KNOWLEDGE OF REGIONAL MANAGEMENT: THEORY AND METHODOLOGY OF CLUSTER ANALYSIS

The article is devoted to the actual issue of development of the knowledge system of modern regional management. The complexity and integrity of the processes shaping the future model of the Ukrainian economy are substantiated and substantiated. The prospects of the future model of the cluster economy from the point of view of changes in the world market space are substantiated. The independence and priority of processes of regional clusterization in the Ukrainian economy are singled out. The perspective directions of analytical researches concerning cluster formations and integration processes in the regions of Ukraine are analyzed. The stages of formation of the knowledge system of the cluster economy with the consideration and attraction of analytical researches are grounded. The perspective view of distribution channels and satisfaction of real needs in analytical studies of regional clusterization is given.

Keywords: *regional management, integration processes, cluster analysis, region.*

ВСТУП

В системі знань регіонального менеджменту, відповідній теорії та методології особливої уваги й системного розвитку потребує науковий напрям – аналіз процесів кластероутворення. Складні інтеграційні процеси, що сьогодні відбуваються в регіонах України, потребують не лише своєї констатації, вони визначають новітні вектори досліджень у системі знань регіонального й галузевого менеджменту, ринкової та інноваційної економіки. Також постає питання системного обґрунтування, теоретико-методичного удосконалення та напрацювання аналітичного інструментарію, його подальшого цільового впровадження у практичну діяльність.

Саме новітнє наповнення, розширення меж регіонального аналізу з позиції врахування стрімких змін, визнання пріоритетності науково-методичного забезпечення дослідження інтеграційних процесів у системі відносин «бізнес – бізнес»; «влада – бізнес»; «влада – бізнес – населення» окреслюють контури напрацювань науковців і практиків менеджменту.

Актуальними питаннями напрацювання аналітичного інструментарію регіонального менеджменту в контексті дослідження інтеграційних процесів, виокремлення аналітики кластероутворення як феномену сучасного українського ділового середовища займалися

науковці-регіоналісти Захарченко В., Фінагіна О., Захарова О., Шевчук І. [2, 6, 7].

Українські науковці наголошують, що актуальним напрямом постає питання формування самостійного напрямку досліджень, що пов'язано із загальними процесами та оцінкою впливу регіонального кластероутворення, системної інтеграції бізнесу в умовах української економіки, визначенням впливу таких змін на конкурентоспроможність регіонів за рахунок розробки, адаптації наукових підходів (аналітичних, аналітико-експертних та інших) [2, 5, 6, 8].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження інтеграційних процесів у системі знань регіонального менеджменту з позиції потреб у напрацюванні, впровадженні теорії та методології кластерного аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Світова економіка знаходиться у фазі активного пошуку новітньої моделі організації економічних і управлінських відносин. В останні десятиріччя в різних куточках світу виникають нові форми організації економічних відносин, виникають новітні структури бізнес-діяльності, апробуються і поширюються інтегровані форми формальної та неформальної економічної і соціальної інтеграції.

Сучасна світова економіка зазнала значних змін протягом останніх років, зокрема це стосується інституційних засад. Своєї активності набувають глобалізаційні процеси національних економік. Отже, сучасна світова економіка значно відрізняється від тієї, що була досліджена і сформована за часів А. Сміта та Д. Рікардо. Про це свідчить низка факторів. Відбувається бурхливий розвиток знань, постійно зростає роль наукоємного сектору, виробництва і збуту сучасних наукоємних технологій, що прискорює процеси комп'ютеризації інформаційного простору економіки і всього суспільного життя. Наприклад, у США витрати на закупівлю комп'ютерної техніки вже перевищують видатки на закупівлю автомобілів, житла і на багато відсотків – видатки на промислове і комерційне будівництво. Зросла ринкова вартість дослідних наукових компаній у сфері інноваційних технологій шляхом створення їхніх розгалужених мереж. Ці, як правило, невеликі за чисельністю зайнятих і за обсягом капітальних ресурсів компанії по суті визначають промислове обличчя нової економіки. Сучасна економіка характеризується капіталізацією витрат – інвестицій у розвиток індивіда в межах науково-технічного прогресу. Основним пріоритетом тут виступає політика щодо підвищення рівня освіти та зміцнення здоров'я населення. Нова економіка – це економіка, що забезпечує високі темпи оновлення основного капіталу, інвестованого в життєзабезпечувальні сектори матеріального виробництва та

обслуговуючої інфраструктури. Також це економіка, що забезпечує приблизно рівні умови для нормальної життєдіяльності кожного громадянина країни, незалежно від місця його проживання: заробітна плата, житло, робота, доступ до інформаційного та транспортного обслуговування тощо. Найбільш прийнятною формою урбанізації за цих умов стають мегаполіси [1, 7, 8].

Пошук своєї моделі економіки відбувається і в Україні, але цей шлях не є простим, він потребує свого наукового осмислення, напрацювання теорії і методології національної моделі кластерної економіки, її складових та елементів комунікацій. Рух України починається з моменту визнання незалежності та не має чіткого окреслення з позиції світових трендів. Наша країна наздоганяє світові ринкові економіки з позиції відповідності системі економічних і соціальних відносин, ринкових інституцій, архітектури ринкового простору, систем комунікацій та інформаційного відображення, ринкової культури, якості й своєчасності регуляторної політики та інших актуальних процесів і явищ.

Сучасне прискорення ринкової трансформації в Україні та її регіонах науковці пов'язують з формуванням чіткої парадигми у процесах розвитку: «теоретична платформа трансформування – методологія ринкової трансформації – методичні основи – практичні дії та управлінські технології». Зміни, що формують прогрес розвитку суспільства, є скоригованими та синергетично пов'язаними з успіхом, який набуває визнання і закріплення у регіонах. Вирішення різноманітних питань, конфліктів і проблем створення системи знань науково обґрунтованої платформи для розробки засад регіонального розвитку передбачає визначення ефективних змін, зрушень у регіональних господарських комплексах. Базовою, ключовою складовою економічної трансформації в Україні сьогодні постає регіон, регіональна економіка та економічний простір у системній взаємодії та єдиному механізмі прогресивних зрушень [7].

У всесвітньому просторі апробацію проходять моделі інформаційної, соціальної, кластерної, інтелектуальної економік на фундаментах вже століттями визнаної ринкової моделі економічних відносин. І це неповний перелік нових форматів розвитку економіки багатьох країн світу, вже визнаних і достатньо ефективних з позиції національної та регіональної специфіки організації виробничих сил і соціально-економічних відносин.

Початок третього тисячоліття відзначається бурхливим потоком змін і переходом до нової соціально-економічної формації. Вчені по-різному називають сучасний суспільний устрій, до якого стрімко йде людство: постіндустріальне, інформаційне або мережеве суспільство, постеконічне, суспільство знань. Основними характеристиками інформаційного суспільства (так званої постіндустріальної ери) є не тільки прогрес у сфері інформаційного ринку, масова інтелектуалізація

процесів виробництва, але й підвищена увага до творчої та інтелектуальної праці; зростання числа організацій, що здійснюють господарську діяльність на принципово новій інноваційно-орієнтованій основі; масове залучення інтелектуального та інформаційного капіталу до господарської діяльності; стрімкі процеси інформаційної соціалізації та мультикультурності у відносинах [3].

Всі наведені новітні моделі розвитку економіки майбутнього з позиції знань теорії та методології мають спільні риси, які характеризують всесвітні процеси економічного, соціального, інформаційного, наукового прогресу. Такі характерні риси більшості новітніх моделей рекомендуємо згрупувати, надати стислої наповненості:

- зміна форм конкуренції і вихід на більш м'які моделі відносин, що орієнтовані на співпрацю;
- інтегрування великих, малих, середніх економічних систем на новітніх організаційних платформах діяльності (бізнесової, соціальної, державної, змішаної);
- інтегрування ресурсів, у першу чергу інформаційних, на відкритих і закритих платформах;
- інтегрування системи знань у вигляді глобальних стратегій, прогнозів і трендів розвитку складних систем;
- соціалізація відносин та зміна векторів пріоритетності в системі державного, регіонального й галузевого управління;
- інтелектуально-інформаційні пріоритети оновлення виробництва, сфери послуг;
- екологізація управління – виробничого, державного, територіального й галузевого;
- системна децентралізація управління та перехід на пріоритетність інтересів регіонів, місцевих спільнот.

Така векторність розвитку забезпечує одночасну системність усіх новітніх моделей, розуміння їхньої необхідності з позиції багатогранності змін, особливостей накопиченого досвіду, формування теоретико-методологічного підґрунтя нового знання. Базова характеристика такого знання – інтегрованість та синергетичність взаємодії. Особливих змін слід очікувати в напрямках напрацювання новітніх знань, корегування й удосконалення вже існуючих на платформах інновацій, якісного інформаційного забезпечення, інтелектуалізації і системної соціалізації.

Науковці дотримуються думки, що пріоритетними напрямами розвитку регіонального менеджменту з урахуванням інформаційного та інноваційного прогресу світового масштабу і його перетворення на регіональний інформаційний менеджмент у контексті формування теоретико-методологічних основ слід визнавати дослідження найважливіших питань [3]:

- теорії і методології регіональних систем – інформаційних, геоінформаційних, інноваційних, кластерних та ін.;
- новітніх форм просторових систем, що є інституційно визнаними та мають наукове обґрунтування;
- людського потенціалу, системної інтелектуалізації праці та формування інформаційного суспільства;
- інформаційна культура і комунікації;
- перетворення методології регіонального інформаційного менеджменту на засоби, механізми та інструменти прискорення інноваційного прогресу;
- інноваційного стратегування територіальних систем на основі мережної економіки, кластероутворення.

Такий перелік є достатньо повним, ємним, але і його бажано розширити за рахунок таких компонентів, як:

- формування новітніх аналітичних платформ для влади і бізнесу відповідних до потреб глобалізованої та інтегрованої економіки України;
- інституціоналізація аналітико-прогностичного напрямку регіонального менеджменту на платформах управлінських технологій Форсайт.

Окремим напрямом сучасної теорії та методології економіки постає формування новітньої моделі економіки Європи у форматі вже реальної кластеризації, що є масовим явищем і потребує обґрунтування, інституціоналізації нової моделі економіки – кластерної. Така модель народжена не в кабінетах науковців, вона має практичну суть як відображення форми кластерних відносин у бізнесі, що апробована десятиріччями та має свій визнаний позитивний вплив на регіони Європи в першу чергу за рахунок налагодження комунікацій і вирішення гострих питань конкуренції.

Науковці кластерну модель економіки визначають як перспективну з позиції оновлення і розширення меж інформаційної моделі економіки; пріоритетну з позиції формування новітнього бачення конкурентних відносин та системних змін організації світових і національних ринків.

На сьогодні кластерна модель відносин має своє визнання та пріоритетність у складних групових відносинах влади, бізнесу, населення. Визнання кластерного вектору розвитку економіки визнано в США, Китаї, Німеччині. Європейський Союз як інтегрована форма великої кількості національних економік чітко позиціонує своє бачення кластеризації як пріоритету відносин та формує свою специфічну модель кластерної економіки.

Для України такі знання є актуальними, вони мають свою специфіку поширення та віддзеркалення на науку і практику. З урахуванням єдності українського і європейського інформаційного

простору модель кластерних відносин активно поширюється в Україні, має своє формальне та неформальне відображення, відповідно ми сьогодні маємо велику кількість прикладів формалізованих і неформалізованих кластерних форм відносин, які проявляють себе в кластерних ініціативах, кластерних угодах, працюючих та непрацюючих кластерах.

Враховуючи послідовність формування системи знань кластерної економіки (рис. 1), слід розуміти складність такого процесу з позиції управлінської процедури та етапності змін. Така послідовність відповідає економічним, соціальним, інформаційним інтересам регіонів, діям регіональної влади. Особливим інтересом регіонів та регіональної влади є якість інформаційного забезпечення в питаннях кластероутворення як вже самостійного напряму методичного і практичного забезпечення діяльності кластерних утворень.

Рисунок 1 – Етапи формування системи знань кластерної економіки з урахуванням та залученням етапу аналітичних досліджень
Джерело: власна розробка

Залучення й опрацювання теорії та практики кластероутворення формує унікальне підґрунтя удосконалення знань регіонального менеджменту в напрямках дослідження новітніх явищ і процесів у бізнес-середовищі; ускладненні (або спрощенні) отримання й опрацювання первинної інформації; новітніх напрямках оцінки управлінської діяльності; напрацювання творчих підходів і технологій методичного забезпечення; вивчення й систематизація новітніх форм і видів діяльності в складноінтегрованих проектах (формальних і неформальних кластерних утвореннях); систематизація кластерних ініціатив як первинної інформаційної бази, що потребує свого дослідження з позиції реалізованих і нереалізованих проектів; узагальненні та оцінці інформації про використання кластерних ініціатив; залучення регіональних ресурсів та результатів діяльності агентів кластероутворення; оцінку потенціалу кластероуворення (формати «регіон – регіон», «регіон – галузь (вид діяльності)»); виявлення та оцінки реальних можливостей, протиріч і складнощів, які

заважають кластероутворенню, та інших процесів і явищ, що є самостійними об'єктами дослідження або допоміжними у форматі розширення інформації.

Регіональний менеджмент, його кваліфіковані фахівці повинні володіти своєчасною та відповідною інформацією про інтеграційні процеси, що відбуваються в регіоні з позиції змін регіонального ринкового і бізнесового середовища, якісних і кількісних зрушень у діловому середовищі, регіональних і міжрегіональних інтеграційних утвореннях, злиття та поглинання регіонального бізнесу, міжнародних і міжгалузевих проектах, інвестиційних та інноваційних проектах. Особливої уваги та оцінки потребують питання порушення балансу інтересів і конфліктні зони використання ресурсного потенціалу території, ускладнення ведення бізнесу і порушення інтересів інформаційної прозорості дій влади, соціальні та екологічні конфлікти та дисбаланс розвитку. І тут окремим напрямом аналітичних досліджень постають питання оцінки, діагностики кластеризації, її формальної та неформальної складових, вплив кластероутворення на бізнес-середовище та регіональний господарський комплекс, визнання ринкової або соціальної (соціоекологічної, соціокультурної) ефективності або результативності кластерних проектів.

Стимулювання створення кластерів у регіонах України на основі парадигми «регіон – галузь» має бути одним із пріоритетних напрямів державної та регіональної політики. Актуальність кластерів для української економіки обумовлена розривом між макро- і мікрорівнями вітчизняної економічної системи, що виникли внаслідок відмови від галузевого планування, розпаду системи галузевих і міжгалузевих зв'язків, деградації територіально-виробничих комплексів. У результаті сформувався природний попит на мезоекономічні структури як засіб і одночасно цілі нової економічної політики. Однак створити такі структури у ринковій економіці виявилось складно, оскільки автономні суб'єкти економічної діяльності не піддаються директивному централізованому управлінню, і формування кластерів має відбуватися знизу. Кластери неможливо створити в прямому сенсі цього слова. При всій важливості зовнішнього стимулювання процесів кластеризації, наприклад, у формі державної політики, ключове місце в кожному кластері відведено його історії, траєкторії попереднього розвитку, розвитку інституційного та бізнес-середовища і особливостям конкретного об'єкта [3].

У нарощенні потенціалу інтеграційних процесів як особливої форми регіонального соціально-економічного розвитку свого обґрунтування з позиції аналітичних досліджень потребують: визначення новітніх форм підприємницької діяльності; зміни відносин конкуренції (ускладнення або спрощення); формування новітніх платформ взаємодії з освітою, науковими установами; соціальна інтеграція агентів регіонального простору та її вектори змін; іміджеві

інтеграційні проекти регіональної спільноти; інноваційна інтеграція та її прояви, результати в регіональному осередку.

Такі дослідження перетворюють аналітичну діяльність у креативний, науково-пошуковий, інноваційно орієнтований напрям діяльності, що формує бачення майбутнього регіонів, міжрегіональних і національних об'єднань, надає новітнього бачення системам комунікацій, нарощує потенціал наукової та практичної взаємодії в межах управлінських проектів.

Саме регіональний аналіз являє собою сполучну ланку між реальним життям регіону та прийняттям управлінських рішень як для підприємств, так і для місцевого самоврядування, він постає інструментом впливу на економічну й соціальну системи регіонального відтворення.

Перспективне бачення каналів поширення і задоволення реальних потреб у аналітичних дослідженнях регіональної кластеризації в узагальненому авторському баченні надано на рис. 2. Особливої уваги заслуговує забезпеченість зв'язків у межах аналітичного потенціалу досліджень і суб'єктів взаємодії регіонального менеджменту.

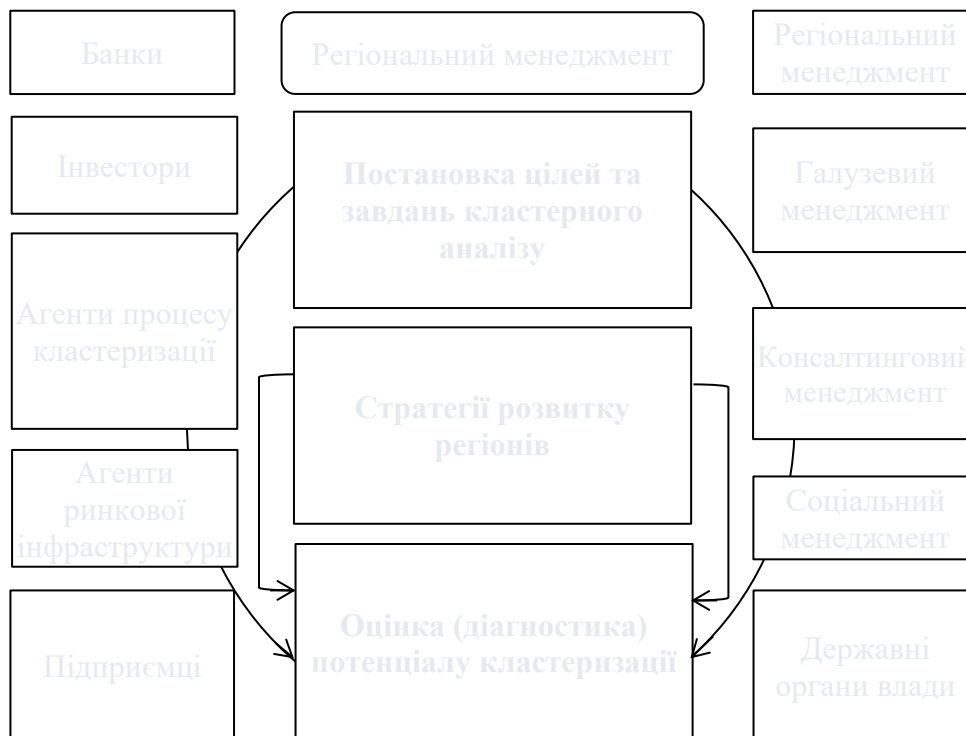

Рисунок 2. – Перспективне бачення каналів поширення та задоволення реальних потреб у аналітичних дослідженнях регіональної кластеризації

Джерело: власна розробка

Виокремлення та удосконалення аналізу процесу регіональної кластеризації в самостійний напрям представляється актуальним, він також передбачає цільове методичне забезпечення, системне використання сучасних інформаційних технологій, математичний апарат, залучення програмних продуктів.

ВИСНОВКИ

За допомогою аналітичних досліджень регіональної кластеризації визначаються та набувають свого висвітлення резерви регіонального менеджменту в багатьох сферах і видах різноманітної діяльності: організаційної з позиції новітніх заходів і платформ співпраці бізнесу та влади; мотиваційної з позиції мотивації бізнесу до участі у процесі кластероутворення на офіційній основі з відповідним оформленням документів; соціально орієнтованої діяльності з позиції украї необхідного інтегрування зусиль, ресурсів у вирішенні нагальних і перспективних соціальних завдань покращення життя населення; освітньої з позиції інтегрування зусиль по підготовці освітніх проектів, залучення освітніх закладів до кластерних угод в соціальній та ринковій сферах; науково-технічної з позиції залучення кластерних проектів до поширення інновацій і науково-дослідних напрацювань; екологічної з позиції залучення інтегрованих зусиль у вирішенні відповідних конфліктів та усуненні проблем на основі спільних дій і залученні інструментів соціального діалогу.

Найбільш визнаним і поширеним проявом інтеграційних дій в українській економіці та соціумі постає кластероутворення як активна форма інтегрування усіх видів діяльності, яка відповідає європейській моделі організації економіки. У вимірах та оцінках науковців Європи чітко позиціонована кластерна економіка (інноваційно-кластерна економіка) як майбутня ринкова модель устрою Європейського Союзу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Геєць В. М., Панченко Є. Г., Лібанова Е. М. Перехідна економіка : підруч. / за ред. В. М. Геєця. К. : Вища шк., 2003. 591 с.
2. Захарченко В. І., Захарченко С. В. Кластерний підхід до підвищення конкурентоспроможності регіонів України // Український географічний журнал. 2011. № 2. С. 28–33.
3. Коваленко Ю. О. Проблеми та особливості розвитку регіонального інформаційного менеджменту : монографія. Черкаси : Вид. Пономаренко Р. В., 2018. 337 с.
4. Манн Р. В. Теоретико-методологічні засади розвитку регіонального менеджменту: особливості, проблеми, перспективи : монографія. Донецьк : ВІК, 2013. 382 с.
5. Панкова Л. І. Іміджеві зрушення в соціальному та регіональному менеджменті в розрізі кластеризації // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Черкаси : ЧДТУ, 2016. Вип. 42. С. 82–88.
6. Пашкевич М. С. Ділове середовище регіонів та проблеми формування позитивного іміджу територій України // Концептуальні засади підтримки малого та середнього бізнесу в Україні: питання кластеризації та бізнес-інкубації : колек. моногр. Черкаси : Вид. Пономаренко Р. В., 2018. С. 108–114.
7. Прямухіна Н. Проблеми та особливості ринкової трансформації регіональної економіки : монографія. К. : Ліра-К, 2015. 330 с.
8. Чумаченко О. І., Амоша В. І., Ляшенко М. Г. Перспективи неоіндустріальної

трансформації економіки України та Донбасу // Структурні реформи і трансформації в промисловості: перспективи і пріоритети : тези доповідей і повідомлень Міжнарод. наук.-практич. конф., Донецьк, 17 грудня 2010 р. Донецьк, 2010. С. 3–6.

Дата надходження до редакції – 10.04.2019 р.

ПРОГРАМИ ТА ПРОЕКТИ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ В СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

УДК: 631.151.2:631.17

JEL Classification: M11, M15

*Павловська А. С., Філь А. О., Пироженко В. М.
Черкаський державний технологічний університет*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ВЛАСНИМ БІЗНЕСОМ: СТРАТЕГІЧНЕ, ТАКТИЧНЕ ТА ОПЕРАТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ

У дослідженні здійснено спробу розглянути ключові теоретичні положення управління власним бізнесом. Систематизовано зміст процедури і фази управління бізнесом. Розглянуто сучасні підходи до визначення місії та бізнес-цілей підприємства. Вивчено підходи до планування бізнесу.

Ключові слова: малий бізнес, середній бізнес, управління бізнесом, планування.

*Pavlovska A., Fil A., Pyrozhenko V.
Cherkasy State Technological University*

THEORETICAL BASIS OF MANAGEMENT BY OWN BUSINESS: STRATEGIC, TACTICAL AND OPERATIVE PLANNING

In this study an attempt was made to consider the key theoretical aspects of managing own business. The content of the procedure and phases of business management is systematized. Modern approaches to defining the mission and business objectives of the enterprise are considered. The approaches to business planning are studied.

Keywords: small business, middle business, business management, planning.

ВСТУП

Нині розвиток бізнесу є носієм і в той же час віддзеркаленням тих змін, що відбуваються в соціально-економічній системі світу, країни, регіону. Бізнес тонко реагує на зміни зовнішніх умов через такі складові, як зміна попиту, пропозиції, структури ділового середовища, ділового клімату. І саме можливість швидко та з найменшими

витратами адаптуватись до змін є однією з необхідних компетенцій управлінця у сфері планування.

Особливості та закономірності управління власним бізнесом висвітлено у працях таких зарубіжних учених, як Доран Г. [2], Трісі М. [4]. Стратегічний менеджмент бізнесу вивчали Ф. Котлер, Р. Бергер, Н. Бікхофф [3] та ін. Сучасні автори, такі як Бруханський Р. [5] та Кузьмін О. [1] та інші доповнюють і розкривають окреслену проблематику.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Ефективний управлінець має володіти, насамперед, знаннями з основ менеджменту, і вже на цей фундамент необхідно накладати практичні навички з управління. В цьому дослідженні здійснено спробу розглянути ключові теоретичні положення управління власним бізнесом.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління бізнесом є складним і багатогранним процесом, який впливає з того факту, що підприємство є дуже складним організмом, окремі сфери, що стосуються різних видів діяльності, не можуть ефективно функціонувати без певної координації та взаємозв'язку. Менеджери з управління бізнесом є або безпосередніми власниками бізнесу, або уповноваженими органами, створеними такими власниками. Основні бізнес-операції визначаються вищим керівництвом, яке визначає місію компанії, її корпоративні цілі та стратегії, здійснює стратегічне управління.

Управління бізнесом є складною категорією, яка включає планування, організацію, кадрове забезпечення, керівництво та контроль окремих бізнес-заходів на конкретних рівнях (вищому, середньому та оперативному) для досягнення поставлених цілей. Суть управління полягає в оптимальному поєднанні зазначених вище заходів. Носіями керівництва є або самі власники, або спеціальні органи, створені власниками, а саме корпоративним управлінням.

1) На вищому рівні керівництво носить стратегічний характер, визначає основну спрямованість бізнесу, його концепцію. Стратегічне управління супроводжується нижчими рівнями управління.

2) Середній рівень керівників здійснює тактичне управління, встановлює конкретні процедури та ресурси для реалізації корпоративної стратегії, а кількісні цілі більш детально контролюються в цьому контексті.

3) Найнижчим рівнем управління є оперативне управління, що являє специфічне і детальне управління вибраною сферою в короткому часовому горизонті. У вибраних сферах важливо постійно управляти доходами, витратами, прибутками, доходами, витратами та грошовими

потоками, щоб забезпечити стабільну платоспроможність і ліквідність, відповідну кількість і структуру запасів, дебіторської заборгованості.

Діяльність, що є предметом управління, також може бути класифікована за окремими функціями на виробничу діяльність (на виробничому підприємстві), на закупівлю, продаж, персонал, фінанси тощо.

Розглянемо детальніше зміст процедури та фази управління бізнесом. Ефективне управління підприємством можливо реалізувати з позиції виокремлення таких процедур:

- для досягнення основної мети підприємства необхідно створити єдине корпоративне управління, яке контролює поєднання факторів виробництва;

- керівна робота та комплекс всіх органів управління як визначальний фактор;

- встановлення конкретних бізнес-цілей для досягнення кінцевої, загальної мети;

У процесі реалізації названих процедур управління проходить через такі фази: а) планування; б) організація; в) людські ресурси; г) лідерство; д) контроль [1, с. 58–59].

Можливо навести ряд положень щодо управління бізнесом, які відображають важливість керівної ланки саме в умовах перманентних змін навколишнього середовища, це насамперед стосується визначення та оцінки нових цілей та стратегій: цілі мають корпоративне значення та обґрунтованість; орієнтовані на те, як гнучко реагувати на драматичні зміни ділового середовища; конкурентоспроможність є важливим фактором – ядром діяльності компанії на ринках, де існує конкуренція.

У процесі управління необхідно визначитись із місією та бізнес-цілями підприємства. Місія визначає основну бізнес-функцію, чітке уявлення про спрямованість і важливість бізнес-діяльності підприємства – виражає те, чого підприємство бажає досягти. Бізнес-цілями є бажані майбутні результати, і як такі вони базуються на місії підприємства, що сама по собі є сукупністю конкретних і досяжних цілей.

Технологія SMART (SMART) – сучасний підхід до постановки цілей. Система постановки smart-цілей дозволяє на етапі визначення мети узагальнити всю наявну інформацію, встановити прийнятні терміни роботи, визначити достатність ресурсів, надати всім учасникам процесу прозорі, точні, конкретні завдання. SMART є аббревіатурою, розшифровка якої: Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time bound. Кожна буква аббревіатури SMART означає критерій ефективності поставлених цілей [2, с. 35–36].

Розглянемо кожен критерій smart-мети більш детально:

- стимулюючі – цілі для досягнення найкращих результатів;

- вимірювані – досягнення або невиконання цілей повинні бути вимірними;
- прийнятні – повинні бути прийнятними для тих, хто це зробить;
- реалістичні – цілі повинні бути реальними та досяжними;
- визначені за часом – прийнятні за часом реалізації.

Управління можливо диференціювати на стратегічне, тактичне та оперативне. Розглянемо кожну з галузей планування детальніше.

Стратегічне управління – це процес створення і реалізації стратегії, є основою для управління всім бізнесом. Стратегічне управління базується на тактичному управлінні та оперативному управлінні для визначення й управління процесами і ресурсами, які приводять до найбільш ефективної реалізації бізнес-стратегії. Важливою частиною тактичного управління є планування. У цьому контексті виділяють функціональну структуру планування, що являє собою «зміст» структури планування і роль бізнес-плану.

Стратегія формулює цілі бізнесу та кроки для їхнього досягнення, є результатом стратегічного управління, довгострокової стратегії, що розвивається в частковій стратегії (який продукт, для кого, які методи тощо).

Процес стратегічного управління включає:

- 1) стратегічний аналіз;
- 2) розробку стратегії;
- 3) впровадження стратегії;
- 4) стратегічний контроль.

Розглянемо детальніше кожний етап.

1. Стратегічний аналіз. SWOT-аналіз – сучасний інструмент стратегічного аналізу, який відповідає таким положенням [3, с. 125–127]:

- аналізує оточення бізнесу і взаємозв'язки між слабкими та сильними сторонами;
- мета стратегічного аналізу полягає у виявленні, аналізі й оцінці всіх відповідних факторів, які, як очікується, можуть вплинути на остаточний вибір цілей;
- вивчає зовнішнє середовище – загрози і можливості;
- вивчає внутрішнє оточення – сильні та слабкі сторони.

Причому розглядають декілька варіантів застосування SWOT-аналізу:

- 1) стратегія WT – мінімізація недоліків і загроз ззовні;
- 2) стратегія WO – мінімізація недоліків, максимізація можливостей;
- 3) стратегія ST – максимізація сил, мінімізація загроз;
- 4) стратегія SO – використання сильних сторін для максимізації можливостей.

Також у стратегічному аналізі використовують аналіз сектору та конкурентний аналіз – етап аналізу для конкретного підприємства в конкретній галузі [4, с. 47]: а) конкуренція між підприємствами галузі; б) загроза вступу нових конкурентів; в) загроза замінників; г) загроза з боку постачальника; д) загроза з боку покупців.

Стратегічне управління включає такі складові: розробка стратегії, впровадження стратегії, стратегічний контроль, стратегічне планування.

2. Розробка стратегії. Цьому етапу має відповідати такі положення:

- необов'язкове рішення, засноване на обраних критеріях, остаточна форма стратегії;
- розроблення стратегії до рівня функціональної діяльності – загальної стратегії та стратегії персоналу, стратегії виробництва, фінансової стратегії;
- складний процес, що вимагає систематичного підходу до виявлення та аналізу зовнішніх факторів, що впливають на підприємство, і протистояння їхнім можливостям компанії.

3. Впровадження стратегії. Найважливішим фактором на даному етапі управління є забезпечення відповідності стратегії організаційній структурі.

4. Стратегічний контроль передбачає:

- оцінку результатів реалізованої стратегії;
- перевірку, чи виконуються попередні етапи;
- зворотний зв'язок, який дає можливість з'ясувати проблеми стратегії або некоректних процедур (посилає сигнал корекції).

Стратегічне управління власним бізнесом відповідає викликам з боку зовнішнього оточення і дозволяє домогтися конкурентних переваг, що в сумі дає можливість підприємству виживати в довгостроковій перспективі, при цьому досягаючи своїх цілей.

Планувальний документ, який за певний період часу розробляє ідеї компанії про її майбутнє, мету бізнесу, джерела і очікувані результати – бізнес-план компанії. Особливо важливий такий документ для залучення капіталу. Бізнес-план відповідає таким положенням:

- а) зовнішня роль – інструмент комунікації із зовнішнім середовищем – банки, кредитори;
- б) інструмент внутрішнього рольового планування, управління бізнесом.

Зміст бізнес-плану:

- а) резюме та основа для підприємства:
 - назва, діяльність, історія;
 - місія, досягнення мети;
 - характеристики продукту;
 - фінансове становище підприємства;

б) опис продукції, промисловості, ринку, конкуренції:
– основні особливості та переваги, розробка нових продуктів;
– поточний і передбачуваний розвиток галузі, частка ринку;
– оцінка розвитку конкуренції та основна інформація і порівняння результатів;

в) маркетинговий план:
– ціноутворення, політика продажу та план розповсюдження;
– вплив цінової політики, що впливає на прибутковність бізнесу, конкурентоспроможність і частку ринку;

г) план досліджень і розробок, план виробництва:
– технологія виробництва, використання виробничих потужностей, постачання, вибір постачальників, ціни, управління складом;

д) фінансовий план:
– основа для оцінки ділових можливостей;
– рівень індивідуальної підприємницької діяльності;
– загальна сума необхідного капіталу та його структура щодо ціни і ризику, планування структури оборотних активів компанії, інвестиційні рішення, ліквідність.

Тактичне управління відповідає таким положенням:

– завдання полягає у виявленні та управлінні процесами і ресурсами, які приводять до найбільш ефективної реалізації стратегії компанії;

– середній рівень управління;
– конкретні стратегічні цілі;
– більш тісний обсяг діяльності;
– більш конкретні цілі: обсяг продажів, частка на ринку, прибуток, рентабельність капіталу;
– результати: набагато легше виявити, раніше очевидні й кількісно визначені.

Оперативне управління передбачає:

– конкретне і детальне управління в короткостроковій перспективі;

– спрямовано на найбільш ефективне використання ресурсів компанії та підвищення її ліквідності;

– завдання полягає в управлінні доходами, витратами, прибутками, розрахунками продукції і продуктивності, планування позицій у балансі.

Основні засоби оперативного планування – це: стандарти, ліміти, розрахунок витрат бюджету місць виникнення витрат, запланований звіт про прибутки і збитки, грошовий план, план ліквідності, запланований баланс. Існує тісний зв'язок між оперативним плануванням і контролінгом. Він полягає у виявленні відхилень від планів і забезпеченні їхнього усунення.

ВИСНОВКИ

Таким чином, управління власним бізнесом неможливо уявити без здійснення процесу планування, яке можливо окреслити як:

- діяльність досягнення цілей і стратегії (детальне та короткострокове планування);
- діяльність, спрямована на визначення методу і тактики розвитку бізнесу;
- результат планування – бізнес-план;
- необхідність доглядати за майбутнім;
- є і повинно бути гнучким;
- демонструє, де є бізнес і де він бажає бути (перспективи);
- тактичне та оперативне управління.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку [зб. наук. пр.] / відп. ред. О. Є. Кузьмін. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2012. 416 с.
2. Doran G. T. (1981). There's a S.M.A.R.T. way to write management's goals and objectives // Management Review. Vol. 70. Issue 11 (AMA FORUM). P. 35–36.
3. Котлер Ф., Бергер Р., Бикхофф Н. Стратегический менеджмент по Котлеру. Лучшие приемы и методы = The Quintessence of Strategic Management: What You Really Need to Know to Survive in Business. М. : Альпина Паблишер, 2012. 144 с.
4. Treacy M., Wiersema F. The Disciplines of Market Leaders. Reading, MA. : Addison-Wesley, 1995. 224 p.
5. Бруханський Р. Ф. Концепція стратегічного менеджменту та бухгалтерський облік: можливі варіанти взаємозв'язку [Текст] // Інноваційна економіка. 2014. № 3. С. 239–243.

Дата надходження до редакції – 08.04.2019 р.

УДК 336.71

JEL Classification: G32, G24

*Павловська А. С., Дурицький М. С., Лапінський О. Ю.
Черкаський державний технологічний університет*

ФІНАНСОВЕ АДМІНІСТРУВАННЯ В БІЗНЕС-СТРУКТУРАХ: СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ ДІЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті вивчено теоретичні основи фінансового менеджменту з позиції врахування сучасних пріоритетів розвитку ділового середовища. Сформульовано ключові питання та напрями фінансового менеджменту бізнесу. Запропоновано систематизацію основних функцій фінансового менеджменту в сучасному діловому середовищі. Класифіковано стратегічні завдання та принципи управління фінансами сучасної бізнес-структури. Окреслено окремі аспекти, які слід враховувати під час розробки системи управління фінансами. Запропоновано правила роботи з ризиками фінансового характеру.

Ключові слова: фінансовий менеджмент, бізнес-структура, ділове середовище.

*Pavlovska A., Durytskyi M., Lapinskyi O.
Cherkasy State Technological University*

FINANCIAL ADMINISTRATION IN BUSINESS STRUCTURES: MODERN PRIORITIES OF BUSINESS ENVIRONMENT

The article analyzes the theoretical foundations of financial management from the standpoint of taking into account the modern priorities of business environment development. The key questions and directions of financial management of business are formulated. The systematization of the main functions of financial management in the modern business environment is proposed. The strategic tasks and principles of financial management of the modern business structure are classified. Some aspects that should be taken into account when developing a financial management system are outlined. The rules of dealing with financial risks are proposed.

Keywords: financial management, business structure, business environment

ВСТУП

Зазначимо, що незважаючи на вагомий обсяг наукових розробок та значні досягнення у сфері вивчення основ фінансового менеджменту бізнес-структур, вагомого доробку в методології фінансового адміністрування, низка моментів теоретичного, методичного і практичного характеру залишається остаточно не вирішеною, дискусійною, вимагає уточнень та подальшого розвитку, що і обумовлює необхідність проведення даного наукового дослідження.

Особливості та закономірності фінансового управління в бізнес-структурах висвітлено у працях таких науковців, як Момот Т. [1], Яремко І. [4]. Внутрішні механізми фінансової стабілізації вивчав Кравчук Г. [2] та ін. Міжнародний фінансовий менеджмент розкрито в працях О. Кузьміна, М. Колісника, І. Олексів, В. Івасюка [3]. Сучасні автори, такі як Матюшенко І. [5] та Лукіна Ю. [6] та інші доповнюють і розкривають окреслену проблематику.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

В цьому дослідженні здійснено спробу розглянути теоретичні основи фінансового менеджменту з позиції врахування сучасних пріоритетів розвитку ділового середовища, сформулювати ключові питання та напрями фінансового менеджменту бізнесу, систематизувати функції фінансового менеджменту, класифікувати

стратегічні завдання та принципи управління фінансами сучасної бізнес-структури. Запропоновано правила роботи з ризиками фінансового характеру.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ми можемо дивитися на бізнес та підприємництво з різних поглядів, методології та інструментів різних дисциплін. З точки зору економіки необхідно розрізняти, зокрема, два аспекти підприємницької діяльності, а саме матеріальну та грошову сферу. Матеріальним аспектом бізнесу є матеріалізація бачення та основної мети підприємця в конкретному проекті, який розробляється шляхом використання матеріальних благ через трудову діяльність з метою створення відповідно конкретних продуктів, пропонуваніх послуг шляхом їхнього продажу на ринку.

Грошовий бік бізнесу – це потік і трансформація грошей з початкових інвестицій через фінансування операцій і продаж результатів процесу трансформації. Сучасні теорії сприймають підприємство як ланцюжок вартості, в якому ретрансформація грошей у формі вхідного капіталу пов'язана з його оцінкою у процесі створення результуючої вартості компанії. Отримане значення збільшується на додану вартість до вартості, що входить до процесу трансформації, що представляє винагороду інвестора за ризик та витрати на інвестування.

По суті, фінансовий менеджмент полягає у виборі оптимального варіанта отримання зовнішніх джерел фінансування та їхнього використання з точки зору основних фінансових цілей бізнесу та з урахуванням різних обмежень. Основні питання фінансового менеджменту наведено на рис. 1.

Де взяти капітал?	Куди інвестувати капітал?	Як розподілити отриманий прибуток?
Визначення загальної суми та структури корпоративного капіталу	Визначення структури корпоративних активів. Вирішення інвестувати капітал у вічні та фінансові інвестиції	Податкова політика, обережність (створення резервів, розширення майна, інвестиційні рішення, дивідендна політика)

Рисунок 1 – Ключові питання та напрями фінансового менеджменту бізнесу

Джерело: складено на основі [3, с. 67]

Вимірювання і оцінка фінансових результатів шляхом фінансового аналізу та оцінки також є невід'ємною частиною фінансового менеджменту, а також необхідно включити й фінансове планування [1].

Основні функції фінансового менеджменту необхідно уточнювати з урахуванням часового горизонту застосування його інструментів в управлінні щодо життєвого циклу підприємства, оскільки різні фази фінансового менеджменту мають різні наслідки. Розробка бізнес-плану передбачає визначення фінансової стратегії компанії, що базується на баченні власників та реалізується через стратегічні цілі компанії. Як правило розглядають такі функції фінансового менеджменту:

- внутрішньофінансове планування;
- прийняття фінансових рішень по перспективам розвитку і поточної діяльності,
- аналіз і оцінка фінансового стану;
- управління оборотними коштами та ліквідністю;
- управління інвестиційним портфелем;
- управління структурою капіталу;
- управління фінансовими ризиками;
- залучення джерел фінансування та їхнє використання;
- організація розрахунків з бюджетною системою;
- укладання договорів з банками, біржами, фондами;
- інші функції [1].

Фінансова стратегія є основою фінансового менеджменту, що включає всі види діяльності, пов'язані з ефективним фінансуванням господарської діяльності, спрямованої на виконання корпоративної стратегії та основних завдань компанії. Залежно від часового горизонту, ми можемо розрізняти стратегічне фінансове управління, яке здійснюється протягом п'яти років або більше, тактичне фінансове управління, як правило, протягом одно-п'ятирічного горизонту і короткострокове фінансове управління, що розуміється як частина короткострокового оперативного управління компанією, як правило, протягом одного року.

Основні завдання фінансового менеджменту базуються на фундаментальній меті компанії. У період формування ділового середовища України, сучасного бізнесу основною метою компаній була максимізація прибутку як синтетичного індикатора ефективності всієї його діяльності. Стратегічні завдання в управлінні фінансами зводяться до:

- 1) збільшення прибутку підприємства;
- 2) збільшення ринкової вартості акцій компанії і, як наслідок, самої компанії;
- 3) забезпечення інвестиційної привабливості підприємства;
- 4) забезпечення платоспроможності і ліквідності підприємства;
- 5) забезпечення достатнього рівня рентабельності і продажів;
- 6) формування гнучкої цінової політики і зниження витрат;

7) забезпечення фінансової стійкості в довгостроковому періоді і уникнення великих фінансових невдач;

8) закріплення позицій компанії на займаному ринку або розширення існуючого ринкового сегменту [2, с. 129].

Однак через складність корпоративної реальності моністична концепція була замінена плюралістичною концепцією, а прибуток як ключовий показник був замінений набором змінних, які краще відображають результуючу ефективність усіх сфер бізнес-діяльності з точки зору різних аспектів. Плюралістична концепція була замінена релятивістською концепцією, а абсолютні показники ефективності були замінені на коефіцієнти, такі як рентабельність загального капіталу або рентабельність власного капіталу. Досягненням останніх десятиліть минулого століття, головним чином через розвиток ринків капіталу, став так званий ціннісний підхід, основним виразом якого є максимізація ринкової вартості компанії для її власників. Нещодавно цей підхід удосконалився у форму теорії участі, ключовою цінністю якої є цінність зацікавлених сторін, яка враховує інтереси не тільки власників, а й інших суб'єктів, що беруть участь, таких як співробітники та клієнти [2, с. 128–130].

Як правило, поточна література з управління фінансами погоджується з тим, що фінансовий менеджер повинен поважати практичні принципи управління фінансами, які можна класифікувати таким чином:

- принцип дотримання фактора часу;
- принцип грошових потоків;
- принцип чистої поточної вартості;
- принцип прийняття ризику;
- принцип оптимізації структури капіталу;
- принцип урахування впливу ринку капіталу;
- принцип планування та аналізу фінансових даних з інформаційної системи підприємства.

Систему фінансового менеджменту прийнято ділити на декілька складових підсистем з метою підвищення керованості утворилися підсистем.

Розробляючи систему управління, слід враховувати окремі аспекти:

1. Місія і бачення організації.
2. Оперативні, тактичні та стратегічні цілі організації.
3. Вибір ключових показників ефективності (KPI).
4. Структура процесів виробництва продукції або послуги.
5. Організаційна структура співробітників і підрозділів.
6. Наявність і якість систем інформаційного забезпечення.
7. Специфіка управління персоналом.
8. Фінансовий стан організації.

Сучасні системи менеджменту розробляються за допомогою ІТ-технологій і підтримуються за допомогою програмного забезпечення, наприклад, такого як:

- *ERP* – система планування ресурсів підприємства;
- *EAM* – системи управління основними фондами підприємства;
- *MES* – системи оперативного управління виробництвом;
- *CRM* – системи управління взаємовідносинами з клієнтами.

Перелік неостаточний. Перераховані системи менеджменту призначені для допомоги у прийнятті рішень управлінцями. Вони розроблені таким чином, щоб задавати дії менеджерів при стандартному виконанні.

Фінансування компанії супроводжує всі етапи її життєвого циклу від заснування, періоду нормальної експлуатації і до припинення її діяльності. Фінансовий менеджмент стає невід'ємною частиною управління компанією, незалежно від розміру компанії, обраної юридичної форми бізнесу або існування компанії.

На фінансовий менеджмент впливають час і ризик. Ефект часу полягає в тому, що зароблена сьогодні гривня має більшу цінність, ніж майбутня гривня. Причиною цього є те, що сьогоднішня гривня може бути інвестована в інший проект, який принесе фінансовий ефект. Ефект ризику полягає в тому, що очікувана прибутковість не буде досягнута або вкладений капітал буде втрачено. Ризики, розглядають як зовнішні (економічна криза, інфляція) і внутрішні (неправильні рішення керівників). Зниження ризику можна досягти, наприклад, шляхом диверсифікації виробництва та інвестицій. Для фінансового менеджера важливо знати загальні правила роботи з ризиком.

До таких правил належать:

- при однаковій небезпеці ми віддаємо перевагу більшому доходу, ніж меншому;
- з однаковою прибутковістю завжди віддаємо перевагу меншому ризику, ніж більшому ризику;
- для більшого ризику вимагаємо більшого доходу;
- віддаємо перевагу раніше отриманим грошам (більш короткий часовий горизонт включає менше невідомі фактори, ніж довший часовий горизонт) [4, с. 29].

При управлінні корпоративними фінансами підприємець повинен враховувати таке:

1. В умовах ринкової економіки підприємство не може управлятися виключно за рахунок доходів, витрат і прибутку. Існування компанії також залежить від здатності управляти грошовими потоками і платити вчасно. Якщо компанія є прибутковою, але не сплачує свої зобов'язання в довгостроковій перспективі, вона може потрапити в серйозну фінансову кризу.

2. Компанія може реалізувати інвестиційний проект тільки тоді, коли чиста поточна вартість проекту дорівнює або перевищує

нуль, при цьому чиста приведена вартість є різницею між дисконтованими грошовими надходженнями та витратами проекту. Оцінка ефективності інвестицій за вищевказаним принципом має перевагу над іншими методами оцінки ефективності інвестицій.

3. У всіх фінансових міркуваннях або рішеннях необхідно поважати фактор часу і фактор ризику, особливо в довгострокових фінансових рішеннях [5, с. 145].

Фінансовий менеджмент не є простою справою. Таким чином, ця діяльність в основному розглядається як висококваліфікована. Зміст діяльності фінансового менеджера в компанії зводиться в основному до:

- надання фінансових ресурсів для управління та розвитку компанії;
- вибору оптимальної структури капіталу щодо структури корпоративних активів та вартості капіталу;
- управління та фінансування оборотних активів;
- інвестування в придбання основних засобів;
- фінансового планування;
- регулярної оцінки фінансового стану компанії через контроль та аналіз діяльності [6, с. 102–108.].

Великі або середні компанії створюють професійну позицію для свого фінансового менеджменту або навіть спеціалізованих відділів. В малих підприємствах такі функції виконують власники, бухгалтери або навіть ніхто. Якщо деякі працівники підприємства виконують роль фінансового менеджменту, наприклад, бухгалтерсько-фінансового менеджменту, то воно зазвичай обмежується створенням і поданням державної фінансової звітності, тобто абсолютними економічними показниками, без їхнього тлумачення.

Дуже серйозною проблемою є відсутність фінансового плану, управління грошовими потоками, економічного аналізу, фінансового аналізу тощо. Якщо власник займається цими питаннями, часто за рахунок інших видів діяльності, з ростом компанії така ситуація рано чи пізно стає нестерпною, а іноді і фатальною для підприємства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на сучасному етапі від точності і коректності обраної стратегії підприємницької діяльності залежить можливість стабільного функціонування підприємств на національному та світовому ринку. Оскільки кожна організація, незалежно від свого становища і виду діяльності, схильна до ризику, варто врахувати можливість появи кризової ситуації. При цьому для будь-якого підприємства важливим є передбачення ризику завдяки прогнозуванню і використанню засобів зниження його до мінімуму. У зв'язку з цим варто відзначити важливу роль фінансового менеджменту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / за ред. Момот Т. В. К. : Центр учбової літератури, 2011. 712 с.
2. Кравчук Г. В. Внутрішні механізми фінансової стабілізації // Фінанси України. 2012. № 8. С. 128–130.
3. Міжнародний фінансовий менеджмент : навч. посіб. / О. Є. Кузьмін, М. В. Колісник, І. Б. Олексів, В. В. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2015. 192 с.
4. Яремко І. Й. Управління капіталом підприємства: економічний і фінансовий інструментарій : монографія. Львів : Каменяр, 2006. 176 с.
5. Матюшенко І. Ю. Основи фінансового менеджменту : навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури, 2003. 220 с.
6. Лукіна Ю. В. Формування та реалізація стратегії управління фінансами підприємства // Фінанси України. 2012. № 3. С. 102–108.

Дата надходження до редакції – 05.04.2019 р.

УДК: 336.027

JEL Classification: L22, L26, M13, M20, M21

*Плаксиук О. О., Пархоменко І. О., Марінчук Д. С.
Черкаський державний технологічний університет*

ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У дослідженні розглянуто теоретичні основи функціонування малого та середнього бізнесу з позиції створення сприятливого бізнес-середовища, формування стратегії для полегшення адаптації підприємств до нових вимог щодо конкурентоспроможності, євроінтеграційних процесів. Стаття містить законодавче визначення малого та середнього бізнесу в європейському законодавстві. Систематизовано стрижневі програми підтримки малого та середнього бізнесу, які використовуються країнами-членами Європейського Союзу.

Ключові слова: малий бізнес, середній бізнес, підтримка розвитку, Європейський Союз.

*Plaksiuk O., Parkhomenko I., Marinchuk D.
Cherkasy State Technological University*

SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS BY THE EUROPEAN UNION

The research examines the theoretical foundations of the functioning of small and medium-sized businesses from the point of view of creating a favorable business environment, the formation of a strategy to facilitate the adaptation of enterprises to new requirements for competitiveness, European integration processes. The article contains a legislative definition

of small and medium-sized businesses in European law. The core support programs for small and medium-sized businesses used by the member states of the European Union are systematized.

Keywords: *small business, middle business, development support, European Union.*

ВСТУП

Можливість запровадження та розвитку бізнесу є важливою рисою демократичного суспільства. Якщо вільне підприємництво обмежується державами, то порушується одне з основних прав людини і демократичних принципів. Бізнес-свобода має глобальне значення і тому, що сильний бізнес-сектор, завдяки своїм непослідовним цілям, мотивам і уподобанням, менш схильний піддаватися маніпуляціям з боку політичних і економічних сил.

Особливості та закономірності функціонування малого та середнього бізнесу висвітлено у працях таких зарубіжних науковців, як Вернер Н. [1]. Засади функціонування Європейського Союзу з позиції підтримки малого та середнього бізнесу вивчав Шевчук Б. [7] та ін. Сучасні автори доповнюють і розкривають окреслену проблематику.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Ми вбачаємо завдання у окресленні ключових переваг малого та середнього бізнесу. Систематизовано стрижневі програми підтримки малого та середнього бізнесу, які використовуються країнами-членами Європейського Союзу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для багатьох підприємств України активний процес євроінтеграції, глобалізації змінив та продовжує значними темпами змінювати середовище, в якому вони працюють, але не завжди відчувають допомогу. Справа в тому, що вони не мають реальних інструментів для активного використання нових можливостей, які їм пропонуються. Так, підприємства малого та середнього бізнесу (МСП) сьогодні створюють дві третини зайнятості країн ЄС, з яких 29 % – компаній з менш ніж 10 співробітниками. Тому вони вважаються найбільшими потенційними творцями робочих місць. Органи державної та регіональної влади мають розробити стратегії для полегшення адаптації підприємств до нових вимог щодо конкурентоспроможності та забезпечення відповідної мобілізації економічних операторів, сприяти зростанню їхньої конкурентоспроможності й зайнятості. Пріоритет має віддаватися програмам, чия реалізація повністю виправдана і яка може призвести до економічного зростання, а отже, до зростання зайнятості, підвищення якості освіти, підготовки кадрів на користь малого бізнесу.

Малі та середні підприємства в Україні у своїй діяльності стикаються з великими труднощами. Головна проблема малих підприємств – недостатня ресурсна база як матеріально-технічна, так і фінансова. Практично йдеться про створення широкого нового сектору народного господарства майже на порожньому місці. Гранично напружений державний бюджет повноцінним джерелом фінансування стати не може. Залишається сподіватися на кредитні ресурси. Але й вони незначні і до того ж украй важко реалізовані при постійній інфляції, що посилюється.

Положення навряд чи може серйозно змінитися в позитивний бік, якщо не перейти, нарешті, від слів до справи в суспільній підтримці конструктивного малого бізнесу. На істотне зростання наявних для цього матеріально-технічних і фінансових ресурсів, принаймні найближчим часом, немає підстав розраховувати. Але набагато краще застосувати ці ресурси можна. Для цього потрібна ретельно вивірена, послідовно проведена в життя система селекції, що дозволяє давати відчутні пріоритети тим, хто більш корисний суспільству. У цілому на сьогодні це означає перевагу сфери виробництва над сферою обертання при детальній диференціації самого виробництва, причому не застиглої разом і назавжди, а дуже динамічної на основі грамотного вивчення суспільного попиту, зрушень, що відбуваються в ньому, і тенденцій, що намічаються.

Відповідно до такої вихідної настанови слід конструювати механізми пільгового кредитування, оподаткування, різного роду преференцій, включаючи і пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю. Справа полягає в тому, щоб забезпечити краще задоволення потреб народу при створенні умов для послідовного розгортання підприємництва.

Наступна проблема – це та законодавча база, на яку зараз може спиратися мале підприємництво. Поки вона ще недосконала, а в багатьох дуже істотних випадках взагалі відсутня. Можна назвати чимало правових документів, які так чи інакше регулюють мале підприємництво, але складність у тому, що, по-перше, немає зведеної єдиної законодавчої основи сьогоденної діяльності українських малих підприємств; по-друге, наявні розрізнені документи, постанови перетворюються в життя далеко не цілком. Проблема правової основи малого підприємництва в остаточному підсумку буде переконливо вирішена тоді, коли вдасться позбутися правового нігілізму. Це, звичайно, ніяк не виключає необхідності спеціальних законодавчих заходів регулювання малого бізнесу.

Ще одна важлива проблема – кадри. Часто говорять, що підприємцем треба народитися. Проти цього важко заперечити, але не можна не рахуватися з тим, що і їм потрібно набути значного обсягу знань, адже навчають же, скажімо, «уроджених» музикантів, учених,

спортсменів. Немає підстави вважати, що до підприємців потрібно підходити з іншою міркою. Тим часом із навчанням кадрів для бізнесу справа складається далеко не кращим чином.

Коло непростих проблем пов'язано із соціальним захистом підприємницької діяльності. Відомо, що на основі розподілу суспільних фондів система соціальних гарантій і соціального забезпечення, що раніше діяла, в умовах нинішнього перехідного періоду виявилася практично підірваною. Потрібно будувати цю систему заново по відношенню до всього суспільства, а стосовно підприємців – нового соціального прошарку – тим більше.

Метою кожної сучасної держави є створення сприятливого та прозорого бізнес-середовища, в якому ринкові механізми і принципи працюють для виживання та зростання успішних компаній. Невдалий бізнес у цьому середовищі втрачає і звільняє простір для інших ділових людей. Дані в сегменті малого та середнього бізнесу невтішні, оскільки до 70 % підприємств закриваються, що свідчить про те, що закон вільної конкуренції та бізнес-конкуренція є невблаганними [1].

Основні умови для малого та середнього підприємництва (далі – МСП) за положеннями Європейського Союзу (далі – ЄС) визначають відносно стабільне правове середовище ринкової економіки. Об'єднання умов країни забезпечується законодавством про єдиний ринок. Інтегрована система ЄС з МСП, прийнята Європейською Комісією у 1994 році [2], покликана забезпечити ситуацію, за якої відмінності в доступі окремих держав-членів до цього сектору, зокрема, сприяли спрощенню та покращенню ринкового середовища. Вона базується на тому, що МСП не утворюють однорідну групу, а їхні потреби на різних стадіях розвитку різні.

Метою кожної сучасної держави є створення сприятливого бізнес-середовища. Однак прагнення держави створити таке середовище недостатньо, оскільки лише сприятливі умови та невидима рука ринку не можуть поліпшити тривожні цифри в сегменті малого та середнього бізнесу. Нині широке коло науковців і політиків звертає увагу на поліпшення умов ведення бізнесу та верховенство права, але ситуація не така ідеальна, як багато людей намагаються переконати нас. Щоденна практика переконує нас у тому, що ми живемо не в ідеальній правовій площині, а репутацію України у світі можливо сформулювати як надзвичайно корумповане середовище, що, на жаль, абсолютно виправдано і найбільш точно зображає стан справ.

Економічні відносини у світі більше не обмежуються міжнародною торгівлею товарами та послугами. Економіки всіх передових країн, включаючи ЄС, є глобальними економіками. Національні економіки мають менше можливостей для окремих практик своїх підприємців. Без урахування міжнародних особливостей неможливо прийняти конкретну торговельну політику, запровадити

нове виробництво незалежно від політичних, економічних та екологічних зв'язків.

Відкриття національних економік, а також об'єднання держав у громаду та ЄС дозволяють розміщувати ресурси там, де вони є найбільш продуктивними, і тому спеціалізуються на продуктах і послугах з високою доданою вартістю та конкурентоспроможністю. Сьогодні єдиний ринок представляє близько 500 мільйонів потенційних споживачів і становить понад 46 % світової торгівлі [3].

Це значно розширило рамки торговельно-економічних відносин між так званими новими державами-членами ЄС та країнами-засновниками. Сьогодні, наприклад, країни-члени ЄС є партнерами України. Торговельні відносини також підтверджуються тим, що індивідуальні підприємці можуть розселитися на території обох сторін. Вільний рух товарів і послуг не був би можливим без лібералізації руху капіталу, що дозволило б не тільки приплив капіталу з країн ЄС, а й повернення прибутків і відсотків або повернення капіталу.

У червні 2008 року Європейська Комісія представила документ про підтримку МСП. Цей акт містить комбінацію законодавчих заходів, політичних зобов'язань і конкретних практичних кроків, які мають ключове значення для зростання МСП. Мотивацією для створення документа, з одного боку, були зусилля, спрямовані на поліпшення умов для МСП з точки зору доступу до ринків, а також фінансових ресурсів. Іншим пріоритетом є спрощення доступу МСП до внутрішнього ринку ЄС і ринків третіх країн, до інновацій та екологічних інновацій, включаючи зменшення адміністративного тягаря. Коротко наведемо зміст документа:

Вступ. Час прориву в політиці ЄС щодо МСП. Впровадження складного порядку денного для МСП: закон про малий бізнес для Європи. Перетворення політики на політичні заходи. Впровадження SBA, тобто малого та середнього бізнесу і його управління. Додаток: обмін найкращими практиками у сфері політики МСП. Звідси випливає, що структури ЄС приділяють максимальну увагу МСП і готують ряд змін, які повинні мати позитивний вплив на бізнес-ситуацію.

Розглянемо програми підтримки МСП, які використовуються країнами-членами ЄС. Наведемо інформацію лише про деякі активні програми Чехії, Польщі, Німеччини з коротким описом цих програм. Для тих, хто цікавиться більш детальною інформацією про всі вже завершені та активні програми, можливо звернутися до веб-сайтів відповідних міністерств [4, 5, 6].

Програма підтримки PROGRES. Мета програми полягає в тому, щоб дозволити малим підприємствам розвивати проекти підприємництва МСП, підтримуючи їх у формі субординованих позик, а також заохочувати їх до збільшення зайнятості [4], надаючи підтримку у формі фінансового внеску до субординованого кредиту.

Програма розвитку. Метою програми є підвищення конкурентоспроможності малих і середніх підприємств шляхом підтримки впровадження прогресивних технологій [5].

Програма підтримки ІТ та стратегічні послуги. Метою програми ІТ та стратегічних послуг є підтримка субсидій, конкурентоспроможності та зростання сектору ІТ в країнах і підтримка окремих стратегічних послуг [5].

Програма підтримки ІТ у підприємствах. Метою програми є підтримка конкурентоспроможності малих і середніх підприємств шляхом якісно більш високого використання їхнього потенціалу в сфері придбання та поширення інформаційних систем, підтримки попиту на інформаційні системи для підвищення ефективності малих і середніх підприємств [6].

Інноваційна програма «Патент». Метою програми є підвищення інноваційного потенціалу бізнес-сектору за рахунок субсидій для реалізації інноваційних бізнес-проектів (зокрема, МСП) та проектів державних наукових установ, університетів, приватних осіб і МСП, спрямованих на захист прав промислової власності [6].

Програма співробітництва «Технологічні платформи». Мета програми – покращення зв'язків між науковими дослідженнями, університетами та бізнес-сектором [6].

Програма підтримки спільного співробітництва «Кластери». Мета – поліпшення зв'язків між науковими дослідженнями, університетами та бізнесом [2].

Програма підтримки PROSPERITY. Метою програми є підтримка створення і подальшого розвитку інфраструктурних об'єктів для промислових підприємств, дослідження, технологічний розвиток та інновації, орієнтовані на впровадження нових технологій і конкурентоспроможної продукції та послуг [7].

Програма підтримки консультацій. Метою програми є підвищення якості та доступності консультативних послуг для МСП і, тим самим, підвищення їхньої конкурентоспроможності за допомогою комплексного сервісу [7].

Таким чином, МСП сприяють соціально вигідному працевлаштуванню тих груп людей, які менш вимогливі до ринку праці. Вони також відіграють незамінну і важливу роль у забезпеченні молодих людей першими робочими місцями, тобто наданням допомоги у їхній підготовці та отриманні перших навичок. Сильними сторонами МСП є також їхня роль у розширенні нових ринків. Це, головним чином, послуги або сфери та галузі, які ще не функціонують на ринку, особливо такі, як розвиток інноваційних технологій. Іншою перевагою є їхня внутрішня організація, тобто гнучкість, яку надає використання певних категорій працівників, особливо молодих людей і жінок, і більшої готовності адаптувати умови праці так, як тільки це необхідно.

Часто в літературі ми стикаємося з різними прогнозами, які дадуть змогу оцінити перспективи розвитку малих і середніх підприємств у майбутньому. Проте в професійній літературі немає чіткого висновку. Все обмежується потенційними загрозами та рекомендаціями. Якщо рівень життя зростає незалежно від економічних результатів, то це прекрасне явище, але коли досягнута максимальна межа і відбудеться колапс, наслідки будуть довгостроковими. Прикладом цього може служити Греція, яка витратила більше, ніж могла собі дозволити, і тепер країна є банкрутом, і тільки готовність ЄС позичити гроші Греції і списати частину боргу тримає країну на плаву.

ВИСНОВКИ

Саме з таких позицій шлях України до ЄС ми вбачаємо як усвідомлений, відповідальний курс на формування, насамперед, відповідального відношення бізнесу до держави, громади, навколишнього середовища, формування сучасної, європейської ділової культури, розуміння неможливості миттєвих змін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вернер Н. Как развивается малый бизнес в Украине [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.prostobiz.ua>.
2. Про визначення малих та середніх підприємств : Рекомендація Комісії 96/280/ЄС від 3 квітня 1996 року.
3. Представництво України при ЄС [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.ukraine-eu.mfa.gov.ua.
4. Офіційний сайт «Східне сусідство ЄС» [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.eu4business.eu>.
5. Офіційний сайт фонду підтримки країн південно-західної Європи [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.efse.lu/about-the-fund/mission>.
6. EU supply and demand for nuclear fuels // Euratom Supply Agency – Annual Report 2017. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2018. P. 22. European uranium mining supplied just below 3 % of the total EU needs, coming from the Czech Republic and Romania (a total of 526 tU).
7. Шевчук Б. Засади функціонування Європейського Союзу // Ефективність державного управління. 2015. Вип. 44 (1). С. 21–28.

Дата надходження до редакції – 18.03.2019 р.

УДК 338.436

JEL Classification: L22, L26, M13, M20, M21

Гулак Д. В.

ПАТ «Черкасиобленерго»

Фесенко С. О., Скрипка С. В.

Черкаський державний технологічний університет

РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

У статті вивчено теоретичні основи малого та середнього бізнесу з позиції розуміння його дефініції, розглянуто погляди сучасних

вітчизняних та зарубіжних науковців на його визначення, враховано законодавче визначення такого бізнесу. Узагальнено та систематизовано визначення малого та середнього бізнесу в європейському законодавстві. Систематизовано стрижневі положення щодо функціонування малого та середнього бізнесу в історичній перспективі. Окреслено перспективи малого та середнього бізнесу в Україні в умовах активних євроінтеграційних прагнень.

Ключові слова: малий бізнес, середній бізнес, розвиток, євроінтеграція.

Gulak D.

PJSC «Cherkasyoblenergo»

Fesenko S., Skrypka S.

Cherkasy State Technological University

DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN THE CONDITIONS OF THE EUROPEAN INTEGRATION PLANTS OF UKRAINE

The article examines the theoretical foundations of small and medium-sized businesses from the standpoint of understanding its definition, reviews the views of modern domestic and foreign scientists on its definition, takes into account the legal definition of such a business. The definition of small and medium-sized businesses in the European legislation is generalized and systematized. The core provisions concerning the functioning of small and medium business in the historical perspective are systematized. The prospects of small and medium business in Ukraine under the conditions of active European integration aspirations are outlined.

Keywords: *small business, middle business, development, eurointegration.*

ВСТУП

Зазначимо, що, незважаючи на вагомий обсяг наукових розробок і значні досягнення у сфері вивчення основ функціонування й розвитку малого та середнього бізнесу і методів його стимулювання з урахування євроінтеграційних прагнень України, низка моментів теоретичного, методичного і практичного характеру залишається остаточно не вирішеною, дискусійною, вимагає уточнень і подальшого розвитку, що і обумовлює необхідність проведення даного наукового дослідження.

Особливості й закономірності функціонування малого та середнього бізнесу висвітлено у працях таких зарубіжних учених, як Шер Р. [5]. Інституційні проблеми стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу вивчав Воджик В. [2] та ін. Сучасні автори, такі як

Сікора В. [6], Абрамова І. [7] та інші доповнюють і розкривають окреслену проблематику.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Ми вбачаємо завдання у визначенні малого та середнього підприємства. Також буде описано важливість малих і середніх підприємств, їхнє місце в Європейському Союзі, умови для малих і середніх підприємств, особливості розвитку малих і середніх підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сталий розвиток економіки залежить від безлічі факторів, найважливішим серед яких є розвиток малого та середнього підприємництва (МСП). Мале підприємництво є базовою ланкою ринкової економіки. Підприємницька ініціатива, орієнтована на споживача, завжди спрямовується туди, де виникає незадоволений попит, і залишає ті сфери, які припиняють відповідати запитам ринку. Таким чином, формуються і підтримуються оптимальні господарські пропорції. Як самостійний і незамінний елемент ринкової економіки мале підприємництво сприяє структурній перебудові економіки, зміцненню економічної бази регіонів, збільшує загальні обсяги виробництва і роздрібного товарообігу, створює сприятливе середовище для розвитку конкуренції, забезпечує зайнятість значної частини населення, стимулює впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

Сьогодні багато людей розуміють бізнес дуже просто. Їхня класифікація часто обмежується тільки фізичними та юридичними особами. У той же час юридичні особи, акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, публічні компанії, товариства з обмеженою відповідальністю поділяються, наприклад, на великі, малі та середні підприємства. Для кожного виду бізнесу існують точні критерії для їхньої правильної інтеграції. Якщо ці підприємства повинні бути успішними, вони також повинні мати гарний фінансовий менеджмент, щоб показати їм шлях у своєму бізнесі та висвітлити потенційні ризики й загрози. У бізнес-стартапах, де ці підприємства мають мінімум працівників і мінімальний обіг, вони можуть базуватися на «здоровому розумінні» управління, але якщо вони успішні, то рано чи пізно вони повинні зосередитися на стандартах сучасного управління бізнесом.

Малі та середні підприємства відіграють дуже важливу економічну роль у всіх розвинутих ринкових економіках. Саме тому уряди демократичних держав орієнтовані на надання допомоги цим малим і середнім підприємствам. У той же час вітчизняне законодавство також передбачає заходи із допомоги стартапам.

Через високий рівень бюрократії та корупції такі заходи не настільки ефективні, наскільки це можливо. Іншим напрямом, який потребує уваги, є усунення бюрократії, корупції, неефективних політиків, непотрібних державних витрат, зайвих інституцій і чиновників, щоб зробити підтримку більш ефективною для малого та середнього бізнесу.

У рамках загального визначення в ЄС, Рекомендаціями Комісії від 3 квітня 1996 року № 96/280/ЄС запроваджено єдине визначення сектору малого та середнього підприємництва з метою уніфікації визначення у країнах-членах ЄС та надання можливості порівняння показників, пов'язаних з цим сектором. Наведена вище методологія класифікації підприємств використовує чотири критерії:

- кількість працівників;
- річний дохід, якщо суб'єкт господарювання веде податковий облік;
- вартість активів;
- приналежність [1].

Виходячи з рекомендацій Комісії Європейського Співтовариства, до великих підприємств належать ті, де більше ніж 250 співробітників, щорічний оборот більше 50 мільйонів євро або річний балансовий обсяг валюти перевищує 43 мільйони євро. Проте в деяких країнах, таких як США або Австрія та Німеччина, великим вважається бізнес, де працюють більше 500 співробітників.

Нині частка великих компаній на європейському ринку складає близько 0,2 %. Тому безперечно, що малі та середні підприємства утворюють переважну більшість всіх компаній на ринку. У Європі налічується приблизно 22,5 млн підприємств, на які припадає 99,8 % усіх фірм ЄС і зайнято більше 60 % людей, що становить 2/3 економічно активного населення і складає 56,2 % від загального обороту [2, с. 15–16].

Україна також готується до прийняття цих критеріїв, які все частіше демонструють, що це вдалий показник ділового світу. Згідно з документом, підприємства поділяються на три категорії відповідно до згаданих вище критеріїв, включаючи мікро-, малі та середні підприємства.

Мікропідприємства:

- наймає менше 10 працівників;
- річний оборот або загальний річний баланс до 2 млн євро;
- незалежність.

Малий бізнес:

- наймає менше 50 співробітників;
- річний оборот або загальний річний баланс не перевищує 10 мільйонів євро;

– максимум 25 % капіталу та прав власності належать підприємству, яке не відповідає визначенню МСП.

Середнє підприємство:

- працює менше 250 працівників;
- річний оборот не перевищує 50 млн євро;
- максимум 25 % капіталу та прав власності належать підприємству, яке не відповідає визначенню МСП.

Управлінські структури інституцій ЄС готуються до змін як відповідь на все більш глобалізовану економіку в тому сенсі, що вони погоджуються збільшити кількість працівників середнього підприємства з 250 до 500 осіб. Метою цього заходу є врахування більшої кількості змін, що відбуваються в умовах глобалізації [2, с. 12–13].

У вітчизняному законодавстві це питання регулюється п. 3 статті 55 Господарського кодексу України, згідно з якою суб'єктами малого підприємництва є фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за календарний рік не перевищує 50 осіб та річний дохід не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [3]. Такі ж вимоги і до юридичних осіб малого підприємництва.

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи-суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України. Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва [3].

Наведемо різні положення щодо малого та середнього бізнесу і його ролі в економіці країни й регіону.

1. На відміну від великих корпорацій, МСП більш активно реагують на потреби ринку та зміни економічних умов і не мають так званої економічної і виробничої інерції [3].

2. У XX столітті 60 % всіх основних винаходів були здійснені незалежними винахідниками або невеликими фірмами, які стали головним джерелом інновацій, а підприємства з 20-ма працівниками створили 66 % нових робочих місць в економіці [4].

3. Існування МСП пов'язане з антикризовими тенденціями та стабілізацією економіки країни.

4. МСП беруть участь у створенні ВВП, сприяють зростанню конкуренції на ринку, діють безпосередньо та опосередковано проти виникнення монополій.

5. У порівнянні з домінуючими компаніями все більш дефіцитні джерела сировини й енергоресурсів використовуються більш

ефективно, збільшуючи тим самим продуктивність і знижуючи ціни [5, с. 204].

6. У сфері зайнятості сектор МСП є явищем, що залучає від 30 до 70 % економічно активного населення в середньому відповідно до ринкових та політичних умов.

7. Приймають працівників, звільнених з неефективних або невдалих великих підприємств, тим самим сприяючи скороченню безробіття, заощаджуючи кошти, які повинні були б виплачуватися з держбюджету безробітним у вигляді допомоги по безробіттю та інших соціальних виплат.

8. Завдяки своїй відкритості вони усувають соціальну напруженість і сприяють збереженню соціального спокою.

9. МСП надають громадянам великий шанс самореалізуватися.

10. МСП не можуть досягти монопольного становища. Вони фактично опозиційні економічній та політичній владі. Люди навчаються виживати в цих компаніях і навчаються відповідальності, тому що будь-яка помилка для них може бути великою втратою, а наслідки цієї втрати – особисті.

11. Існування МСП стабілізує суспільство, оскільки будь-яка значна політична невизначеність і радикальні зміни для них є джерелом ризику [6, с. 12–17].

Розширення ЄС має низку впливів на існуючі та нові держави-члени. Очевидно, що у випадку економічного впливу відбудуться як позитивні, так і негативні зміни, які можуть бути не відразу очевидними. Економічна система характеризується значною інерцією. Водночас необхідно сказати, що в умовах глобалізації зміни в Україні все одно відбуваються, незалежно від прагнень членства в ЄС.

У випадку з малими та середніми компаніями, з одного боку, це означає збільшення ринкового простору, але набагато серйознішим є той факт, що існує зростаючий ризик появи конкуренції не тільки у сфері товарів, а й у сфері послуг. Теоретична можливість у вигляді подальшої лібералізації торговельних бар'єрів і вільного доступу на зовнішні ринки стає фактичною можливістю, особливо для малих і середніх компаній, які мають досвід зовнішньоекономічної діяльності. Розширення ділової активності за кордоном, безумовно, передбачає дуже хороші мовні навички не тільки для трейдерів, але й для інших співробітників, які вступають у контакт з клієнтами. З іншого боку, загрози від появи іноземної конкуренції не можна недооцінювати. Гандикап стосовно України на міжнародній арені – це гірше знання місцевих обставин, ніж іноземні конкуренти. Перевагою іноземних компаній є, як правило, значна капітальна сила, яка може бути використана для побудови локальної мережі установ і т. д.

Окреслимо перспективи МСП в Україні в умовах активних євроінтеграційних прагнень. Усі наведені вище висновки можуть бути визначені для окремих груп малих і середніх компаній.

Мікропідприємства. Ця група не очікує значних змін, пов'язаних з лібералізацією ринкового простору. Можливості цих компаній невеликі, і вони здатні гнучко реагувати на потенційні зміни в конкуренції. У певному сенсі ці компанії можуть підвищити витрати на дотримання часто абсурдних директив ЄС.

Малі підприємства. Вони більш залежні від оточуючих факторів, будь то клієнти або постачальники. Як і попередня група, більш суворе дотримання призведе до певного збільшення витрат. Ризиком може бути і той факт, що фірмі, як і роботодавцю, доведеться боротися, щоб зберегти своїх здібних людей вищою заробітною платнею.

Рекомендації щодо стратегічних намірів не є однозначними. Якщо підприємець зосереджується на традиційних галузях, де вже є надмірні потужності та загроза дешевого імпорту, йому доведеться серйозно оцінити портфель і зосередитись на продуктах та поліпшенні продуктивності, де є надія на успіх у бізнесі.

Середні підприємства. Ймовірно, вони мають очікувати, що конкурентне середовище буде більш вимогливим. З одного боку, вони можуть покладатися на певні переваги – відносини постачання, команду досвідчених працівників, робочі відносини з дистриб'юторами, банки тощо, з іншого боку – вони повинні розраховувати на збільшення витрат на підтримку цієї позиції. Залишається фактом, що більшість українських середніх фірм програє з точки зору ресурсів капіталу, а також з точки зору економічних показників порівняно з іноземними підприємствами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, за рахунок мобільності, гнучкості, інноваційного підходу малі та середні підприємства здатні швидко адаптуватися до змін споживчого попиту, знайти свою ринкову нішу, оперативно здійснювати виробництво нової й продукції малими партіями. Вони мають невисокі експлуатаційні витрати, створюють раціональну структуру організації та управління, проводять постійний пошук нетрадиційних рішень і нових способів дій, характеризуються ініціативністю і підприємливістю. Саме з позиції необхідності сформувані конкурентні переваги вітчизняного бізнесу на європейському ринку постає актуальним і таким, що потребує подальшого вивчення та верифікації питання стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рекомендація Комісії 96/280/ЄС «Про визначення малих та середніх підприємств» від 3 квітня 1996 року.
2. Воджик В. Малі та середні підприємства на єдиному ринку ЄС. Прага : Wolters Kluwer ČR, 2009.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003

№ 436-IV. 4. Роберт Шер. Сильный средний бизнес: как справиться с семью основными препятствиями роста = Mighty Midsized Companies. How Leaders Overcome 7 Silent Growth Killers. М. : Альпина Паблишер, 2016. 248 с. 5. Сікора В. Д. Бізнес // Енциклопедія сучасної України / редкол. І. М. Дзюба (співголова), А. І. Жуковський (співголова) (та ін.). К. : [б. в.], 2003. Т. 2: Б – Біо. 872 с. 6. Абрамова І. М. Проблеми розвитку малого підприємництва в Україні [Текст] // Фінанси України. 2010. № 4. С. 12–17.

Дата надходження до редакції – 10.03.2019 р.

УДК: 658.589

JEL Classification: E61, F62, O33

*Вишнеvsька А. О., Ганечко О. О., Сереветник К. О.
Черкаський державний технологічний університет*

ІННОВАЦІЯ У СУЧАСНОМУ БІЗНЕС- СЕРЕДОВИЩІ ТА ЇЇ НАУКОВЕ ТРАКТУВАННЯ

В дослідженні розкрито теоретичні основи інновацій з позиції врахування сучасних пріоритетів розвитку бізнес-середовища. Сформульовано різницю і зв'язок між інноваціями і винахідництвом і важливий вплив інноваційної теорії на підприємстві. Розглянуто та систематизовано визначення дефініції «інновація» у працях закордонних і вітчизняних науковців. Визначено основні потоки інноваційних джерел. Систематизовано погляди науковців на формулювання принципів і типів інновацій. Запропоновані основні напрямки інновацій у сучасному бізнес-середовищі.

***Ключові слова:** інновація, бізнес-середовище, інноваційний менеджмент.*

*Vyshnevskaya A., Hanechko O., Serevetnyk K.
Cherkasy State Technological University*

INNOVATION IN THE MODERN BUSINESS ENVIRONMENT AND ITS SCIENTIFIC TRAINING

The research reveals the theoretical foundations of innovation from the standpoint of taking into account the modern priorities of business environment development. The difference and connection between innovations and inventions and the important influence of innovation theory on the enterprise are formulated. The definition of innovation definition in the works of foreign and domestic scientists is considered and systematized. The main streams of innovative sources are determined. The views of scholars on the formulation of principles and types of innovations are systematized. The main directions of innovations in the modern business environment are offered.

Keywords: *innovation, business environment, innovative management.*

ВСТУП

Метою бізнесу є створення цінності та задоволення потреб клієнтів. Одним із шляхів досягнення цієї мети є знання людей та інновації. Інновації являють собою систематичне використання можливостей не тільки в техніці, а й у всіх сферах діяльності людства. Зазначимо, що, незважаючи на вагомий обсяг наукових розробок та значні досягнення у сфері вивчення основ інновацій, низка моментів теоретичного, методичного і практичного характеру залишається остаточно не вирішеною, дискусійною, вимагає уточнень і подальшого розвитку, що й обумовлює необхідність проведення даного наукового дослідження.

Особливості наукового визначення інновацій висвітлено у працях таких закордонних науковців, як Шумпертер Д. [3], Друкер Д. [5], Валента Ф. [6]. Інноваційний менеджмент вивчали Василенко В., Шматько В. [4] та ін. Сучасні автори, такі як Жаворонкова Г., Аранович Ю. [1] та інші доповнюють і розкривають окреслену проблематику.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Стрижневими завданнями дослідження є: вивчення та систематизація поняття «інновація» у працях науковців; формулювання основних потоків інноваційних джерел; систематизація поглядів науковців на формулювання принципів і типів інновацій, основних напрямків інновацій.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інновації стають все швидшими і гнучкішими – «єдиною визначеністю є невизначеність» [1, с. 16]. Розумна ідея є не тільки найпоширенішим джерелом інновацій, але й часто найбільш ризикованим. Таким чином, інновації для підприємництва є так само необхідними в суспільстві, економіці, як і в установах державного та корпоративного управління. Розвинене суспільство передбачає підприємницьку сферу, де панують інновації. Інновації є результатом комплексної (загальнодержавної) системи управління інноваційною діяльністю. Інновації – це важлива інформація, яка є незбагненою без знання. Ось чому ми говоримо про ланцюг інформація – знання – інновації.

З основних понять важливо усвідомити різницю і зв'язок між інноваціями і винахідництвом і важливий вплив інноваційної теорії на підприємстві. Акцент робиться на двох основних підходах до поділу інновацій – за ресурсами та характером. Крім того, необхідно пам'ятати, що інновація – це процес, який є циклічним.

Всі ідеї майбутнього процвітання повинні враховувати ресурси

Землі. За словами англійського професора екологічної економіки Тіма Джексона, дуже важливо під час упровадження інновацій враховувати відповідальність бізнесу перед суспільством та майбутніми поколіннями, екологією [2].

Єдина термінологія має важливе значення для спілкування й розуміння переваг речей. Інновації – це:

– за Шумпетером – «творче руйнування», яке має приносити прибуток, позитивний і негативний, кількісний або якісний зсув елементів або відносин економічного організму, що відповідають умові новизни [3, с. 10];

– нова ідея, нові знання, які призводять до змін, абсолютний винахід (глобальний вплив) та відносний винахід (наприклад, в технології) [4];

– це систематичне використання можливостей для змін – не тільки в техніці, але у всіх сферах людської діяльності.

Інновації вважаються одним з основних факторів економічного зростання. Поступово загальна економічна громадськість все більше орієнтується на пошук способів управління, моніторингу та використання їхнього потенціалу для створення нових можливостей. Перш за все інтерес до інновацій підтримувався інтересом до розвитку. В основному це стосується створення нових знань, розробки продуктів і процесів, до яких застосовуються ці знання, та їхня подальша оцінка з комерційної точки зору.

Основні потоки інноваційних джерел можливо побачити у двох форматах. По-перше, теоретичний формат на основі фундаментальних досліджень, особливо з академічних установ (університети, академії наук, науково-дослідні інститути). Їхні переваги – широкі теоретичні основи та складність рішень, що мають скоріше загальний характер. Другий формат – створення інновацій безпосередньо під час трудової діяльності, що часто виникають випадково. Проте недоліками цих інноваційних джерел є в основному несистематичність і відносно вузький контекст в цілому, що обмежує їхнє поширення. Звичайно, обидва потоки інновацій зустрічаються і взаємодіють. Залежно від походження (джерела), інновації можуть бути додатково поділені на типи результатів, характер обох інноваційних баз (теоретичний і практичний).

Розглянемо принципи інновацій. Принципи інновацій можна розуміти як основну передумову створення й використання інновацій. Наступні рекомендації зазвичай можуть супроводжуватися стратегічним мисленням щодо розвитку матеріальних або нематеріальних інновацій. Метою будь-якого нововведення є підвищення ефективності. У випадку нематеріальних інновацій це, наприклад, організаційні, маркетингові тощо або удосконалення функціональних властивостей у випадку матеріальних інновацій

(наприклад, продукції, технології). Інноваційні принципи, згідно з П. Друкером, зазвичай застосовуються до обох основних типів інновацій.

Основні принципи інновацій П. Друкера [5]:

- ми повинні провести ретельний аналіз можливостей;
- концептуальний і перцептивний характер інновацій – слухати і спостерігати;
- ефективні інновації повинні бути простими та зрозумілими;
- ефективні інновації починаються в малих масштабах і прагнуть досягти конкретних цілей;
- мета успішних інновацій – завоювати лідерство.
- інновації не повинні бути занадто складними для розуміння;
- добре уникати диверсифікації сил і діяльності;
- інновація означає роботу та винахідливість. Більшість з них належить фахівцям, які займаються однією сферою;
- ми повинні спиратися на свої сильні сторони. Інноваційна діяльність повинна мати певну серйозність, статус;
- інновації впливають на економіку та суспільство, змінюють поведінку зацікавлених сторін.

Таким чином, основна передумова успіху інновації на ринку сьогодні і особливо в майбутньому – це здатність виробляти високоякісну продукцію і створювати цінність для клієнта. Загалом, із зростанням інноваційності продуктів і послуг, скороченням інноваційних циклів і глобальної конкуренції ми повинні приділяти особливу увагу продуманому управлінню інноваціями в бізнесі та створенню комфортних передумов для інновацій.

Інновації являють собою формування та реалізацію нових ідей на практиці. Саме тому вона тісно пов'язана з творчістю – інновація є результатом творчого підходу і провокує якісні зміни в управлінні, процесах, продуктах або послугах, і клієнт цінує цю зміну як нове значення, за яке він готовий платити. Саму основу слова «інновація» можна вивести з латинського *innovatio*, яке можливо інтерпретувати як зміну на щось нове або новизну, зміну в різних сферах людської діяльності. У рамках дослідження зосередимося на інноваціях у економіці, зокрема у сфері бізнесу.

Численні джерела, Інтернет та професійні тексти пропонують безліч визначень інновацій. Однак єдиного, усіма визнаного, визначення не існує, думки експертів часто суперечливі. Таким чином, наступні положення мають сформулювати основні параметри даного поняття. Багато авторів погоджуються, що інновація означає процес адаптації до ідеї або поведінку, яка є новою для організації. Це також може бути новий продукт, сервіс, технологія або адміністративні зміни [4, с. 205].

Одним з найвідоміших піонерів інновацій був австрійський економіст Й. Шумпетер, теорія якого вважається основою сучасного підходу до інновацій. Шумпетер визначає інновації на основі п'яти аспектів [3, с. 10]:

1. Впровадження нових фірм – нових за якістю та структурою.
2. Впровадження нового способу виробництва, що означає не тільки нові технології, а й ефективне використання ресурсів.
3. Відкриття нового ринку. Це означає не лише введення нового, але ще й нового неіснуючого ринку, але й інновація на вже існуючих ринках, до яких компанія не вступила.
4. Отримання нового джерела постачання з матеріалу або напівфабрикатів незалежно від того, чи це джерело вже існувало або ні раніше.
5. Впровадження нової організації виробництва або нової виробничої чи комерційної організації.

Пізніше ці аспекти були узагальнені в п'яти основних типах інновацій: інновація продукту, інновації в процесах, маркетингові інновації, інновації розподілу ресурсів та організаційні інновації.

Серед інших експертів з цієї тематики необхідно розглядати П. Ф. Друкера, який дав таке визначення: «Інновації – це специфічний інструмент для підприємців, засоби, за допомогою яких вони використовують зміни як можливість для ведення бізнесу в іншій сфері або надання різних послуг. Вони можуть бути представлені як теоретична дисципліна, яку можливо опанувати і практично використовувати. Підприємцям необхідно цілеспрямовано шукати ресурси інновації, тобто зміни та їхні симптоми, які сигналізують про можливість для успіху інновації. І вони повинні знати і вміти застосовувати принципи успішної інновації» [5, с. 158]. П. Ф. Друкер є автором висловлювання, яке має стати девізом підприємців: «Успішні новатори консервативні, це необхідність. Вони не орієнтовані на ризик, вони орієнтовані на можливості» [5, с. 306].

Ф. Валента розглядає інновації з набагато ширшої точки зору і розуміє їх в цілому як «будь-яку зміну внутрішньої структури виробничого організму» [6, с. 209]. Єдине, всеосяжне визначення інновацій було представлено Організацією економічного співробітництва і розвитку та Євростатом у так званому посібнику ОСЛО: «Інновації означають реалізацію нового або значно покращеного продукту (товарів або послуг) або процес, новий метод маркетингу або новий організаційний метод у бізнесі, організацію робочих місць або зовнішні відносини» [5].

Серед іншого, ряд науковців [1, с. 10–16] узагальнили найбільш використовувані визначення нововведень і перенесли їх до поточного розуміння цього питання. Відповідно, ми розуміємо інновації як:

– введення прогресивної якісної зміни, де через нове поєднання фактори виробництва можуть задовольнити потреби клієнтів по-новому;

– інноваційний творчий акт у бізнесі та управлінні економікою, що по-новому поєднує виробничі фактори та/або зміни у якості та продуктивності виробничих факторів або продуктів;

– новий спосіб використання існуючих ресурсів організації для отримання нового бізнесу, можливостей.

Таким чином, основними напрямками інновацій є:

– інновації продукту – введення у виробництво і ринок нових або значно покращених продуктів або послуг;

– технологічні інновації – впровадження нових або значно вдосконалених технологій виробництва;

– маркетингові інновації – запровадження нових каналів продажів (наприклад, електронної комерції) або інших заходів з продажу чи маркетингу;

– процес інновацій – поліпшення процесу, оптимізація або реінжиніринг;

– організація інноваційного менеджменту – впровадження нових методів управління, процедур управління, процесів мотивації систем (таких як Lean доступ, Six Sigma і т. д.).

ВИСНОВКИ

Таким чином, ця сфера тематично включає все про інновації в організаціях і підприємствах. Існують різні методи управління та аналітичні методи, які є предметом інновацій. Дійсно, жодне підприємство, організація чи суспільство не просуваються без інновацій. Здатність керувати інноваціями є природною здатністю, яка допомагає впроваджувати нові або вдосконалені продукти, послуги, процеси тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Жаворонкова Г. В., Аранович Ю. В. Теоретичний аналіз трактування понять, пов'язаних з інноватикою // Актуальні проблеми економіки. 2012. № 1. С. 10–16.
2. Green economy at community scale. Tim Jackson and Peter Victor. Metcalf Foundation : Toronto, November, 2013.
3. Schumpeter J. A. The business cycle. New York : McGraw-Hill, 1939. P. 10.
4. Василенко В. О., Шматько В. Г. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / за ред. В. О. Василенка. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 440 с.
5. The Daily Drucker: 366 Days of Insight and Motivation for Getting the Right Things Done (2004). Русскоязычное издание: Друкер на каждый день. 366 советов по мотивации и управлению временем. М. : Вильямс, 2007. 416 с.
6. Валента Ф. Творческая активность – инновации – эффект. М. : Эксмо, 2008. 400 с.
7. Офіційний веб-сайт ОЕСР [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.oecd.org>.

Дата надходження до редакції – 02.04.2019 р.

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 336.76:368.914

JEL Classification: G23, H53, H55, J32

Сукач О. М.

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Сучасні реалії соціального захисту населення вимагають побудови дієвих механізмів забезпечення пенсійних виплат незалежних від бюджету. У статті проаналізовано проблеми вітчизняної пенсійної системи, здійснена оцінка рівня соціального захисту пенсіонерів. В умовах сьогодення дієвим механізмом збільшення рівня життя пенсіонерів є розвиток недержавного пенсійного забезпечення. У статті виконано аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів України за 2014–2018 рр., виявлено ключові проблеми, що перешкоджають розвитку їхньої діяльності. Особлива увага приділяється перспективам приватного сектору пенсійного забезпечення як у світлі реалізації державних реформ, так і в перспективі впровадження в майбутньому. Визначено пріоритетні напрямки розвитку недержавного пенсійного забезпечення.

Ключові слова: пенсійний фонд, реципієнт, соціальні виплати, недержавне пенсійне забезпечення, страхування, пенсія, пенсійні контракти, пенсійні активи.

Sukach O.

East European University of Economics and Management

MODERN TRENDS OF DEVELOPMENT OF NON- STATE PENSION INSURANCE IN UKRAINE

The pension system and the level of social security in Ukraine pensioners are analyzed. Currently no effective mechanism for increasing the standard of living of retirees seem development of private pension provision. The article analyzes the activities of non-state pension funds of Ukraine in 2014–2018, identifies key problems that impede the development of their activities. Special attention is paid to the future prospects of the private pension sector in the light of both the reforms already carried out by

the state and those that are only being discussed for future implementation. The article examines the elements of pension technology and defines directions in the development of non-state pension insurance.

Keywords: *pension fund, recipient, social payments, non-custodial pension security, insurance, pensions, pension contracts, pension assets.*

ВСТУП

Пріоритетом розвитку демократичного суспільства є захист прав його громадян. Основними формами захисту є соціальне забезпечення, що гарантується Конституцією України. У свою чергу, соціальне забезпечення – система, заснована на принципах загального соціального забезпечення, забезпечення гарантій та адекватності рівня соціального забезпечення для задоволення потреб одержувачів допомоги. Важливою компонентою даного захисту виступає пенсійне забезпечення громадян.

Перманентна нестача бюджетних коштів для забезпечення гідних умов життя незахищених верств населення вимагає від уряду розробки нових програм, проектів та напрямів соціального захисту населення. Дефіцитність Пенсійного фонду зумовлює пошук як державою, так і громадянами альтернативних джерел забезпечення «гідної старості». У світовій практиці активно використовується недержавне пенсійне страхування як варіант стабільного прибутку в майбутньому.

Проблематика розвитку недержавного пенсійного досліджена у працях Базилевича В., Гайдук І., Говорушко Т., Головенко І., Діденко Л., Савченко К., Черничко Т., Стегура М., Штепенко К. та інших науковців. Основна теза досліджень зазвичай зосереджена на добровільній участі громадян, роботодавців та їхніх об'єднань у формуванні пенсійних нагромаджень з метою отримання недержавних пенсійних виплат у майбутньому. Проте й дотепер залишається низка невіршених питань щодо функціонування недержавного пенсійного забезпечення як у правовому полі, так і методичному обґрунтуванні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження сучасних реалій недержавного пенсійного забезпечення в Україні та визначення основних пріоритетів його подальшого розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Оснoву пенсійного забезпечення становлять пенсійні виплати відповідно до норм чинного законодавства. З метою підвищення рівня соціального забезпечення громадян в Україні провадяться різноманітні реформи, в тому числі й у галузі пенсійного страхування.

На жаль, діюча система пенсійного забезпечення є вкрай низькою, що пов'язано як із наслідками світової фінансової кризи, так і з негативною демографічною ситуацією в Україні. Так, за даними

статистичних досліджень, за останні 10 років кількість осіб, що потребують пенсійних виплат, значно зросла, а кількість економічно активного населення невпинно скорочується (рис. 1).

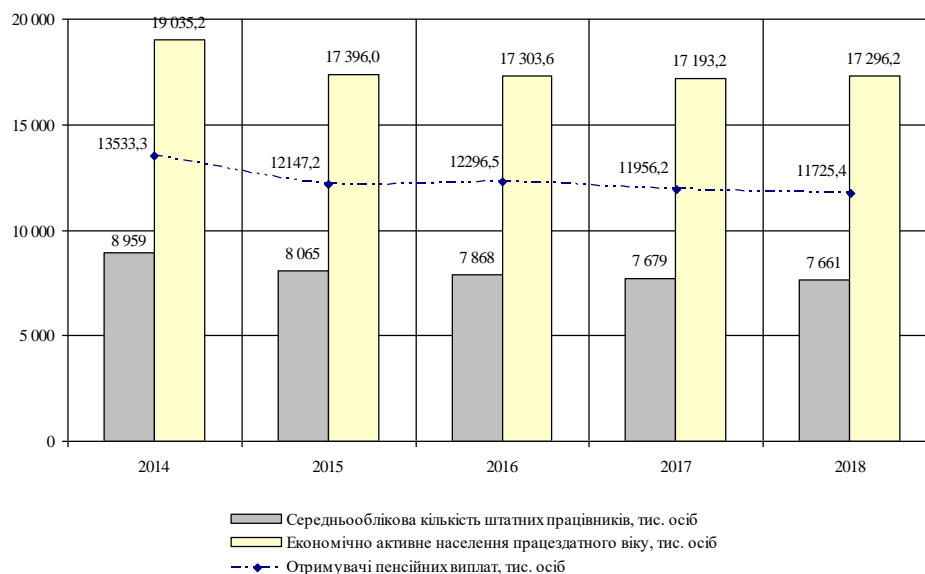

Рисунок 1 – Демографічна ситуація в Україні на ринку праці

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [1]

Поруч із демографічною кризою в країні, негативні наслідки відмічено й у галузі виплати фінансової допомоги. Так, надходження Пенсійного фонду України, який виступає основним джерелом виплати пенсій, у 2018 р. становили 97,7 % від планових показників власних надходжень. Зокрема, від Єдиного соціального внеску недоотримані 2,4 % запланованих доходів. З метою покриття розривів із державного бюджету України було профінансовано 32,142 млн грн для покриття дефіциту фонду [2]. Загалом останні 10 років відбувається перманентне збільшення виплат зі скороченням власних надходжень фонду, що вимагає додаткових траншів із державного бюджету.

В умовах катастрофічної нестачі фінансових ресурсів у державі та неможливості надання якісного пенсійного забезпечення уряд змушений шукати нові, альтернативні шляхи забезпечення конституційних гарантій населення, адаптовані до вимог ринкової економіки.

Одним із напрямів ефективної політики у сфері пенсійного забезпечення, що активно використовується на Заході, є недержавне пенсійне забезпечення, на яке припадає більш як 60 % пенсійних виплат.

Система недержавного пенсійного забезпечення є складовою системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується

на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб у формуванні пенсійних акумулювань із метою отримання додаткових пенсійних виплат.

В Україні система недержавного пенсійного забезпечення належить до третього рівня пенсійної системи, яка була започаткована у 2004 р. із прийняттям Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [3].

Механізм здійснення недержавного пенсійного забезпечення зображено на рис. 2.

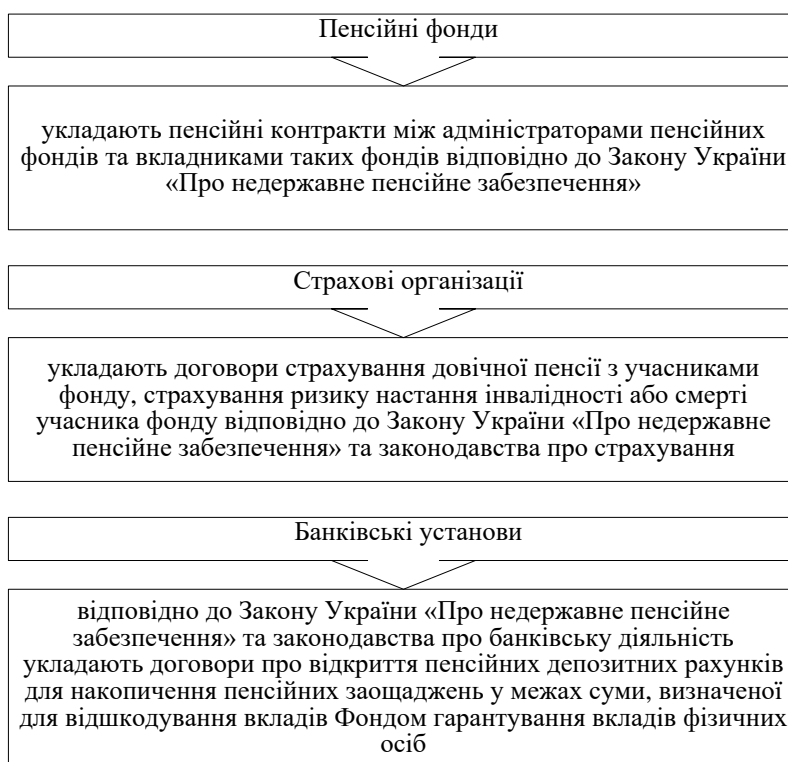

Рисунок 2 – Система недержавного пенсійного забезпечення

Джерело: власна розробка

Оснoву такої системи становлять недержавні пенсійні фонди.

Недержавний пенсійний фонд – юридична особа, створена відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному законами України порядку [3].

Учасниками недержавного пенсійного забезпечення, відповідно до норм чинного законодавства, є фізичні особи, на користь яких сплачуються (сплачувалися) пенсійні внески до недержавного пенсійного фонду або на пенсійний депозитний рахунок у банку, і які мають право на недержавне пенсійне забезпечення на умовах і в порядку, визначених пенсійним контрактом, договором про відкриття пенсійного депозитного рахунка або договором страхування довічної пенсії або які отримують пенсійні виплати з недержавного пенсійного фонду [3].

За видами недержавні пенсійні фонди можуть утворюватися як відкриті пенсійні фонди, корпоративні пенсійні фонди та професійні пенсійні фонди. Вони, відповідно до закону, можуть здійснювати такі види пенсійних виплат:

- 1) пенсія на визначений строк;
- 2) одноразова пенсійна виплата.

Розміри пенсійних виплат визначаються, виходячи із сум пенсійних коштів, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду, тривалості виплати та формули розрахунку величини пенсії на визначений строк згідно з методикою, затвердженою національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Наразі в Україні діє 62 недержавних пенсійних фонди та 22 адміністратори фондів, кількість яких скоротилась на 2 п. у порівнянні з 2017 р. Недержавні пенсійні фонди сконцентровані у 8 регіонах України, а найбільша їхня кількість (46 установ) – у м. Києві.

Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів представлено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Темпи приросту, %	
				2017/2016	2018/2017
1	2	3	4	5	6
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	62,6	58,7	68,8	-6,2%	17,2%
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	834,0	840,8	855,3	0,8%	1,7%
Загальна вартість активів НПФ, млн грн	2138,7	2465,6	2745,2	15,3%	11,3%
Пенсійні внески, всього, млн грн	1895,2	1897,3	2000,5	0,1%	5,4%
у тому числі:					
- від фізичних осіб	92,2	124,3	172,1	34,8%	38,5%
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0%	0,0%
- від юридичних осіб	1802,1	1772,3	1827,7	-1,7%	3,1%

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6
Пенсійні виплати, млн грн	629,9	696,3	809,9	10,5%	16,3%
Кількість учасників, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	81,3	78,8	81,3	-3,1%	3,2%
Сума інвестиційного доходу, млн грн	1080,5	1455,5	1767,7	34,7%	21,4%
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн грн	834,8	1183,9	1440,5	41,8%	21,7%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн грн	245,7	271,5	327,2	10,5%	20,5%

Джерело: [4]

Так, у 2018 р. адміністраторами недержавних пенсійних фондів укладено 68,8 тис. шт. пенсійних контрактів, що більше на 17,2 % (10,1 тис. шт.) у порівнянні з 2017 р.

Структура пенсійних контрактів (табл. 2) у 2018 р. склала:

- з вкладниками – фізичними особами – 61,9 тис. шт.;
- з вкладниками – фізичними особами-підприємцями – 0,1 тис. шт.;
- з вкладниками – юридичними особами – 6,8 тис. шт.

Таблиця 2 – Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників

Показник	Од. виміру	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Темпи приросту, %	
					2017/2016	2018/2017
Кількість вкладників – юридичних осіб	тис. осіб	2,3	1,8	1,8	-21,7	0,0
Кількість вкладників – фізичних осіб	тис. осіб	54,2	50,7	60,6	-6,5	19,5
Загальна кількість вкладників	тис. осіб	56,5	52,5	62,4	-7,1	18,9
Кількість укладених пенсійних контрактів з юридичними особами	тис. шт.	7,3	6,9	6,8	-5,5	-1,5
Кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами-підприємцями	тис. шт.	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами	тис. шт.	55,2	51,7	61,9	-6,3	19,7
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів	тис. шт.	62,6	58,7	68,8	-6,2	17,2

Джерело: [4]

Збільшення кількості пенсійних контрактів у 2018 р. та зменшення в 2017 р. пов'язане зі змінами кількості пенсійних контрактів із фізичними особами.

Так, у порівнянні з 2017 р., збільшення кількості контрактів з фізичними особами у 2018 становило 19,7 % (10,2 тис. шт.), а зменшення кількості контрактів з юридичними особами – 1,5 % (0,1 тис. шт.); у порівнянні з 2016 р., зменшення кількості контрактів із фізичними особами в 2017 р. становило 6,3 % (3,5 тис. шт.) та з юридичними – 5,5 % (0,4 тис. шт.).

Загальна кількість вкладників недержавних пенсійних фондів у 2018 р. збільшилася, у порівнянні з 2017 р., на 18,9 % (9,9 тис. вкладників), 2017 р. було відмічено скорочення на 7,1 % (4,0 тис. вкладників). Зростання 2017 р. відбулось, в основному, за рахунок збільшення кількості вкладників фізичних осіб на 19,5 % .

Учасники недержавних пенсійних фондів налічували 855,3 тис. осіб (2017 р. – 840,8 тис. осіб), з яких отримали/отримують пенсійні виплати 81,3 тис. осіб (9,5 % від загальної кількості учасників)

Переважну більшість учасників недержавних пенсійних фондів становили особи віком від 25 до 50 років – 60,1 %.

Відповідно до звітної інформації, пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) у 2018 р. становили 809,9 млн грн (+16,3 %), одноразові виплати зросли на 7,8 %, пенсійні виплати на визначений строк – на 38,9 % (табл. 3).

Таблиця 3 – Динаміка пенсійних виплат, млн грн

Показник	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Темпи приросту, %
Одноразові пенсійні виплати	499,4	505,9	545,5	7,8
Пенсійні виплати на визначений строк	130,5	190,4	264,4	38,9
Всього	629,9	696,3	809,9	16,3

Джерело: [5]

Загалом у 2018 р. недержавними пенсійними фондами було здійснено пенсійних виплат 81,3 тис. учасникам, тобто 9,5 % від загальної кількості учасників, які отримали/отримують пенсійні виплати, а середній розмір одноразової пенсійної виплати на одного учасника становив 7,1 тис. грн (2017 р. – 6,8 тис. грн, 2016 – 6,4 тис. грн).

Одним із основних якісних показників, які характеризують систему недержавного пенсійного забезпечення, є сплачені пенсійні внески, сума яких у 2018 р. становила 2000,5 млн грн (+5,4 %). У загальній сумі пенсійних внесків переважають пенсійні внески від юридичних осіб – 91,4 %.

На збільшення суми пенсійних внесків вплинуло:

– у 2018 р. збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 38,5% (47,8 млн грн) та від юридичних осіб – на 3,1% (55,4 млн грн);

– у 2017 р. збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 34,8% (32,1 млн грн), при цьому суми пенсійних внесків юридичних осіб зменшилися на 1,7% (29,8 млн грн).

Загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, у 2018 р. становила 2745,2 млн грн, що на 11,3 %, або на 279,6 млн грн більше в порівнянні з 2017 р. та на 15,3 % більше проти 2016 р.

Для недержавних пенсійних фондів властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які, фонд зможе забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу.

2018 року переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (46,0 %), депозити в банках (35,9 % інвестованих активів), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (10,9 %), об'єкти нерухомості (1,7 %), акції українських емітентів (1,6 %) (табл. 4).

Таблиця 4 – Динаміка структури інвестованих пенсійних активів

Активи	2017 рік	2018 рік	Питома вага, (%)	Приріст, (%)
Грошові кошти, розміщені на вкладних (депозитних) банківських рахунках	1 083,3	985,5	35,9	-9,0
Цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України	1 004,9	1 263,5	46,0	25,7
Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	202,4	298,6	10,9	47,5
Акції українських емітентів	11,3	43,8	1,6	287,6
Об'єкти нерухомості	62,6	47,3	1,7	-24,4
Банківські метали	10,1	9,8	0,4	-3,0
Кошти на поточному рахунку	22,2	18,5	0,7	-16,7
Активи, не заборонені законодавством України	24,0	26,2	0,9	9,2
Дебіторська заборгованість	41,8	48,3	1,8	15,5
Акції іноземних емітентів	3,0	3,7	0,1	23,3
Загальна вартість активів	2 465,6	2 745,2	100,0	11,3

Джерело: [4]

Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших

фінансових установ. Відтак у 2018 р. збільшились вкладення в цінні папери, дохід за якими гарантований Кабінетом Міністрів України (на 25,7 %) та облігації українських емітентів (на 47,5 %), при цьому значно зменшився обсяг активів, що вкладені в об'єкти нерухомості (на 24,4 %).

Крім того, у порівнянні з аналогічним періодом 2017 року значно збільшилося інвестування пенсійних активів в акції українських емітентів – на 32,5 млн грн. Загальний дохід, отриманий від інвестування пенсійних активів, станом на 2018 р. становив 1767,7 млн грн (+21,4 %).

Отже, вітчизняні реалії щодо функціонування та розвитку недержавних пенсійних фондів мають доволі позитивну тенденцію. Довіра до даного напрямку пенсійного забезпечення, з боку учасників, зростає. Хоча негативним є фактор зменшення кількості таких фондів у звітному періоді. Також, варто зазначити, що негативним є й той фактор, що лівова частка фондів зосереджена у великих містах (Київ, Харків, Одеса тощо), а «периферійні» області не мають жодного фонду, й відтак позбавлені можливості відповідного накопичення.

ВИСНОВКИ

Наразі з боку уряду необхідно вжити низки заходів щодо підтримки та стимулювання створення недержавних пенсійних фондів. Так, уряд має сприяти відкритій конкуренції та мобільності між недержавними пенсійними фондами, що дозволить урегулювати питання недовіри населення до фондів. У той же час конкуренція забезпечить підвищення рівня виплат, а регуляторна політика стане додатковим стимулом для створення більш універсальних недержавних пенсійних фондів та підвищення ефективності їхніх активів.

Ще одним із питань, яке має врегулювати уряд, є залучення іноземних фондів на вітчизняний ринок. Наразі ринок недержавних пенсійних фондів представлений вітчизняними фондами, які створені українськими компаніями. Залучення іноземних учасників дозволить підняти довіру з боку вкладників, гарантувати надійність вкладів, а відтак збільшувати фінансові потоки.

Отже, подальше розширення ефективного інституту добровільного пенсійного забезпечення є очевидним, проте необхідно подолати вкрай низьку популярність цих установ, адже саме за допомогою системи недержавних пенсійних фондів можливе збалансування та забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Демографічна та соціальна статистика / Соціальний захист [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Пенсійний фонд України : офіційний веб-портал.

URL : <https://www.pfu.gov.ua/>. 3. Про недержавне пенсійне забезпечення [Електронний ресурс] : Закон України № 1057-IV (у редакції від 04.11.2018, підстава: 2581-VIII). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>. 4. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України [Електронний ресурс] / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-nederzhavnoho-pensiinoho-zabezpechennia-Ukrainy.html> 5. Основні показники системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2018 [Електронний ресурс] / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-nederzhavnoho-pensiinoho-zabezpechennia-Ukrainy.html>.

Дата надходження до редакції – 15.02.2019 р.

УДК 336.021(477)

JEL Classification: E61, G00, G01, G28, H83

Дудченко Н. В.

Черкаський державний технологічний університет

АНАЛІТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Одним із найважливіших атрибутів сучасної держави є суспільні фінанси. У даному контексті фінансова політика держави є елементом, який унормовує процес управління суспільними фінансами, визначає його результаторієнтованість. Саме від ефективності використання інструментарію фінансової політики залежать темпи економічної та соціальної динаміки країни, розвиток підприємницької ініціативи і, в кінцевому результаті, добробут населення.

Фінансова політика є ключовим елементом державної політики соціально-економічного розвитку. Її можна визначити як сукупність цілеспрямованих заходів у сфері суспільних фінансів, яку реалізують компетентні органи державної влади з метою забезпечення стабільного економічного та соціального розвитку суспільства.

Дієдатність фінансової політики залежить від ефективної діяльності держави на кожному етапі, правильності ухвалених рішень. Її формування починається з чіткого визначення цілей і постановки обґрунтованих завдань.

Ключові слова: *фінансова політика, реалізація фінансової політики, інструментарій фінансової політики, кризові явища, фіскальна та боргова складова фінансової політики, показники ефективності реалізації заходів фінансової політики.*

Dudchenko N.
Cherkasy State Technological University

ANALYTICAL APPROACHES TO THE EFFICIENCY OF IMPLEMENTATION OF UKRAINE'S FINANCIAL POLICY

One of the most important attributes of a modern state is public finances. In this context, the financial policy of the state is an element that normalizes the process of managing public finances, determines its result orientation. The economic and social dynamics of the country, the development of the entrepreneurial initiative and, ultimately, the well-being of the population depend on the effectiveness of the use of financial policy instruments.

Financial policy is a key element of state socio-economic development policy. It can be defined as a set of purposeful measures in the field of public finances implemented by the competent public authorities in order to ensure the stable economic and social development of society.

The ability of financial policy depends on the effective activity of the state at each stage, the correctness of the decisions taken. Its formation begins with a clear definition of goals and setting of reasonable tasks.

Keywords: *financial policy, financial policy implementation, financial policy toolkit, crisis phenomena, fiscal and debt component of financial policy, indicators of effectiveness of implementation of financial policy measures.*

ВСТУП

Одним із найважливіших атрибутів сучасної держави є суспільні фінанси. Процес управління суспільними фінансами є багаторівневим, має складну структуру й різні форми реалізації. У даному контексті фінансова політика держави є елементом, який унормовує процес управління суспільними фінансами, визначає його результаторієнтованість. Саме від ефективності використання інструментарію фінансової політики залежать темпи економічної та соціальної динаміки країни, розвиток підприємницької ініціативи і, в кінцевому результаті, добробут населення.

Різні аспекти формування та реалізації фінансової політики є об'єктом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених.

Колектив авторів [1] досліджує проблематику доцільності реалізації превентивних заходів щодо зменшення ймовірності виникнення кризових явищ у фінансовій сфері. Зазначається, що ступінь державного регулювання, у контексті реалізації превентивних заходів, суттєво залежить від інструментарію фінансової політики.

Цікавими, з наукової точки зору, є результати досліджень, викладені у [2]. Авторами проаналізовано основні складові докризової фінансової політики й визначено проблемні елементи, які й визначили масштаб і напрями поширення кризових явищ. Важливим висновком проведеного дослідження є необхідність акцентування уваги на фіскальній та борговій складових фінансової політики.

Аналогічним проблемам присвячено дослідження [3]. Автори визначають ступінь впливу заборгованості в іноземній валюті на оптимальність монетарної політики та вказують на наслідки для режимів валютного курсу.

Питання формування ефективної фінансової політики як інструменту реалізації економічного суверенітету держави розглядаються у науковій праці [4, с. 203–209]. У статті окреслено загальні напрями зміцнення економічного суверенітету держави завдяки реалізації ефективної фінансової політики.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз основних показників, які характеризують ефективність реалізації заходів фінансової політики України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансова політика є ключовим елементом державної політики соціально-економічного розвитку. На нашу думку, фінансову політику можна визначити як сукупність цілеспрямованих заходів у сфері суспільних фінансів, яку реалізують компетентні органи державної влади з метою забезпечення стабільного економічного та соціального розвитку суспільства.

Згідно із науковим підходом, викладеним у [5], дієздатність фінансової політики залежить від ефективної діяльності держави на кожному етапі, правильності ухвалених рішень. Її формування починається з чіткого визначення цілей і постановки обґрунтованих завдань. Виходячи з цього, здійснюється вибір типу фінансової політики: жорстка чи помірна регламентація або політика мінімальних обмежень; дискреційна або вбудованих стабілізаторів. На цій основі обираються напрями реалізації (вирішується, які завдання забезпечуються засобами монетарної, а які – фіскальної політики) і інструменти реалізації та способи забезпечення скоординованості їхніх дій [5, с. 129].

До основних показників, які характеризують ступінь ефективності фінансової політики держави, доцільно, на нашу думку, зарахувати: динаміку ВВП, у тому числі на душу населення, індекси промислового та сільськогосподарського виробництва.

Зазначені показники, у свою чергу, деталізуються/доповнюються індикаторами бюджетної системи та джерел фінансування. Крім того, у деяких випадках обґрунтованим є аналіз більш широкого кола

показників, які дозволять визначити ступінь ефективності фінансової політики країни.

Згідно з даними Світового банку, показник обсягу ВВП на душу населення в Україні у 2017 році становив 85 % рівня 2014 року, у вартісному вираженні – 2639 дол. Це надзвичайно низький показник, особливо у порівнянні з нашими сусідами: Білорусь – 5280 дол., Польща – 12 730 дол., Румунія – 10 000 дол., Молдова – 2200 дол.

Дані рис. 1 засвідчують помірне зростання ВВП, починаючи з 2016 року. Протягом 2014–2017 років суттєву питому вагу у структурі валової доданої вартості займає торгівля. Її частка упродовж зазначеного періоду коливалася в межах 16,6–16,9 %. Питома вага сільського господарства зросла на 0,4 в. п., до 12,1 %, промисловості – збільшилася на 2,2 в. п., до 21,9 %. Причому найбільш відчутно за вказаний період зросла частка добувної промисловості.

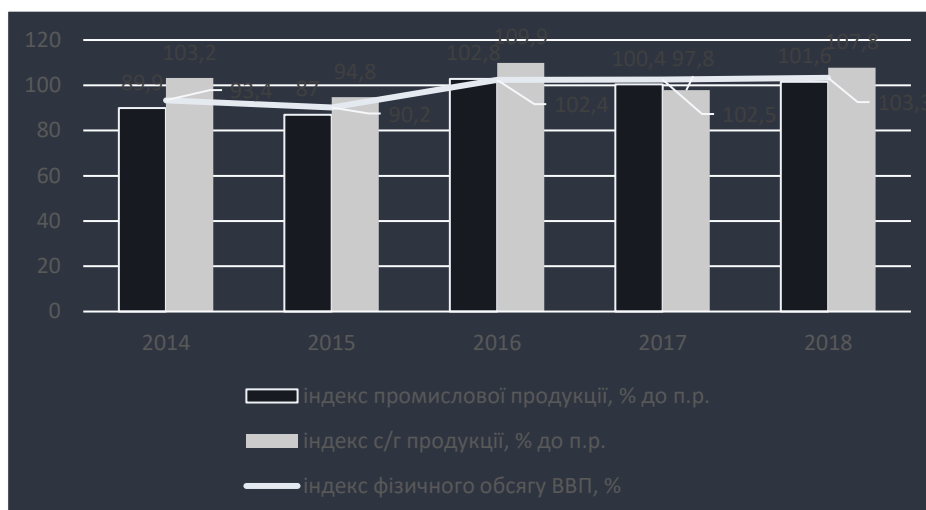

Рисунок 1 – Динаміка показників індексу фізичного обсягу ВВП, індексів промислового та сільськогосподарського виробництв
Джерело: [6, 7, 8]

Структуру валової доданої вартості, незважаючи на зростання питомої ваги промисловості, не можна вважати оптимальною. В епоху Industry 4,0 у результаті поширення нових технологій (інтернет-речей, повністю автоматизовані виробництва) трансформується структура економіки у напрямку інформатизації та віртуалізації. Відповідно, під впливом технологій блокчейну і нової архітектури FinTech змінюється природа фінансової політики.

Саме тому важливою метою сучасної фінансової політики України є створення передумов для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки на основі впровадження новітніх технологій.

Разом з тим у 2017 році частка сектору інформації становила 4,4 % валової доданої вартості, збільшившись, порівняно із 2014 роком, на 0,6 в. п. Питома вага освіти взагалі зменшилася на 0,4 в. п. до 5,1 %.

Вищезазначене засвідчує відсутність сформованого базису та передумов для реалізації заходів, які наблизять нашу країну до Industry 4.0, впровадження перспективних технологій у фінансовому секторі.

Заходи, реалізовані у рамках фінансової політики протягом 2017–2018 років, дозволили суттєво скоротити обсяг дефіциту державного бюджету як в абсолютних показниках, так і у відношенні до ВВП (рис. 2). Разом з тим занепокоєння викликає зростання недофінансування видаткової частини бюджету останніх років. Так, наприклад, у 2018 році видатки профінансовані на 95,3 %, що на 1,1 в. п. менше, ніж у 2017 році. Крім того, видатки на економічну діяльність займають лише шосту позицію за пріоритетністю, а їхній обсяг у 1,8 рази менший за видатки на обслуговування боргу. Подібна ситуація із видатками на освіту, тобто у даному контексті бюджетні пріоритети фінансової політики є дискусійними.

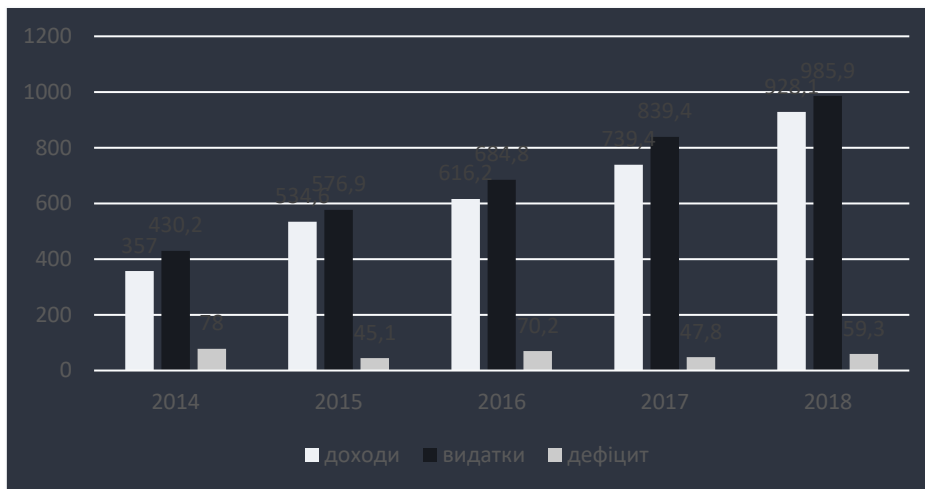

Рисунок 2 – Динаміка окремих індикаторів бюджетної системи, млрд грн

Джерело: [9, 10]

Динаміка дохідної частини державного бюджету 2018 року зумовлена, значною мірою, зростанням податкових надходжень, ключове місце серед яких займає ПДВ.

На нашу думку, доцільно акцентувати увагу на тому, що протягом 2014–2018 років зросло податкове навантаження на суб'єктів господарської діяльності. Про це свідчать ряд показників, зокрема частка податків у ВВП. У 2014 році його значення становило 13 %, у

2018 році – 15,9 %. У той же час темпи зростання ПДВ з вироблених в Україні товарів були нижчими, ніж темпи зростання ПДВ в цілому. Це є достатньо серйозним викликом у процесі реалізації фінансової політики, зважаючи на те, що посткризове зростання рівня прибутковості підприємств реального сектору припинилося.

Так, у III кварталі 2017 року рентабельність за EBITDA повільно знижується після понад дворічного зростання. Темп приросту операційного прибутку суттєво знизився з 50 % р/р за 6 місяців 2017 року до лише 1 % р/р за січень – червень 2018 року [11, с. 13].

Вищезазначене свідчить, що розраховувати на прибуток як вагоме джерело фінансування інноваційно-інвестиційних заходів у рамках реалізації фінансової політики у найближчій перспективі не доводиться.

Доцільно погодитися із [4], що при неефективній фінансовій політиці фінансування заходів щодо вирішення поточних і довгострокових проблем здійснюється шляхом нарощування обсягів державних боргових зобов'язань, а це, у свою чергу, підвищує навантаження на сектор державних фінансів до критичного рівня.

Аналіз даних рис. 3 вказує на зміну в 2018 році строкової структури фінансування державного бюджету України у напрямку переважання короткострокових запозичень як із внутрішніх, так і з зовнішніх джерел.

Рисунок 3 – Фінансування державного бюджету України за типом боргового зобов'язання у 2014–2018 роках

Джерело: [11, с. 11]

Крім того, запозичення 2018 року були проведені за несприятливої кон'юнктури світового фінансового ринку. Це, зокрема, вплинуло на відсоткові ставки за кредитами. Так, якщо у 2016 році уряд емітував єврооблігації під гарантії США зі ставкою 1,71 %, у

вересні 2017 року чергова емісія була розміщена з прибутковістю 7,375 %, то у листопаді 2018 року ставка коливалася від 8,994 % (5-річні) до 9,75 % (10-річні). Натомість НАК Нафтогаз навіть за прибутковості 10,9 % не зміг розмістити єврооблігації на суму 0,5–1,0 млрд дол.

Зазначене свідчить про суттєве зростання відсоткової ставки й, відповідно, вартості єврооблігацій.

Це збільшує вразливість до процентних ризиків та створює невизначеність в управлінні державними фінансами [11, с. 11].

У даному випадку витрати на погашення та обслуговування державних запозичень і виконання зобов'язань за гарантіями обмежують можливості забезпечення сталого і стабільного розвитку країни [4, с. 208].

Так, наприклад, у 2019 році планові платежі з погашення боргу становитимуть 460,9 млрд грн, у 2020 році – 310,6 млрд грн, у 2021 – 240,5 млрд грн, у 2022 році – 194,6 млрд грн, у 2023 році – 203,4 млрд грн [11, с. 10; 12].

Дані рис. 4 свідчать, що на сьогоднішній день розраховувати на потенціал зовнішньої торгівлі та іноземних інвестицій не доводиться. Упродовж періоду, що аналізується, від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі зросло майже на 11 млрд дол. Обсяг іноземних інвестицій протягом 2014–2018 років скоротився на 41,1 %, що, на нашу думку, вказує не лише на вплив об'єктивних факторів (військові дії на Сході країни), а й суб'єктивних. Відсутність реальних заходів із імпортозаміщення одночасно із низьким ступенем сприятливості підприємницького середовища зумовлюють зростання обсягу імпорту та незацікавленості з боку іноземних інвесторів.

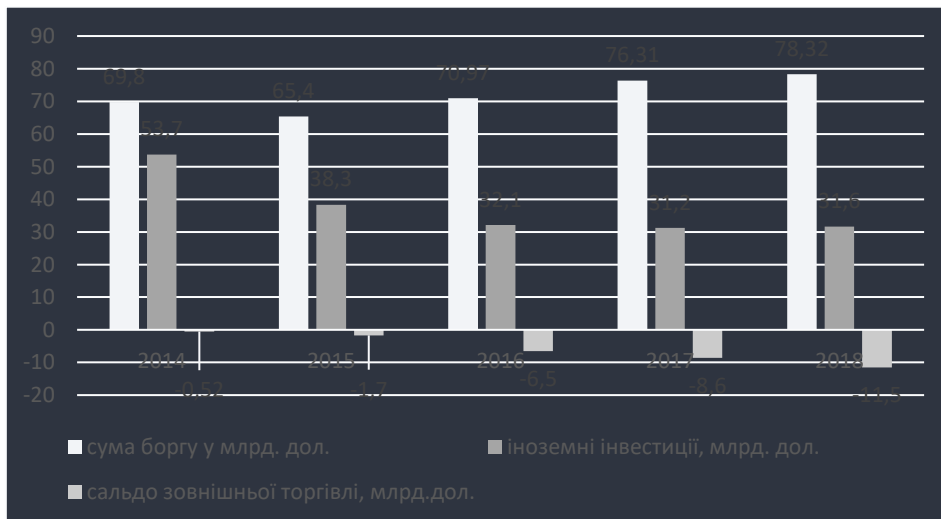

Рисунок 4 – Динаміка окремих показників, які характеризують міжнародне економічне співробітництво України

Джерело: [9, 11–14]

У даному контексті доцільно погодитися із [11, с. 10], що у середньостроковій перспективі очікується ситуація, за якої дефіцит поточного рахунку залишиться близьким до 2,5–3 % ВВП.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного аналізу засвідчують низьку ефективність державної фінансової політики на сучасному етапі.

Першочергові заходи, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності фінансової політики, повинні передбачати формування адекватних інституційних передумов, важлива роль серед яких відводиться нормативно-правовому забезпеченню [15].

Також достатньо слушними є пропозиції, сформульовані у [16]. Згідно із ними, пріоритетними напрямками фінансової політики на середньострокову перспективу мають стати: підвищення дієвості фінансово-бюджетного планування і прогнозування, вдосконалення механізмів валютного регулювання, посилення взаємозв'язку фінансового регулювання із циклічністю економічного розвитку, забезпечення макроекономічної збалансованості [16, с. 16].

Перспективами подальших досліджень є визначення оптимального рівня державного боргу в контексті реалізації цілей фінансової політики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Benigno G., Chen H., Otrok C., Rebucci A., Young E. Optimal Policy for Macro-Financial Stability. IDB Working Paper. 2012. № IDB-WP-361. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2254451>.
2. Blanchard O. J., Dell'Ariccia G., Mauro P. Rethinking Macroeconomic Policy. IMF staff position note. 2010. SPN/10/03. 19 p.
3. Kolasa M., Lombardo G. Financial Frictions and Optimal Monetary Policy in an Open Economy. National Bank of Poland. Working Paper. № 91. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1904841>.
4. Ткаченко Н. В. Фінансова політика як інструмент реалізації економічного суверенітету держави // Економічний аналіз : зб. наук. праць. 2015. Т. 20. С. 203–209.
5. Базюк В. Р., Лагдан А. В. Фінансова політика України: сутність та проблеми розвитку // Перспективні напрямки наукової думки. 2018. Т. 4. С. 125–131.
6. Валовий внутрішній продукт [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/vvp_u.htm (дата звернення: 12.04.2018).
7. Індеси промислової продукції в Україні у 2010–2019 роках [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/pr/ipp/ipp_u/ipp_u14.htm (дата звернення: 12.04.2018).
8. Індеси сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/iosv_u.html (дата звернення: 12.04.2018).
9. Мінфін прозвітував про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/news/view/minfin-prozvituvav-pro-vykonannia-zakonu-ukrainy-pro-derzhavnyi-biudzhet-ukrainy-na--rik?category=bjudzhet> (дата звернення: 12.04.2018).
10. Бюджет України 2017. К. : Міністерство фінансів України, 2018. 308 с.
11. Звіт про фінансову стабільність. К. : НБУ, 2018. 50 с.
12. Державний та гарантований державою борг [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnyi-borh-ta-harantovanyi-derzhavoiu-borh> (дата звернення: 12.04.2018).
13. Про затвердження Програми управління державним боргом на 2016 рік : Наказ Міністерства фінансів від 29.01.2016 № 27 [Електронний

ресурс]. Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/news/view/nakaz-ministerstva-vid--pro-zatverdzhennia-prohramy-upravlinnia-derzhavnym-borhom-na-rik?category=borg> (дата звернення: 12.04.2018). 14. Звіт про виконання Державного бюджету України за 2018 рік [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/%D0%91%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%822017%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf> (дата звернення: 12.04.2018). 15. Курмаєв П. Ю. Аналіз нормативно-правового забезпечення соціально-економічного розвитку на регіональному рівні // Економічний простір : зб. наук. праць. 2009. № 24. С. 38–45. 16. Ящук В. Фінансова політика в умовах економічних перетворень // Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 13–14 квіт. 2016 р.) / І. Я. Чугунов, М. В. Тарасюк, Т. В. Канєва та ін. ; відп. за вип. І. Я. Чугунов. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. С. 14–17.

Дата надходження до редакції – 20.03.2019 р.

НАШІ АВТОРИ

Бітюк І. М., ст. викладач кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Будулатій В. С., студент спеціальності «Менеджмент» Черкаського державного технологічного університету

Буряк Є. В., к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Вишневська А. О., аспірант PhD кафедри економічної кібернетики та маркетингу Черкаського державного технологічного університету

Габрелян А. Ю., аспірант кафедри теоретичних та приватно-правових дисциплін Київського міжнародного університету

Ганечко О. О., студент-магістрант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Гулак Д. В., к. е. н., начальник відділу організації, нормування та оплати праці ПАТ «Черкасиобленерго»

Дороніна О. А., д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса

Дудченко Н. В., к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів Черкаського державного технологічного університету

Дурицький М. С., студент-магістрант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Лапінський О. Ю., студент-магістрант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Колесник М. І., начальник відділу агропромислового розвитку Вовчанської РДА

Лига А. І., провідний економіст відділу економіко-правових проблем містознавства Інституту економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ

Лисенко О. М., к. пед. н., доцент кафедри якості, стандартизації та управління проектами Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького

Марінчук Д. С., студент-магістрант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Мильніченко С. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Павловська А. С., д. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Панкова Л. І., к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету
Пархоменко І. О., студент-магістрант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Пилипченко О. О., аспірант відділу воєнної та воєнно-економічної політики Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України

Пироженко В. М., студент-магістрант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Плаксюк О. О., к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Рязанов М. Р., асистент кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса

Савченко С. О., д. е. н., професор, проректор з науково-дослідної роботи Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Серветник К. О., студент-магістрант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Скібська К. О., викладач кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Скрипка С. В., студент-магістрант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Сукач О. М., к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Фесенко С. О., студент-магістрант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Філь А. О., студент-магістрант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Фінагіна О. В., д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

ПРО НАБІР ДО АСПІРАНТУРИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 051 «ЕКОНОМІКА»

Набір до аспірантури Східноєвропейського університету економіки і менеджменту здійснюється відповідно до правил прийому, що розроблені згідно із Законом України «Про вищу освіту» від 01.07.2015 № 1556-VII (зі змінами); Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів України в 2017 році, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України 13 жовтня 2016 року № 1236, зареєстрованих в Міністерстві юстиції України 23 листопада 2016 року за № 1515/29645; наказу МОН України від 06.11.2015 № 1151 «Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266»; Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261; Порядку організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства, затвердженого наказом МОН України 01.11.2013 № 1541 (у редакції наказу МОН України від 11.12.2015 № 1272), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 05 січня 2016 року за № 8/28138; наказу МОН України від 21.10.2016 № 1464л «Про ліцензування освітньої діяльності на третьому освітньо-науковому рівні».

Проведення освітньої діяльності на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти Східноєвропейський університет економіки і менеджменту здійснює відповідно до отриманої ліцензії за спеціальністю 051 «Економіка».

Підготовка здобувачів ступеня доктора філософії здійснюється:

- в аспірантурі Східноєвропейського університету економіки і менеджменту за очною (денною) або заочною формою навчання;
- поза аспірантурою (для працівників, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи у відповідному вищому навчальному закладі).

До аспірантури на конкурсній основі приймаються особи (громадяни України, іноземні громадяни, а також особи без громадянства, що проживають на території України на законних підставах), які здобули ступінь магістра (освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста).

Фінансування підготовки кадрів для громадян України та прирівняних до них осіб в аспірантурі здійснюється за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб (на умовах контракту, зокрема за кошти грантів, які отримав Східноєвропейський університет

економіки і менеджменту на проведення наукових досліджень, за якими передбачається підготовка здобувачів ступеня доктора філософії).

Строки та порядок прийому заяв та документів для вступу до аспірантури Східноєвропейського університету

Прийом документів для вступу до аспірантури здійснює приймальна комісія разом із відділом аспірантури Східноєвропейського університету у такі терміни:

Етапи вступної кампанії	Терміни вступної кампанії	
	Денна, заочна	Заочна
Початок прийому заяв та документів	01 серпня 2019 р.	01 серпня 2019 р.
Закінчення прийому заяв та документів	29 серпня 2019 р.	23 листопада 2019 р.
Строки проведення вступних випробувань	3 03 по 06 вересня 2018 р.	3 24 по 28 листопада 2019 р.
Оприлюднення рейтингового списку рекомендованих до зарахування	Не пізніше 11 вересня 2019 р.	Не пізніше 30 листопада 2019 р.
Зарахування вступників	Не пізніше 30 вересня	Не пізніше 01 грудня 2019 р.

Для вступу в аспірантуру у встановлені терміни вступники подають на ім'я ректора такі документи:

- 1) заяву на ім'я ректора;
- 2) копію диплома (разом з додатком до нього) магістра (спеціаліста) із зазначенням здобутої спеціальності;
- 3) список опублікованих наукових праць і винаходів (за наявності);
- 4) рекомендацію Вченої ради відповідного університету (інституту) на наукову роботу (за наявності);
- 5) сертифікат на підтвердження знання англійської мови тестів TOEFL, або International English Language Testing System, або сертифікат Cambridge English Language Assessment (не нижче рівня B2 Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти або аналогічного рівня) (за наявності);
- 6) презентацію дослідницьких досягнень у вигляді реферату;
- 7) дві фотокартки 30 x 40 мм.

Паспорт та оригінали диплома про вищу освіту і додатка до нього, сертифікати на підтвердження знання англійської мови пред'являються вступником особисто.

Усі копії документів засвідчуються за оригіналами приймальною комісією/відділом аспірантури. Копії документів без пред'явлення оригіналів не розглядаються.

Особа, яка подає для вступу до аспірантури диплом, що виданий іноземним вищим навчальним закладом, допускається до вступних випробувань нарівні з іншими особами. Зарахування такого вступника здійснюється у разі успішного складання ним вступних випробувань та прийняття Вченою радою Східноєвропейського університету рішення про визнання його диплому.

Особливості організації прийому до аспірантури

Для прийому вступників на здобуття ступеня доктора філософії відповідним наказом ректора створюється приймальна комісія.

Для проведення конкурсного відбору при вступі до аспірантури приймальна комісія організовує прийом заяв і документів, вступні випробування, здійснює конкурсний відбір претендентів на зарахування.

До вступних випробувань допускаються особи, які вчасно подали усі необхідні для вступу документи згідно з цими правилами прийому.

Про допуск до складання вступних випробувань до аспірантури вступник повідомляється у тижневий термін. Оприлюднення списку осіб допущених до складання вступних випробувань здійснюється через офіційний веб-сайт Східноєвропейського університету.

Приймальна комісія може відмовити особі в допуску до проходження вступних випробувань до аспірантури виключно у зв'язку з неподанням у встановлений строк документів або поданням їх після закінчення встановленого строку.

Вступні випробування до аспірантури Східноєвропейського університету складаються з:

1) вступного іспиту зі спеціальності у вигляді співбесіди (в обов'язку програми рівня вищої освіти магістра (спеціаліста) з відповідної спеціальності) – ваговий коефіцієнт 0,5;

2) вступного комбінованого іспиту з іноземної (англійської, німецької або французької) мови в установленому обов'язі – ваговий коефіцієнт 0,25.

Вступник, який підтвердив свій рівень знання, зокрема англійської мови, дійсним сертифікатом тестів TOEFL, або International English Language Testing System, або сертифікатом Cambridge English Language Assessment (на рівні не нижче рівня B2 Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти або аналогічного рівня) звільняється від складання вступного іспиту з іноземної мови. Під час визначення результатів конкурсу зазначені сертифікати прирівнюються до результатів вступного випробування з іноземної мови з найвищим балом.

3) презентації дослідницьких досягнень у вигляді реферату з обраної спеціальності – ваговий коефіцієнт 0,25.

Оцінка результатів вступних випробувань здійснюється за шкалою від 100 до 200 балів.

ЗАПРОШУЄМО АВТОРІВ ДО СПІВПРАЦІ

У Східноєвропейському університеті економіки і менеджменту видається фаховий журнал «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту».

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з економічних наук (наказ Міністерства освіти і науки України № 1328 від 21.12.2015).

Науковий журнал «Вісник СУЕМ» друкує статті за такими напрямками:

- економіка і організація,
- фінанси, банківська справа та страхування,
- інвестиції і ринок,
- облік і оподаткування,
- менеджмент і адміністрування,
- проблеми маркетингу,
- дослідження молодих учених.

Журнал виходить два рази на рік, статті приймаються до 15 квітня та 15 жовтня кожного року.

Статті слід надсилати електронною поштою на адресу journal3.suem@gmail.com. Після прийняття редакцією до друку (перевірки на відповідність вимогам та рецензування членами редколегії) необхідно подати (або надіслати поштою) до редакції журналу рукопис статті у паперовій формі, кожна сторінка підписана автором (авторами). Окремо подаються відомості про автора (ПІБ, місце роботи, посада, науковий ступінь, вчене звання, адреса, телефон, адреса електронної пошти).

Максимальна кількість **співавторів – не більше трьох.**

Автори подають **рецензію доктора наук** з висновком «Стаття відповідає вимогам та рекомендується до друку у науковому журналі «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту».

Автори, які є аспірантами або здобувачами Університету, подають **висновок наукового керівника.**

Статті, що відхилені рецензентами, повертаються авторам на доопрацювання. Доопрацьована стаття надсилається до редакції в тижневий термін. Рукопис статті автору не повертається.

Автори оплачують вартість публікацій у розмірі **300 грн за обсяг 0,5 авторських аркушів (20 000 символів) та вартість поштових витрат (50 грн)**. При бажанні співавтора мати окремий екземпляр додатково сплачується **100 грн**. Оплата здійснюється після прийняття Редколегією позитивного рішення (автор повідомляється електронною поштою).

Копія квитанції про оплату подається електронною поштою.

Оплата у готівковій формі здійснюється в касі Університету, а безготівковою формою за такими платіжними реквізитами:

Одержувач платежу: ВНЗ «СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ» (у формі ТОВ), код 14204539 МФО 322313, р/р 26006000001174 АТ «Укресімбанк», вул. Н.-Левицького, 16, м. Черкаси, 18036 (призначення платежу: за друк статті, із зазначенням прізвища автора).

Обов'язкові елементи статті:

- **УДК** даної теми дослідження (зазначається у лівому кутку вгорі);
- **JEL Classification** даної теми дослідження (зазначається у правому кутку вгорі);
- **дані про автора** (українською, російською та англійською мовами): прізвище, ім'я та по батькові; науковий ступінь, вчене звання; місце роботи (навчання), посада;
- **назва статті** (українською, російською та англійською мовами);
- **анотація** (українською, російською та англійською мовами);
- **ключові слова** (не менше трьох та не більше восьми) українською, російською та англійською мовами;
- **постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;**
- **аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття;**
- **формулювання цілей статті (постановка завдання);**
- **виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;**
- **висновки з даного дослідження і перспективи подальшого дослідження даної теми;**
- **література** (не більше десяти посилань на наукові джерела; посилання подаються по тексту у квадратних дужках; на кожне використане джерело, зазначене у розділі «література», по тексту повинно бути не менше одного посилання).

Вимоги до оформлення статті:

- редактор – Microsoft Word (розширення файлу doc або rtf);
- формат редактора для формул – Microsoft Equation;
- шрифт тексту – Times New Roman, 12 кегль;
- інтервал між рядками – 1;
- береги: лівий, правий, верхній, нижній – 4 см;
- для рисунків та таблиць: шрифт – Times New Roman, 10 кегль, інтервал між рядками – 1;
- рисунки, таблиці, діаграми створюються з використанням чорно-білої гами; кольорові графічні об'єкти, заливки та зноски не допускаються!
- обсяг статті (зі списком використаної літератури, таблицями, схемами тощо) 8–13 сторінок формату А4;
- матеріал статті оформлюється із зазначенням відповідних розділів;
- бібліографічний опис у списку джерел наводиться у відповідності до вимог МОН України.

За відсутності одного з перелічених компонентів, наявності великої кількості стилістичних, орфографічних і граматичних помилок, а також при оформленні, що не відповідає вимогам, матеріали Редколегією до розгляду не приймаються, не рецензуються та не повертаються автору.

Адреса редакції: вул. Н.-Левицького, 16, Черкаси, 18036.

Відповідальний секретар журналу Дешебенко Людмила Петрівна,
тел. (0472) 64-72-00 (внут. 101).

ВІСНИК СУЕМ № 1 (26), 2019

Науковий журнал

Засновник, редакція, видавець і виготовлювач
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 16612 – 5084Р від 23.04.2010.

Редактор О. М. Строгалова

Підписано до друку 23.04.2019. Формат 84x108/16.
Друк різнографічний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 11,06. Тираж 100 прим. Зам. № 19-14.
Адреса редакції, видавця, виготовлювача: 18036, м. Черкаси, вул. Н.-Левицького, 16
Телефон редакції: (0472) 64-72-00 (101), факс (0472) 64-73-00,
e-mail: journal3.suem@gmail.com

Надруковано на обладнанні СУЕМ

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 3734 від 17 березня 2010 р.

Видається за рекомендацією Вченої ради СУЕМ

Статті проходять рецензування. Передрук і переклади матеріалів,
опублікованих у журналі, дозволяються лише зі згоди автора та редакції.
